

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ БОҲТАР
БА НОМИ НОСИРИ ХУСРАВ**

ТДУ: 331.5.024.5

Ба ҳуқуқи дастнавис

ГУЛОВ ИСКАНДАР ХАСАНОВИЧ

**ТАКМИЛДИҲИИ
СИЁСАТИ ИҶТИМОИЮ МЕҲНАТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси
08.00.12 – Иқтисодиёти меҳнат

Рохбари илмӣ:

доктори илми иқтисод, профессор
Ашуров Ихтиёр Саидович

БОҲТАР – 2023

МУНДАРИЧА

НОМГУЀИ ИХТИСОРАҲО	3
МУҚАДДИМА	4
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДИИ СИЁСАТИ ИҶТИМОИЮ МЕҲНАТӢ	
1.1. Моҳияти илмии сиёсати иҷтимоию меҳнатӢ.....	15
1.2. Принципиҳои таҳияи сиёсати иҷтимоию меҳнатӢ.....	30
1.3. Таҷрибаи ҷаҳонии сиёсати иҷтимоию меҳнатӢ ва имкониятҳои истифодаи он дар Тоҷикистон.....	43
БОБИ 2. АРЗӢБИИ ВАЗӢИ МУОСИРИ СИЁСАТИ ИҶТИМОИЮ МЕҲНАТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	
2.1. Таҳлили ҳолати муосир ва самтҳои иҷроии сиёсати иҷтимоию меҳнатӢ	61
2.2. Таҳлили сатҳи музди меҳнат ва нафақа, чун нишондиҳандаи баҳои сиёсати иҷтимоию меҳнатӢ.....	77
2.3. Баҳои таҳия ва таъмини иҷроии сиёсати иҷтимоию меҳнатӢ дар вилояти Хатлон.....	90
БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ ТАКМИЛИ СИЁСАТИ ИҶТИМОИЮ МЕҲНАТӢ	
3.1. Таҳияи стратегияи рушди иҷтимоию меҳнатӢ – самти асосии такмили сиёсати иҷтимоӣ.....	108
3.2. Ҳамкории давлат ва бахши хусусӣ – роҳи асосии таъмини иҷроии сиёсат дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоию меҳнатӢ.....	122
3.3. Ташкили корхонаҳои калони агросаноатӣ-имконияти асосии иҷроии сиёсати иҷтимоию меҳнатӢ.....	140
ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОД	156
РӢҲАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА	163

НОМГЎИ ИХТИСОРАҶО

КОА – Комиссияи олии аттестатсионӣ

ТБМ – Ташкилоти байналхалқии меҳнат

ҲНММ – Ҳаҷми ниҳоии музди меҳнат

ММД – Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ

МММ – Маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ

ҲКК – Ҳизби комунистии Чин

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

ВАО – Вазорати ахбори омма

ЧДММ – Ҷамъияти дорои масъулиятҳои маҳдуд

ҶСП – Ҷамъияти саҳомии пӯшида

ИҶШС – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравӣ Сотсиалистӣ

ҶМЧ – Ҷумҳурии Мардумии Чин

ИА – Иттиҳоди Аврупо

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Баҳои рушди ҳар як давлати соҳибистиклол дар маҷмуъ ва минтақаҳои алоҳидаи он аз муносибати иҷтимоию меҳнати пешгирифтаи он дода мешавад. Таҳияи сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ аз қабули қонунҳо, фармонҳои Президент, қарорҳои ҳукумат дар тамоми сатҳҳои иқтисодию иҷтимоӣ вобаста аст. Сатҳ ва сифати зиндагии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бештар вазъи муносибати иҷтимоӣ ва меҳнати аҳоли муайян мекунад.

Истифодаи захираҳо ва истехсоли маҳсулоти ниёзи мардум дар аввали асри XXI дар Тоҷикистон ҷавобгӯи талабот набуд. Иқтисодшиносон коҳиши онро дар марҳалаи аввал бо ҷанги шаҳрвандӣ, аз байн рафтани робитаҳои иқтисодии байни давлатҳо ва сатҳи пасти вазъи инфрасохтори иҷтимоӣ ва меҳнатӣ дар солҳои ислоҳот харобшуда рабт медиҳанд.

Дар натиҷа мушкилот дар сатҳи пасти рушди ҳам иқтисодӣ ва ҳам соҳаи иҷтимоию меҳнатӣ ба миён омад, ки диққати ҷиддии таҳқиқоти олимонро талаб мекунад.

Ҳангоми таҳияи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 «Аз байн бурдани камбизоатӣ, иваз намудани амсилаҳои (моделҳои) ноустувор ва пешбурди амсилаҳои устувори истеъмолот ва истехсолот, инчунин ҳифз ва истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ бо мақсади рушди минбаъдаи иқтисодию иҷтимоӣ, вазифаҳои асосӣ ва шартҳои ҳаётан муҳимми рушди устувори инсон мавриди амал қарор гирифтанд»¹. Набудани ҷои қор, манзили мусоид, марказҳои гармидиҳӣ, канализатсия ва системаҳои доимии иртиботи роҳ, рушди нокифояи системаи тандурустӣ дар деҳот, коҳиши воқеии сатҳи хизматрасонии тиббӣ, хурӯҷи бемориҳои гуногун дар байни аҳоли боиси муҳочирати сокинон ба дохил ва хориҷи кишвар гардид. Ин ба қобилияти баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди Тоҷикистон ва некуаҳволии шаҳрвандон таъсири манфӣ мерасонад. Асоси татбиқи тадбирҳои баланд бардоштани муносибатҳои иҷтимоию

¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – С. 5.

меҳнатӣ «Концепсияи идоракунии рушди маҳал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» мебошад. Вале сабабҳои иҷро нашудани бандҳои алоҳидаи ҳуҷҷатҳои расмӣ зарурати гузаронидани таҳқиқоти илмиро тақозо менамояд.

Ёфтани самтҳои ташаккули сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ ва расидан ба мақсадҳои рушд аҳамияти мавзӯи таҳқиқотро муайян мекунад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар таҳқиқоти иқтисодӣ ба масъалаи сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ диққати зиёд дода мешавад.

Дар адабиёти иқтисодӣ, хусусан дар миёни олимони ҷаҳонӣ Афлотун, Арасту, Т. Гоббс, И. Кант, Гегел, В. фон Гумболдт, О. Хеффе, Ҷ. Хабермас, Р. Баркер, И.М. Лаврененко, И. Фихте, В. Сомбарт сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ мавриди таҳқиқот қарор гирифтааст. Дар иқтисодшиносии кишварҳои ИДМ, аз ҷумла Федератсияи Россия, равияҳои тамоман гуногуни таҳқиқи масъалаи рушди устувори инфрасохтори иҷтимоию меҳнатии минтақаҳо вучуд доранд. Дар инкишофи асосҳои назариявӣю методологии рушди устувори инфрасохтори иҷтимоӣ як қатор олимони рус, аз қабили Адукова А.Н., Афанасева Е.П., Елканов А.Б., Никонов А.П., Поборешков О.Е., Поромонова А.Н., Паскал А.В., Тю Л.В., Чубарова Т.В., Шаяхметов И.Т. ва дигарон саҳми назаррас гузошта, ҷанбаҳои мухталифи масоили мавриди назарро дар шароити муосир таҳқиқ намудаанд.

Доир ба ин масъала як гурӯҳ олимони тоҷик: Амонова Д.С., Аминов И., Ашуров И.С., Ахмедов К.А., Билолов Н.К., Бобочонов Р., Восиев Ф.М., Ғаниев Т.Б., Дустбоев Ш., Зубайдов З.Н., Қаюмов Н.К., Комилов С.Ҷ., Қодиров Д.Б., Қудратов Р.Р., Қурбонмамадова С.А., Мадаминов А.А., Мансуров П.М., Назаров Т.Н., Пиризода Ҷ.С., Раҷабов Р.К., Самандаров И.Ҳ., Сангинзода Э., Султанов Д.У., Ҷабборов А.Ҷ., Ҷурахонзода С., Шарипов С.А. ва диг. низ таҳқиқоти илмӣ гузаронида, самтҳои алоҳидаи сиёсати иҷтимоию меҳнатиро арзёбӣ намудаанд.

Солҳои охир доир ба самти иқтисодиёти меҳнат Бойматова М.М., Гадоев А.Д., Гурезов С.И., Кабутов К.Р., Қиёмиддинова Ф.К., Марупова Н.Ш., Тоҳирҷонов Б.Т. рисолаҳои илмӣ навишта дифоъ намуданд.

Дар баробари ҳамаи ин таҳқиқоти гузаронидашуда зери таъсири ислоҳот масъалаҳои наवे ба вуҷуд омаданд, ки бе ҳалли онҳо таъмини таҳияи сиёсати нави иҷтимоию меҳнатӣ имкон надорад. Хусусан таҳқиқи асосҳои назариявӣ ибораи илмӣ сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ, принципҳои таҳияи сиёсати иҷтимоӣ дар замони муосир, таҷрибаи ҷаҳонии сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ ва имкониятҳои истифодаи он дар Тоҷикистон, арзёбии вазъияти муосири сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ ва муайян намудани самтҳои асосии такмили сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ, ки то ҳанӯз пурра мавриди таҳқиқот қарор нагирифтаанд, мавзӯи асосии диссертатсияи мазкур ба ҳисоб мераванд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ бо Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи стандартҳои иҷтимоии давлатӣ», «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон», «Дар бораи ветеранҳо», «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандоне, ки бар асари фалокати неругоҳи барқи атомии Чернобил зарар дидаанд», «Дар бораи индексатсияи даромади аҳоли бо назардошти нархҳои молҳои истеъмоли ва хизматрасонӣ», «Дар бораи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ», «Дар бораи фондҳои ғайридавлатии нафақа», «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ», «Дар бораи фармоиши иҷтимоии давлатӣ», «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ», «Дар бораи суғуртаи ҳатмии нафақавӣ», «Стратегияи миллии коҳишдиҳии камбизоатӣ то соли 2030», «Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳур барои солҳои 2016-2020», «Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020», ҳадафҳои дарозмуҳлат ва афзалиятҳои рушди кишвар, ки аз ҷониби Президенти мамлакат дар паёмҳои худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014-2022 ироа шудаанд, робитаи бевосита дорад.

ТАСНИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқоти диссертационӣ ин таҳқиқи асосҳои назариявии ибораи сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ, принципҳои таҳияи сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ, таҷрибаи ҷаҳонии таҳияи сиёсати иҷтимоӣ, баҳои ҳолати кунунӣ ва таҳияи тавсияҳои методологӣ ва амалӣ барои рушди он ба ҳисоб меравад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Таҳқиқи асосҳои назариявии сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ, таҳия ва пешниҳоди тавсияҳои методологӣ ва амалӣ барои рушди он дар минтақа мебошад.

Мувофиқи ҳадафи таҳқиқот, дар диссертатсия вазифаҳои зерин гузошта шудааст:

- таҳқиқи асосҳои назариявии моҳияти иқтисодии сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ;
- муайян намудани принципҳои таҳияи сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ дар замони муосир;
- омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонии сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ ва имкониятҳои истифодаи он дар Тоҷикистон;
- арзёбии вазъияти муосири сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ дар кишвар;
- таҳлили иҷрои сиёсати иҷтимоӣ ва меҳнатии аҳоли дар вилояти Хатлон;
- самтҳои асосии такмили муносибатҳои иҷтимоию-меҳнатӣ тавассути:
 - таҳияи барномаҳои рушди иҷтимоию-иқтисодӣ – механизми асосии такмили муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ;
 - таҳияи ҳадафҳои рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва механизми такмили муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ;
 - ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусӣ роҳи асосии такмили муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ.

Объекти таҳқиқот. Муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вилояти Хатлон мебошад.

Мавзуй таҳқиқот. Такмилдиҳии сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, шароит ва самтҳои татбиқи он мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Ба сифати фарзияи ибтидоии илмии таҳқиқот муқаррароте пешниҳод карда шуд, ки дар ҳолати ба таври илмӣ асоснок намудани самтҳои асосии такмили сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ тавассути ташкили корхонаҳои калони агросаноатӣ, чун механизми асосии таъмини шуғли аҳоли, таҳияи стратегияи рушди иҷтимоию меҳнатӣ, ҳамчун самти асосии такмили сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ ва ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусӣ, чун роҳи асосии таъмини иҷроии сиёсат дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоию меҳнатӣ бо истифода аз таҷрибаи пешқадами кишварҳои хориҷаи дуру наздик ноил гардидан мумкин аст.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот. Асарҳои олимони иқтисодони машҳури ҷаҳон, муқаррароти ҳуҷҷатҳои расмӣ ҳуқуқӣ, қонунҳо ва барномаҳои бунёдии онҳо доир ба рушди ҷомеа, назарияҳои муосири иҷтимоӣ ва меҳнатӣ, осори олимони ватанию хориҷӣ, ки ба рушди сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ бахшида шудаанд, заминаҳои назариявӣю методологии таҳқиқотро ташкил медиҳанд.

Дар диссертатсия қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои қонунгузорӣ ва меъёриҳои вобаста ба ташаккули сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ рабт доранд, истифода гардидаанд. Ба сифати манбаъҳо ҳуҷҷатҳои расмӣ, барномаҳои давлатӣ, стратегияи миллии рушд, маводи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон, ҳисоботҳои кумита ва идораҳои дахлдор, маводи конференсияҳои илмию амалӣ қорбаст гардидаанд.

Сарчашмаи иттилоотиро санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташкилотҳои байналхалқӣ дар соҳаи меҳнат, маводи омӯрӣ, ҳисоботҳои Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон, вазорати кишоварзӣ, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии

Тоҷикистон, Вазорати меҳнат ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи бехатарии озуқаворӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, натиҷаҳои пурсишномаҳои аҳоли, наشريҳои ташкилотҳои умумихалқӣ ва мушоҳидоти шахсии унвонҷӯ ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав дар солҳои 2016-2023 иҷро карда шудааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот. Муқаррароти асосии илмӣ, ки навгони илмӣ натиҷаҳои таҳқиқотро муайян мекунанд, инҳо мебошанд:

– дар назарияи моҳияти сиёсати иҷтимоӣ меҳнатӣ, мафҳуми нав, чун «сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ маҷмуи манфиатҳои иҷтимоӣ иқтисодии давлат дар бораи таҳияи ҳадафҳои рушди иҷтимоӣ ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии тамоми қишрҳои ҷомеа тавассути таъмини фаъолияти меҳнатӣ ва пардохти музди меҳнати зиёда аз арзиши сабади истеъмоли, дастгирии давлатии табақаҳои аҳолии барҷомонда ва бекорон, таъмини рушди маориф, тиб, тандурустӣ, фарҳанг ва варзиш» пешниҳод шудааст;

– принсипҳои таҳияи сиёсати иҷтимоиро дар намуди ҷадвал ба ҳашт гурӯҳ: таъмини имконияти захиравӣ, адолати иҷтимоӣ, кафолати иҷтимоӣ, масъулияти иҷтимоӣ, ҳамбастагии иҷтимоӣ, ҷуброни иҷтимоӣ, шарикӣ иҷтимоӣ, принсипи афзалият додан ба ташаббусҳои ҷамъиятӣ, муттасили тақсим намуда, вобаста ба ин принсипҳо вазифаҳои сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ: ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ ва тобеи истеҳсолот ба манфиатҳои истеъмолот, тақвияти ҳавасмандгардонии меҳнат ва соҳибкорӣ, таъмини сатҳи муносиби зиндагӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ аҳоли, ҳифзи мероси фарҳангии табиӣ ва ҳувияти миллӣ муайян карда шудааст;

– таҷрибаи механизмҳои таҳияи сиёсати иҷтимоӣ меҳнатӣ дар мамлакатҳои рушдкарда ва мамлакатҳои дар ҷараёни гузаштан ба иқтисодиёти бозориро таҳқиқ намуда, истифодаи се амсила – скандинавиявӣ (Дания, Шветсия, Финляндия), континенталӣ (Олмон, Австрия, Фаронса ва кишварҳои Бенилюкс), англо-саксонӣ (Британияи Кабир ва Ирландия),

кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, дастгирии иҷтимоии гурӯҳҳои осебпазири шаҳрвандон бо маблағгузори тавассути барномаҳои иҷтимоии Россия, муҳайё намудани шароити моддӣ барои волидони худи шаҳрвандони Ҷумҳурии Халқии Чин, сиёсати шуғл ва ҳалли мушкилоти бекорӣ, таъмини стандарти миллии сифати зиндагии Қазоқистон барои таҳияи сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатии Тоҷикистон қобили қабул доништа шудааст;

– муайян карда шудааст, ки сабабҳои асосии иҷро нагаштани барномаҳои давлатии рушди иҷтимоӣ-иқтисодии вилояти Хатлон дар он зоҳир мегардад, ки механизми иҷрои ин барномаҳо муайян карда намешаванд ва системаи чорабиниҳои ба назар гирифташаванда пояи молиявӣ надоранд ва сарчашмаҳои иҷрояшон ноаёнанд. Даромади хонавода хароҷоти онро намерӯшонанд. Афзоиши миёнасолонаи аҳоли дар як сол 2,22% ва афзоиши миёнасолонаи нафақахӯрон 2,48 фоизро ташкил медиҳад, ки доир ба тадричан пир шудани аҳоли гувоҳӣ медиҳад. Захираҳои меҳнатӣ самаранок истифода намешаванд. Ҳосилнокии меҳнат дар кишоварзӣ, ки 65,4 фоизи захираҳои меҳнатӣ машғуланд ба 4,69 сомонӣ дар 1 одам/соат ташкил медиҳад. Миқдори заминҳои таъйиноти кишоварзӣ бо сабаби ба дигар категория гузаштанаш тамоюли пастравӣ дорад. Сатҳи ёрии тиббӣ ва дастрасии он ба талабот ҷавобгӯ нест. Ба 1000 кӯдак дар шаҳрҳо 8,2 муассисаи томақтабӣ ва дар деҳот 1,1 муассисаи рост меояд, ки ин хеле кам аст. Сатҳи китобхонии аҳоли коҳиш ёфтааст. Таъмини аҳоли бо манзил ба ҳар як сокини вилоят дар давраи солҳои 2015-2021 дар маҷмӯъ 5,6%, сокини шаҳр -13,0%, деҳот - 6,1% коҳиш ёфтааст;

– асоснок карда шудааст, ки таҳияи барномаҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ ва таъмини иҷрои онҳо, чун механизми асосии сиёсати иҷтимоӣ ба ҳисоб рафта, механизмҳои асосии он:

- ташкили ҷойҳои нави кориро дар назар дорад, ки шуғли пурсамарро таъмин намояд;

- ғайри давлатӣ корхонаҳои ғайридавлатӣ-гардида, тавассути баланд бардоштани андоз аз моликият;

- таҳияи барномаи «Рушди манзил дар вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030», тавассути ташкили «Фонди манзили деҳот», ки метавонад дар пояи шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ амалӣ шавад;

- «Фонди манзили деҳот», дар ҷамоатҳои деҳот ташкил карда шуда маблағҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), аҳоли ва дигар табақаҳои аҳолиро муттаҳид намуда, сохтмони манзилро барои деҳотиён ба роҳ монанд;

- таҳияи барномаи дарозмуддати мақсадноки «Рушди таҳсилоти касбӣ дар вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030» барои навсозии системаи таҳсилоти касбӣ;

- таҳия ва амалӣ намудани барномаҳои минтақавӣ «Рушди инфрасохтори иҷтимоӣ муҳнатӣ вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030», «Рушди агротуризм», «Майдончаҳои хурди варзишӣ» чун омилҳои баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ хизмат менамояд;

– исбот карда шудааст, ки барои рушди сиёсати иҷтимоӣ муҳнатӣ ҳамкории давлат ва баҳши хусусӣ дар мадди аввал ташаккули системаи шарикӣ иҷтимоӣ давлат ва баҳши хусусӣ меистад ва амсилаи тақсироти захираҳо байни давлат ва баҳши хусусӣ ва амсилаи молиявӣ ташкили ҳамкории давлат ва баҳши хусусӣ пешниҳод карда шудааст, ки самтҳои зеринро бояд дар бар гирад:

- ташаккули корхонаҳои калони агросаноатӣ дар партави иҷрои концепсияи кластерикунӣ ва мукамалгардонии корхонаҳои хурд, бо мақсади иҷрои қарори Конфронси байналмилалӣ оид ба рушди устувори Рио-де-Жанейро (1992), ки ба корфармоён барои баланд бардоштани масъулияти иҷтимоӣ онҳо;

- татбиқи таҷрибаи сиёсати иҷтимоӣ дар ҚСП Чжунтай-Данғара Синсилу текстили ноҳияи Данғара дар дигар корхонаҳои калони вилоят, ки дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ барномаи худро доранд.

Нуқтаҳои ҷимояшавандаи таҳқиқот:

– мафҳуми нави сиёсати иҷтимоӣ муҳнатӣ, чун «сиёсати иҷтимоӣ муҳнатӣ маҷмуи манфиатҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ давлат дар бораи таҳияи

хадафҳои рушди иҷтимоии ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии тамоми кишрҳои ҷомеа тавассути таъмини фаъолияти меҳнатӣ ва пардохти музди меҳнати зиёда аз арзиши сабади истемолӣ, дастгирии давлатии табақаҳои аҳолии барҷомонда ва бекорон, таъмини рушди маориф, тиб, тандурустӣ, фарҳанг ва варзиш»;

– гурӯҳбандии принципҳои таҳияи сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ ва муайян намудани вазифаҳои сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ;

– механизмҳои таҳия ва татбиқи сиёсати иҷтимоию меҳнати мамлакатҳои рушдкарда ва мамлакатҳои дар ҷараёни гузаштан ба иқтисодиёти бозорӣ ва татбиқи он барои таҳияи сиёсати иҷтимоӣ-меҳнати Тоҷикистон;

– муайян намудани сабабҳои асосии иҷро нагаштани барномаҳои давлатии рушди иҷтимоию меҳнатӣ дар вилояти Хатлон;

– асоснок намудани таҳияи барномаҳои иҷтимоию меҳнатӣ ва таъмини иҷрои онҳо, чун механизми асосии сиёсати иҷтимоӣ;

– пешниҳод намудани амсилаҳо ва механизми ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусӣ дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва меҳнатӣ.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз асосҳои методологии таҳия ва иҷрои сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ ва роҳҳои ба иҷро расонидани он бо истифода аз таҷрибаи ҷаҳонӣ ба ҳисоб рафта, дар он баҳои ҳолати кунунии иҷрои масъалаҳои рушди иҷтимоию меҳнатӣ ва роҳҳои мукамал гардонидани он иборат аст. Аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки як қатор пешниҳодҳои муаллиф ҳангоми таҳияи барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Хатлон мавриди истифода қарор гирифта, метавонанд ҳангоми таҳияи барномаҳои дарозмуддати мақсадноки иҷтимоию иқтисодии ноҳияҳо истифода шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот аз ҷамъбасти ва таҳияи муқаррароти назариявии сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ, моҳияти иқтисодии сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ, таҷрибаи хориҷии таҳия ва иҷрои сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ, арзёбии вазъи муосири рушди бахшҳои иҷтимоию меҳнатӣ, таҳлили иҷрои барномаҳои рушди иҷтимоию меҳнатӣ, таҳияи

барномаҳои мақсадноки рушд, ки ба рушди инфрасохтори иҷтимоию меҳнатӣ мусоидат мекунад, иборат аст. Хулоса ва пешниҳодҳо, инчунин тавсияҳои алоҳидаи назариявӣ ва амалӣ метавонанд дар раванди таҳияи сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ истифода шаванд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба банди 1. Асосҳои назариявӣ ва методологии иқтисодиёти меҳнат; назария ва концепсияҳои рушди муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ (назарияи шуғл, бозори меҳнат, идоракунии кормандон ва ғ); 2. Захираҳои меҳнатӣ ҳамчун омили муҳимми рушди иқтисодӣ ва самаранокии иқтисодию иҷтимоии он; 3. Масоили назариявӣ-методологӣ дар соҳаи меҳнат ва муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ; 14. Сиёсати иҷтимоӣ, рушди иҷтимоӣ ва беҳатарии иҷтимоӣ; 16. Ҳамкории иҷтимоӣ дар иқтисодиёти бозорӣ; 20. Таҷрибаи хориҷии танзими муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ ва дурнамои истифодаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ихтисоси КОА (илмҳои иқтисодӣ) ихтисоси: 08.00.12 – Иқтисодиёти меҳнат мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Ҳамаи марҳалаҳои иҷрои нақшаи кори диссертатсионӣ бо иштироки бевоситаи муаллиф, аз қабилӣ: таҳияи мавзӯ, асоснокӣ ва муҳиммияти он, мақсад ва вазифаҳои кор гузаронида шудааст. Муаллиф дар такмил додан, таҳлили ҳолати кунунӣ, пешниҳоди самтҳо, таҳияи амсилаҳои асосии сиёсати иҷтимоию меҳнатии минтақа саҳми босазое гузоштааст.

Тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷа ва муқаррароти асосии кори диссертатсионӣ дар конференсияҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, донишгоҳӣ, Шурои илмии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав баррасӣ гардидаанд.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Оид ба мавзӯи диссертатсия 15 мақолаи илмӣ, аз он ҷумла 8 мақола дар нашрияҳои, ки аз тарафи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудаанд, дарҷ гардидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар 188 саҳифаи матни компютерӣ иншо гардида, аз муқаддима, се боб, хулоса ва пешниҳод, рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат буда, 31 ҷадвал ва 11 расмро дар бар мегирад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима муҳиммияти мавзуи диссертатсия асоснок шуда, дараҷаи омӯхта шудани масъалаҳои гузошташуда, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот ошкор карда шудаанд, навоариҳои илмӣ ва муҳиммияти амалии кор муайян карда шуда, объект ва усули таҳқиқот нишон дода шудаанд.

Дар боби якум «Асосҳои назариявӣю методиҳои сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ», моҳияти илмии сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ, принципҳои таҳияи сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ ва таҷрибаи ҷаҳонии сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ ва имкониятҳои истифодаи он дар Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Дар боби дуюм «Арзёбии вазъи муосири сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба таҳлили ҳолати муосир ва самтҳои иҷроии сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ дар Тоҷикистон, таҳлили сатҳи музди меҳнат ва нафақа, чун нишондиҳандаи баҳои сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ ва баҳои таҳия ва таъмини иҷроии сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ дар вилояти Хатлон баҳо дода шудааст.

Дар боби сеюм «Самтҳои асосии тақмили сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ» тавассути таҳияи стратегияи рушди иҷтимоӣю меҳнатӣ – самти асосии тақмили сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ, ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусӣ – роҳи асосии таъмини иҷроии сиёсат дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣю меҳнатӣ ва ташкили корхонаҳои калони агросаноатӣ-имконияти асосии иҷроии сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ пешниҳод карда шудааст.

Дар хулоса ва пешниҳод натиҷаҳои асосии таҳқиқот ҷамъбаст карда шудаанд.

БОБИ 1. АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДИИ СИЁСАТИ ИҶТИМОИЮ МЕҲНАТӢ

1.1. Моҳияти илмии сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ

Ибораи «сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ» яке аз он категорияҳои иқтисодист, ки дар ҳуҷҷатҳои расмии давлат ва адабиёти илмӣ васеъ истифода мешавад. Дар шароити кунунӣ, сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ мавзӯи баҳсҳои илмии олимони сатҳҳои гуногун мебошад ва доираи таҳқиқи мундариҷаи он дар байни муҳаққиқони муосир нисбат ба муҳаққиқони классик ба таври назаррас фарқ мекунад. Зеро сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ фаъолияти бевоситаи муосири давлат вобаста ба манфиатҳои ҳамаи қишрҳои ҷомеа мебошад. Он ба сатҳи рушди ҷомеа, бо менталитети аҳоли, бо ҳадафҳои, ки давлат барои рушди иҷтимоии худ гузоштааст, зич алоқаманд аст.

Истилоҳи «сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ» дар давоми таърих таҳаввулоти зиёдеро дидааст ва дар тури таърихи инсоният онҳо тағйир ёфтаанд ва манфиатҳои гуногуни ҷомеаро ҳимоя мекарданд. Вобаста ба манфиатҳо ҳар як давлат сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатии худро таҳия карда амали онро таъмин менамуд. Ин сиёсат дар он вақт амалӣ мегардад, ки ба ғояҳои адолати иҷтимоӣ асос ёфта, манфиатҳои ахлоқӣ, динии ҷомеаро ҳимоя намуда ва бо анъана собит шудаанд. Ин маънои онро дорад, ки сиёсати муайяни иҷтимоӣ-меҳнатӣ ҳадафи фаъолияти тамоми табақаҳои ҳокимияти давлатӣ мебошад.

Масъалаҳои таҳқиқоти категорияи иқтисодии «сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ» ва муносибати давлат ва ҷомеа ба ин мафҳум таърихи тулонӣ дорад ва тавачҷуҳи олимони соҳаи сиёсатшиносӣ ва иқтисодиро ба худ ҷалб менамояд. Олимони мактабҳои иқтисодӣ чунин мешумориданд, ки вазифаи давлат таъмини табақаҳои мухталифи аҳоли бо ҳаёти хуррам ва сатҳи

баланди зиндагӣ аст. Гулина М.А. ақидаи Афлотунро чунин шарҳ додааст «ҳар гуна қудрат манфиати онҳоеро ҳимоя менамояд, ки тобеъи он аст»¹.

Арзиши баланди имрӯзаи аҳамияти «синфи миёна» ҳамчун омили устувории ҷомеа аз Арасту ва идеяи ӯ дар бораи «давлате иборат аст, ки аз одамони миёна» (бо «даромади миёна») бармегардад.

Мутафаккирони асри нав - Т. Гоббс, И. Кант, Гегел ва дигарон низ масъалаҳои масъулияти давлатро дар назди шахрвандони худ баррасӣ намуда, адолати судиро арзиши бебаҳси иҷтимоӣ ва ахлоқӣ меҳисобиданд. Ҳамин тариқ, В. фон Гумболдт дар асари худ «Ҷояҳо оид ба таҷриба, ки ҳудуди ҷаҳолияти давлатро муайян мекунад», ҳам вазифаҳои ҳуқуқии давлат (сулҳу амният дар ҷомеа, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои шахс) ва ҳам иҷтимоиро (ғамхорӣ дар бораи некуаҳволӣ ва саодати ҳама) таҳлил мекунад. Консепсияи иштироки максималии давлат дар таъмини шароити иҷтимоии ҳаёти шахрвандон муфассалтар дар асари И. Фихте «Давлати пӯшидаи тичорӣ» муаррифӣ шуд.

Аксарияти муҳаққиқон нуқтаи назари дар шакли умумигардонидашудаи О. Хефферо мавриди таҳлил қарор додаанд. Ба қавли Хеффе «Агар ҷомеаи инсонӣ меҳаҳад хусусияти қонунӣ дошта бошад, пас он бояд: аввал, хусусияти ҳуқуқӣ дошта бошад; дувум, қонун бояд сифати адолатро ба даст орад ва сеюм, қонуни одилона бояд бо қонун ва тартиботи ҷамъиятӣ ҳимоя карда шавад, яъне ин маънои онро дорад, ки он бояд симои давлат - давлати одилро ба худ гирад»².

Кори муттасил оид ба омӯختан ва тафсири сиёсати иҷтимоӣ ҳамчун вазифаи хоси давлат ва ҷомеа ба замоне асос ёфтааст, ки пояҳои давлати иҷтимоӣ гузошта шудааст. Дар охири асри XIX гурӯҳе аз олимони олмонӣ дар «ҳалқаи сиёсати иҷтимоӣ» муттаҳид мешаванд, ки ҳадафи он аз нигоҳи сотсиология омӯختани рушди сиёсат ва иқтисод аст. Таачҷубовар нест, ки ин маҳз дар Олмон рӯй дод, дар кишваре, ки ҷаҳолияти огоҳона ва мақсадноке,

¹ Гулина М.А. Словарь-справочник по социальной работе / Переводчик Николай Марчук. – Питер, 2008. – С. 291. – ISBN 978-5-469-00450-9.

² Джери Д., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь = Collins Dictionary of Sociology / Переводчик Николай Марчук. – Вече, АСТ, 2001. – Т. 1. – С 139. – ISBN 5-17-012561-5, 5-7838-0426-6.

ки ба бунёди ин навъи пештар оғоз ёфта буд. Инчунин табиист, ки таваччуҳи илмӣ ба чунин як муассисаи иҷтимоӣ дар ибтидои асрҳои XIX ва XX ташаккул ёфта, бо афзоиши назарраси таваччуҳ ба донишҳои иҷтимоӣ қайд карда шуд. В. Сомбарт қайд кардааст, ки назариётшинос-социологи мушоҳидакор «талош дорад маъно, ваҳдат ва низомро дар омехтаи рӯйдодҳои сиёсии алоҳида ворид кунад, гурӯҳҳои амалҳои якхела ва гетерогениро фарқ кунад ва ба зарурати таъсиси концепсияи сиёсати иҷтимоӣ барояд»¹.

Дар байни муҳаққиқони муосири Ғарб таҳлили амиқи зарурати татбиқи сиёсати иҷтимоиро олими олмон Ҷ. Хабермас гузаронидааст. Вай чунин мешуморид, ки мақомоти давлати буржуазӣ бояд барномаҳои иҷтимоиро таҳия кунанд, ки иҷрои онҳо таҳти назорат аст: «Системаи пешрафтаи ҳифзи иҷтимоӣ мазмуни демократияи омма мегардад». Дар фаъолияти давлат сиёсати иҷтимоӣ дар мадди аввал меистад.

Ҷ. Хабермас сиёсати иҷтимоиро ҳамчун як атрибутсияи системаи муосири муносибатҳо, ки бо меъёрҳои демократӣ танзим карда мешавад, шарҳ медиҳад ва аҳамияти раванди созишномаҳои коллективӣ ва шарикӣ иҷтимоӣ ва ташаккули системаи суғуртаи иҷтимоиро нишон медиҳад. Аммо, ин бахши фаъолияти ҳукумат маҳдудиятҳо дорад. «Сиёсати иҷтимоӣ номутаносибии шадид ва ноамниро бидуни вучуди рафъи нобаробарии сохторӣ дар моликият, даромад ва қудрат баргараф мекунад»². Аммо ин зиддият тавассути мубодилаи афкор тавассути сиёсати иҷтимоӣ коҳиш дода мешавад.

Муҳаққиқи олмонӣ инчунин дар бораи афзоиши аҳамияти рушди хадамоти иҷтимоӣ менависад, аммо таъкид мекунад, ки танҳо бо табиати динамикии рушди механизми хусусии капиталистӣ, ки бо сиёсати даҳолати давлат ҳифз карда мешавад, имкон медиҳад, ки пардохти мунтазами кумакпулӣ ва чубронпулии иҷтимоӣ пурра ба роҳ монда шавад. Сатҳи

¹ Джери Д., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь = Collins Dictionary of Sociology / Переводчик Николай Марчук. – Вече, АСТ, 2001. – Т. 1. – С. 145. – ISBN 5-17-012561-5, 5-7838-0426-6.

² Хамон чо. – С. 147.

баланди ҳифзи иҷтимоӣ, ки ба сиёсати давлатҳои «имтиёзноқ»-и муосир хос аст, ба сатҳи баланд ва рушди иқтисодии онҳо вобаста аст. Таназзуле, ки дар муддати тулонӣ ба иқтисоди Тоҷикистон хос буд, имконоти сиёсати муассири ҳифзи иҷтимоиро бозмедорад.

Дар даҳсолаҳои минбаъда концепсияи сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ дар заминаи концепсияи давлати иҷтимоӣ мавриди омӯзиш қарор мегирад. Азбаски намудҳои ин давлатҳо ва инчунин маҷмааҳои идеологии дар онҳо асосёфта аз якдигар тафовут доранд, табиист, ки дарки сиёсати иҷтимоӣ дар байни намоёндагони мактабҳои гуногуни тафаккури иҷтимоӣ-меҳнатӣ ба андозаи зиёд фарқ мекунад. Бояд қайд кард, ки ҳамаи муаллифон пешгӯӣ мекунанд, ки давлати муосир сиёсати иҷтимоӣ дорад. Гузашта аз ин, гарчанде ки мафҳуми «давлати иҷтимоӣ» бештар дар робита бо чунин кишварҳои Аврупо, ба монанди Шветсия, Олмон, Дания ва ғайра истифода мешавад, аммо бе муболиға гуфтан мумкин аст, ки ин давлатҳо дорои аломатҳои алоҳидаи иҷтимоӣ мебошанд. Ҳатто дар ҳоле, ки либерализми иҷтимоӣ ва иқтисодӣ реша давондааст, масалан, дар Иёлоти Муттаҳида, сиёсати иҷтимоии ҳадафноки давлатӣ амалӣ карда мешавад. Гояи зарурати идоракунии бошууронаи равандҳои иҷтимоӣ реша мегирад ва технологияҳои иҷтимоӣ пайдо мешаванд.

Сифати иҷтимоӣ ба ҳар давлате хос аст, ки аҳолии он дорои арзишҳои муосири гуманистӣ мебошад. Чунин кишварҳо бо эътирофи «минтақаи масъулият»-и худ ҳам шахсони алоҳида, оилаҳо, ҷомеаҳо ва давлат хосанд. «Чизеро, ки шахс бо масъулияти худ ва дар асл метавонад анҷом диҳад, набояд мақомоти болоӣ анҷом диҳанд», чунин аст принсип дар барномаи яке аз муҳаққиқони Австрия. Хусусиятҳои дигари он эътирофи уҳдадорихои давлат дар назди шахрвандони худ, эътирофи зарурати оғози баробарӣ, тақсимои даромад тавассути андозҳо ва барномаҳои иҷтимоӣ мебошанд. Механизми татбиқи ҳадафҳои давлати иҷтимоӣ вобаста ба идеологияи ҳукмрон фарқ мекунад ва дар сиёсати иҷтимоӣ таҷассум ёфтааст.

Асосҳои идеологии сиёсати иҷтимоии давлат бо ҳадафҳои он таҷассум ёфта, дар намуди ин сиёсати иҷтимоӣ ифода ёфтаанд ва аз анъанаҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ ва динии ҷомеаи мазкур сарчашма мегиранд. Ҳамзамон, «Ҳар як нурҳои тамаддунӣ ба маъноӣ таърихӣ аллакай бо ҳуқуқи мавҷудияти худ баробаранд».

Муҳаққиқон таъкид мекунанд, ки дар ҳеҷ сурат мо набояд ё омӯзиши таҷрибаи ташкили сиёсати иҷтимоӣ дар «давлатҳои некуаҳволии» муосир ва ё таҳлили андешаҳои ҷомеашиносони Ғарбро дар бораи моҳият ва мундариҷаи сиёсати иҷтимоӣ рад кунем.

Дар илми хориҷӣ ва ватанӣ интиҳоби хеле калони таърифҳои сиёсати иҷтимоӣ чамъ оварда шудааст. Ҳамаи ин равишҳоро ба гурӯҳҳо ҷудо кардан мумкин аст, ки ҳар кадоми онҳо мафҳумҳои шабеҳро дар бар мегиранд.

Гурӯҳи аввал (Афлотун, Арасту, Т. Гоббс, И. Кант, Гегел, В. фон Гумболдт, О. Хеффе) ва васеътарини он аз муайянсозии ҷомеа сарчашма мегирад, ки ба туфайли он сиёсати иҷтимоӣ ҳамчун «амали иҷтимоӣ барои ҳалли мушкилоти тамоми ҷомеа» баррасӣ карда мешавад. Ҳадафи сиёсати иҷтимоӣ кумак ба расидан ба ҳадафҳои ҷомеа мебошад.

Гурӯҳи дувуми равишҳо (Ҷ. Хабермас, Р. Баркер, И.М. Лаврененко, И. Фихте, В. Сомбарт), пеш аз ҳама, аз муносибатҳои иҷтимоӣ ва меҳнатӣ сарчашма мегиранд ва ба эътидол овардани онҳо, танзими муносибатҳои меҳнатӣ ва сармоя, истисно кардани имконоти эҳтимолии ифротгаро ё радикалии ҳалли зиддиятҳо равона карда шудаанд.

Гурӯҳи сеюми мафҳумҳо (П.А. Сорокин, П.Д. Павленка, В.М. Капитсин), сиёсати иҷтимоиро ҳамчун як намуди фаъолияти иҷтимоӣ, ки пеш аз ҳама, ба қишрҳои эҳтимолан хатарнок - маъҷубон, шахсони дар канормонда, аз синфҳо ҷудошуда нигаронида шудааст, бо мақсади таъмин намудани қишрҳои поёнӣ бо ҳадди ақали сатҳи мақбули қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти худ, некуаҳволӣ тавассути низоми кумаки давлатӣ ва хайрияи чамъиятӣ мефаҳманд. Дар як вақт, П.А. Сорокин дар асари худ «Сотсиологияи инқилоб» қайд кард, ки «шарти фаврии ҳар як инқилоб

хамеша афзоиши ғаризаҳои асосии пахшшудаи аксарияти аҳоли ва инчунин ғайриимкон будани ҳатто қаноатмандии ҳадди ақал буд». Дар ҳуди ҳамон ҷо ӯ дар бораи пахншавии рафтори девианӣ ҳамчун ақсуламал ба қонён накардани эҳтиёҷоти асосӣ навиштааст.

Гурӯҳи чоруми мафҳумҳо (В.В. Колкова, И.Г. Зайнишев, И.А. Григорьева) сиёсати иҷтимоиро, пеш аз ҳама, ҳамчун воситаи кам кардани оқибатҳои манфии нобаробарии инфиродӣ ва иҷтимоӣ тавассути системаи чораҳои тақсимоӣ (азнавтақсимсозӣ) баррасӣ мекунад. Чун қоида, амалҳо тибқи ин равиш ҳадафи нигоҳ доштани тафрикаи даромадро дар ҳудуди бехатар доранд (масалан, таносуби даҳӣ дар сатҳи 1:10) ва сиёсати фаъоли андоз ҳамчун васила амал мекунад.

Ниҳоят, гурӯҳи панҷуми равишҳо (Амонова Д.С., Ашуров И.С, Бобочонов Р., Ғаниев Т.Б., Зубайдов З.Н.) аз принципҳои адолати иҷтимоӣ ва шарикӣ иҷтимоӣ ҳамчун арзишҳои асосии ҷомеаи шаҳрвандии муосир ва давлати иҷтимоӣ сарчашма мегиранд.

Тавре ки мебинед, дар ҳар кадоме аз ин равишҳо ибтидои муайяни мусбатро метавон баррасӣ кард ва сиёсати воқеии иҷтимоие, ки аксари давлатҳои мутараққии муосир татбиқ мекунад, унсурҳои ҳар кадоми ин мафҳумҳоро дар бар мегирад.

Муҳаққиқони мо нисбатан дертар ба сиёсати иҷтимоӣ ҳамчун мавзӯи махсуси баррасии илмӣ рӯ оварданд. Муҳим он аст, ки дар чунин як нашри муътабар, ба монанди луғати энциклопедии фалсафӣ, ки бисёр мафҳумҳои фалсафаи иҷтимоӣ ва сотсиологияро дар бар мегирад, ягон мақолаи махсусе бахшида ба ин гурӯҳ вучуд надорад.

Ба ақидаи муҳаққиқ Зубайдов З.Н. «Сиёсати иҷтимоӣ на танҳо самти сиёсати тамоми давлатро муайян мекунад, балки устувории речаҳои сиёсии дахлдорро низ муайян мекунад. Дарачаи дастгирӣ кардани онҳо аз тарафи аҳоли ба муваффақияти стратегияи сиёсати иҷтимоии онҳо вобаста аст; сиёсати иҷтимоӣ роҳи барқарор кардани муносибатҳои байни гурӯҳҳои иҷтимоии дар ҷомеа мавҷудбуда дар роҳи хоҳиши онҳо барои дастрасӣ ба

истифодаи захираҳои ҷомеа, барои ҳифз ва таҳкими мавқеи иҷтимоии худ мебошад. Имрӯз дар Тоҷикистон амсилаи социал-демократии сиёсати иҷтимоӣ ба амал бароварда мешавад. Вобаста ба марҳалаи рушди ҷомеа афзалиятҳои сиёсати иҷтимоӣ низ тағйир меёбанд»¹. Мавқеи Зубайдов З.Н., ҷолиби диққат аст, зеро он «сиёсати иҷтимоиро роҳи барқарор кардани муносибатҳои байни гурӯҳҳои иҷтимоии дар ҷомеа мавҷудбуда» донистааст.

Амонова Д.С. «Дар шароити муосири рушди инноватсионии иқтисодӣ муносибатҳои иҷтимоӣ меҳнатӣ нисбат ба муносибатҳои иҷтимоӣ меҳнати қаблӣ, ба худ на танҳо муносибатҳои иқтисодӣ, балки муносибатҳои иҷтимоии субъектҳои бозорро, ки дар муносибати корфармо ва коргар дар ҷараёни меҳнат ба вучуд меояд, ба танзими сифати фаъолияти меҳнатӣ нигаронида шудааст. Аз ин ҷо, дар шароити муосири хоҷагидорӣ мақсад ва вазифаҳои системаи мавриди назар, пеш аз ҳама, ба баланд бардоштани ҳавасмандии иштирокчиёни ҷараёни истеҳсолот, ҳимоя ва танзими муносибатҳои меҳнатӣ, ба онҳо муҳайё намудани кафолати иҷтимоӣ мебошад. Зимнан вазифаҳои давлат низ тағйир меёбад ва дар қатори идораи иқтисодӣ натавонанд шароити меҳнати пурмахсулро муҳайё месозад, балки ҳавасмандии баланди шуғлро таъмин менамояд»². Амонова Д.С. сиёсати иҷтимоиро чун муносибати иҷтимоӣ шарҳ додааст. Пояи асосии ғояи ӯ ин муносибат «натавонанд шароити меҳнати пурмахсулро муҳайё месозад, балки ҳавасмандии баланди шуғлро» таъмин менамояд.

Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ибораи сиёсатро ҳамчун намуди фаъолият, муносибати байниҳамдигарии одамон тибқи мақсад ва вазифаҳои гузошташуда шарҳ додан мумкин аст»³.

¹ Зубайдов З.Н. Особенности формирования социальной политики Республики Таджикистан в годы независимости. Дисс. на соис. ученой степени кандидата политических наук. – Душанбе, 2006. – С. 51.

² Амонова Д.С. Особенности и проблемы управления системой социально-трудовых отношений в условиях инновационного развития / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои соҳаи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли дар давраи Истиқлолияти давлатӣ» (24 сентябри соли 2021). – С. 31-41.

³ Формирование человеческого капитала и основные направления повышения уровня занятости населения в Республике Таджикистан. КВД. Матбааи «Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Монография. – Душанбе. 2021. – С. 75.

Дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» хусусияти хоси марҳалаи мазкури рушд «ба роҳ мондани механизмҳои нави татбиқи сиёсати иҷтимоӣ дар самти модернизатсияи низоми идоракунии соҳаҳои ташаккулдиҳандаи сармояи инсонӣ, институтсионализатсияи низоми соҳибкории истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ» доништа шудааст. Сиёсати иҷтимоӣ ба он нигаронида шудааст, «дар тамоми манотиқи кишвар татбиқи ҳуқуқҳои асосии инсон – ҳуқуқ ба зиндагии сазовор ва сифати зиндагӣ аз ҳисоби сиёсати бартараф намудани тафовутҳои минтақавӣ ва таъмин намудани аҳолии минтақаҳо ба дастрасии хизматрасониҳои муҳимми заминавӣ: маълумоти ибтидоӣ, хизматрасонии аввалияи тиббӣ, таъминот бо ҳама намудҳои захираҳои энергетикӣ ва оби нӯшоқӣ, шабакаҳои муносиби корезӣ ва ғайра» таъмин карда шавад.

Дар соҳаи сиёсати шуғли пурмахсул афзалиятҳои зерин муайян шудаанд:

- мусоидат ба ташкил намудани ҷойҳои кории пурмахсул;
- ташкили бозори меҳнати рақобатпазири дохилӣ;
- баланд бардоштани боздеҳи маълумоти касбӣ;
- зиёд намудани ҳиссаи шуғли расмӣ дар иқтисодиёт;
- диверсификатсияи муҳочирати берунаи меҳнатӣ¹.

Қонуни «Нақши давлат дар ҳифзи иҷтимоии аҳоли» зарурати пурзӯр намудани нақши давлатро дар давраи гузариш ба иқтисоди бозаргонӣ муайян мекунад, зеро танҳо дар ҳамин роҳ душвориҳои иқтисодиёти бозаргонӣ сабук карда мешавад. Сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ бояд системаи стандартҳои ҳадди ақали давлатии иҷтимоӣ дар соҳаи тандурустӣ, маориф, касбомӯзӣ, манзил ва шуғли аҳоли бо мақсади қонеъ гардонидани талаботи муҳимтарини инсонро инъикос намояд, зеро Тоҷикистон тибқи Конститутсияи давлати иҷтимоист. Аммо, ислоҳоти системаи ҳифзи иҷтимоӣ дар шароити муосир на ба системаи стандартҳои давлатии ҳадди ақали иҷтимоӣ, балки ба принципи

¹ Стратегияи миллии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе: ҶДММ «Контраст», 2016. – С. 51.

мақсаднокӣ асос ёфтааст, ки он хеле гарон, бесамар ва ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми камбизоат мусоидат намекунад. Илова бар ин, дар Тоҷикистон ҳатти расман тасдиқшудаи камбизоатӣ вучуд надорад, ки метавонад меъёри муайян кардани эҳтиёҷот бошад, аз ин рӯ, дар ин шароит татбиқи принципи мақсаднокӣ душвор аст.

Вазифаи сиёсати иҷтимоӣ пешгирӣ ва барҳам додани камбизоатӣ тавассути баланд бардоштани сатҳи даромади ҳамаи шаҳрвандон аз ҳатти камбизоатӣ аст.

«Концепсияи сиёсати давлатии мусоидат ба шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2012» асосан ба мушкилоти фаъолияти бесамари ҳадамоти шуғли аҳоли нигаронида шудааст. Мушкилоти асосӣ нарасидани маблағ ва алоқаи суст бо корфармоён аст. Эътироф мешавад, ки тадбирҳои фаъоли шуғли аҳоли, аз қабилӣ бозомӯзӣ ва корҳои ҷамъиятӣ дар қоҳиши сатҳи бекорӣ, ҳатто дар байни бекорони расман ба қайд гирифташуда аҳамияти кам дорад. Дар баробари ин, афзоиши минбаъдаи бекорӣ аз ҳисоби афзоиши аҳолии қобили меҳнат ва набудани механизмҳои таъмини ҳуқуқи меҳнат ва назорати сусти муҳофизати меҳнат пешбинӣ карда мешавад. Дар концепсия диққат ба он ҷалб карда мешавад, ки набудани шуғли пурмаҳсул, сари вақт надодани музди кор, номувофиқии байни ҳиссаи меҳнати сарфшуда ва додани он ба афзоиши иқтисодиёт таъсири манфӣ мерасонад. Бо вучуди ин, пешниҳод мешавад, ки сатҳи камбизоатӣ тавассути рушди худмашғулият дар байни камбизоатон паст карда шавад. Яъне, ҳалли мушкилоти камбизоатӣ ва бекорӣ ба дӯши ҳуди мардуми камбизоату бекор меафтад.

Дар «Концепсияи муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷ» пешниҳод шудааст, ки мушкилоти бекорӣ тавассути содироти қувваи корӣ ба хориҷа ҳал карда шавад. Аммо, дар асл, ҳоло ҳам бо вучуди сатҳи баланди бекорӣ, иқтисодиёти кишвар норасоии кадрҳои баландихтисосро эҳсос менамояд.

Концепсияи муҳоҷирати меҳнатӣ оқибатҳои содироти қувваи корӣ дар ояндаро пешгӯӣ намекунад ва стратегияҳои алтернативии шуғли аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ ғайриро бо мақсади тезонидани рушди иқтисодиёт дар ватан пешниҳод намекунад. Концепсияи ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як низоми муваффақияти ғайрирасмии дастгирии иҷтимоӣ даромадҳои пулиро аз муҳоҷирони меҳнатӣ тавсиф намуда, ҳавасмандгардонии муҳоҷирати меҳнатиро, ки дар концепсияи мазкур бо номутобиқатӣ ва зиддиятҳо фаро гирифта шудааст, пешниҳод менамояд. Дар концепсияи пешниҳод шудааст, ки кумаки иҷтимоӣ асосан дар асоси равиши декларативӣ бо истифода аз усулҳои мухталифи муайян кардани ниёзҳои воқеии муроҷиаткунанда ва бо санҷиши эътимоднокии маълумоти пешниҳодшуда таъмин карда шавад.

Баъдан, муаллифони концепсия ба зиддиятҳои боз ҳам бузургтар дучор мешаванд ва мегӯянд, ки ҳадди ақали музди меҳнат бояд ҳамзамон бо суръати тезтар афзоиш ёбад, вобаста ба болоравии нархҳо индексатсия карда шавад, қувваи корӣ дубора тавлид шавад ва хариди сабади истеъмолиро таъмин намояд. Ҳол он ки арзиши сабади истеъмолий ҳанӯз ҳам муайян карда нашудааст.

Оқибатҳои мусбати ислоҳоти нафақа, ки бунёди низоми сезинагӣ, ташкили фондҳои нафақаи ғайридавлатӣ ва ҷорӣ намудани унсури чамбоварӣ, «махдудияти иштироки давлат» ва «кам кардани сарбории андоз аз сектори хусусии иқтисодиёт» нишон дода шудаанд.

Муаллифони концепсия пешниҳод мекунанд, ки дар Тоҷикистон ба далели поин рафтани сатҳи зиндагӣ меъёрҳои фақри мутлақ, на нисбӣ татбиқ карда шаванд. Ҳадди камбизоатӣ барои эътироф кардани даромаде, ки аз даромади ҳадди ақал ё миёна ду маротиба камтар аст, пешниҳод карда мешавад. Дарвоқеъ, дар саросари ҷаҳон мафҳуми камбизоатии нисбӣ ҳангоми боло рафтани сатҳи миёнаи зиндагӣ истифода мешавад.

Дар Тоҷикистон истифодаи арзишҳои миёна аз он сабаб ғайриимкон аст, ки 22,5 фоизи аҳоли дар ҳолати камбизоатӣ зиндагӣ мекунанд (бо ҳар

усул) ва доираи танги сарватмандон вучуд дорад. Дар ин ҳолат танҳо ҳисоби миёнаи арифметикиро баровардан мумкин аст, аммо он ба маънои «дар байни аксарият умумӣ» «миёна» нахоҳад буд. Баъдан, концепсия байни хатти камбизоатӣ, ки нисфи даромади миёна ва хатти камбизоатӣ, ки нисфи даромади ҳадди ақалро ташкил медиҳад, аломати баробар мегузорад. Аммо даромади ҳадди ақал дар худ аллақай як хатти камбизоатӣ аст; аз он танҳо камбизоатии шадид ба даст овардан мумкин аст. Чунин ҳалли масъала мисоли он аст, ки чӣ гуна вазъи камбизоатӣ дар кишвар дар асоси биноҳои псевдо-илмӣ идора карда мешавад.

Дар «Барномаи рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015» бар хилофи ҳама санадҳои дигари таҳлилшуда блоки иҷтимоиро муҳимтарин баҳши таъмини амнияти иқтисодии кишвар арзёбӣ кардааст. Вай ба ташкили системаи бозғимоди давлатии таъминоти иҷтимоӣ дахл дорад, ки он ба андозаи ба сабади истеъмоли зиёд кардани сатҳи минималии музди кор, зиёд кардани нафақа ва ёрдампулӣ, инчунин собитқадамона ба амал баровардани нуқтаҳои конститусионӣ дар бораи таълими бепулро пешбинӣ мекунад. Муҳочирати меҳнатӣ дар ин ҳуҷҷат таназзули сармояи инсонии ватанӣ доништа мешавад, зеро аксарияти мутлақи муҳочирони меҳнатӣ аз рӯи ихтисоси худ кор намекунанд, балки дар ҷойҳои корие истифода мешаванд, ки қувваи баландихтисос талаб намекунанд. Тибқи ин барнома, Тоҷикистон даҳҳо маротиба аз ҳадди ақали фақр ақиб мондааст. Барои ислоҳи вазъияти баамаломатада таклиф карда мешавад, ки дифференсиатсияи зиёдати даромадҳои пулии аҳоли, индексатсияи даромадҳо ва пасандозҳои аҳоли, ки давлат кафолат медиҳад, кам карда шавад. Мақсади сиёсати иҷтимоӣ баланд бардоштани сифат ва дараҷаи зиндагонии аҳоли бо дарназардошти дараҷаи прогрессивии зиндагонӣ, ба даст овардани баробарии иҷтимоӣ ва адолат, дастрасии ҳаматарафаи неъматҳои асосии иҷтимоӣ, пурра барҳам додани камбизоатӣ эълон карда шудааст.

Набудани концепсияҳои асосӣ монетаи ҷиддӣ дар роҳи ислоҳот мебошад. Ду мафҳуми ахир – «Концепсияи ҳифзи иҷтимоӣ» ва «Барномаи

рушди иқтисодӣ» мавҷуд будани ду тамоюли ба ҳам зид дар майдони имрӯзаи идеологии Тоҷикистонро махсусан равшан нишон медиҳанд. Концепсияи ҳифзи иҷтимоӣ амсилаи амрикоии сиёсати иҷтимоиро пешниҳод мекунад, ки дар он системаи таъминоти иҷтимоӣ бо системаи кумаки суроғавии иҷтимоӣ танҳо ба шахсони ниёзманд иваз карда мешавад, нақши давлат дар ин система ҳадди ақал кам карда мешавад, камбизоатон бояд аз зинда мондани худ ғамхорӣ кунад. Дар концепсияи тараққиёти иқтисодӣ, баръакс, амсилаи аврупоии (Рейн) сиёсати иҷтимоӣ, ки дар он системаи умумии таъминоти иҷтимоӣ амал мекунад, асос интиҳоб карда мешавад.

Принсипи асосии типи нави сиёсати иҷтимоӣ бояд принсипи адолати иҷтимоӣ бошад, ки он ба неъматҳои моддию маънавии ҳамаи аъзоёни ҷамъият баробар таъмин карда шавад. Дар байни вазифаҳои сиёсати иҷтимоӣ вазифаи асосии таъмини амнияти иҷтимоӣ мебошад, ки кафолати қонуният ва устувории сиёсии ҳокимият мебошад. Эътироф накардан ё нафаҳмидани ин вазифа боиси заиф ва хароб шудани давлат мегардад. Системаи бозории идоракунии на кам кардан, балки баланд шудани нақши давлатро дар ислоҳоти иқтисодӣ дар назар дорад, ки ин имкон медиҳад душворихои давраи гузариш барои аксарияти қулли аҳоли сабук карда шавад. Ин даҳолати давлат ва таъсири назоратии он ба унсурҳои бозор дар шакли системаҳои гуногуни ҳифзи иҷтимоӣ дар кишварҳои гуногун мувофиқи анъанаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии ҳар як ҷомеа амалӣ мегардад.

Минбаъд, вобаста ба интиҳоби меъёрҳои зерини тақсимот навҳои гуногуни таснифоти системаҳои ҷаҳонии ҳифзи иҷтимоӣ пешниҳод карда мешаванд: сатҳи тақсимоти ММД (Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ) тавассути бучети давлатӣ, ташкили низоми суғуртаи иҷтимоӣ, дараҷаи иштироки давлат.

Дар натиҷаи таҳлил мавқеъи собит гардид, ки системаи ҳифзи иҷтимоӣ худ аз худ ба ҳалли мушкилоти камбизоатӣ дар ҷомеа ва ҳатто бештар аз он қодир нест, ки сабабҳои ба миён омадани камбизоатиро бартараф созад. Ин, пеш аз ҳама, афзоиши истеҳсолотро талаб мекунад, ки ба туфайли он танҳо

чойҳои нави корӣ ташкил кардан мумкин аст, ки афзоиши маҳсулотро таъмин месозад.

Бекорӣ сабаби аслии ба вучуд омадани фақр дар ҷомеаи Тоҷикистон аст. Паст кардани сатҳи камбизоатӣ танҳо тавассути сиёсати ҳукумат оид ба коҳиш додани нобаробарӣ ва фароҳам овардани шароит барои тавлиди даромад имконпазир аст. Аммо системаи ҳифзи иҷтимоӣ метавонад самараноктар бошад ва сатҳи зиндагонии табақаҳои аз ҳама камбизоаттарини аҳоли баланд гардад. Дар ҳуҷҷати «Такмили қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи иҷтимоӣ» хусусиятҳои асосии низоми нави қонунгузорӣ, ки аксаран сунӣ ва декларативӣ буда, ба равандҳои дар ҷомеа ҷойдошта таъсир намерасонад, ошкор карда шудааст. Дар ҳақиқат заминаи ҳуқуқию меъёрии соҳаи иҷтимоӣ бояд воқеияти сохти нави ҷамъиятиро инъикос намояд. Таҳлили гузаронидашуда нишон медиҳад, ки нуқсонҳои асосии низоми амалкунанда дар он аст, ки қонун дар бораи ҳадди ақали зиндагӣ ва муқаррароти дахлдор дар бораи он, ки ҳадди ақали музди меҳнат ва як қатор имтиёзҳои иҷтимоӣ аз ин сатҳ паст буда наметавонад.

Дар Кодекси меҳнат афзоиши нархи меҳнат ҳамчун афзалияти сиёсати даромад инъикос намеёбад. Музди меҳнат дар айни замон вазифаҳои асосии худ: репродуктивӣ ва ҳавасмандгардониро иҷро намекунад. Инчунин муқаррароте, ки ҳадди ақали музди меҳнат набояд аз сабади истеъмоли паст бошад, муқаррар карда нашудааст.

Қонун «Дар бораи индексатсияи даромади аҳоли» чизи асосиро муайян намекунад: дар кадом маврид механизми индексатсия дохил карда шавад ва андозаи охири чӣ тавр ҳисоб карда шавад. Қонун дар бораи шарикӣ ва иҷтимоӣ, созишномаҳои коллективӣ кор намекунад ва асосан декларативист. Қонунгузорӣ дар ин соҳа танҳо вазъияти мавҷудаи корро баён мекунад, вале мувозинати ҳақиқии ҷамъиятиро дар соҳаи меҳнат таъмин намекунад.

Санади мусоидат ба шуғли аҳоли – тибқи ин қонун, муҳлати додани кумакпулӣ барои бекорӣ то 6 моҳ маҳдуд аст, ҳарчанд дар асл одамон нисбат ба ин давра хеле зиёдтар бекор мемонанд. Ба қонунгузорӣ тағйирот ворид

кардан лозим аст, то андозаи кумакпулӣ барои бекорӣ дар сатҳи ҳадди ақал муқаррар карда шавад ва муҳлати додани он танҳо бо 6 моҳ маҳдуд карда нашавад, зеро маҳз бекорони доимӣ ба дастгирии давлатӣ ҳуқуқи аввалиндараҷа доранд. Барномаҳои бо қор таъмин намудани аҳоли бояд фаъол бошанд, бинобар ин, бояд дар қонун ба бозомӯзии бекорон бештар диққат диҳад, ки ин имконият медиҳад онҳо ба истехсолоти ҷамъиятӣ зуд ҳамроҳ шаванд. Қонун нақши муҳимми ҳадамоти шуғли аҳоли дар ҳалли проблемаи таъмини шуғлро инъикос намекунад, ки барои ин онҳо бояд бо қорфармоён робитаи зич барқарор намоянд. Инчунин, дар қонун механизмҳои ҳалли мушкилот бо омори шуғли аҳоли пешбинӣ нашудааст ва нақши танзимкунандаи давлатро дар ин соҳа пурзӯр намекунад.

Мақсади Қонун «Дар бораи суғуртаи иҷтимоии давлатӣ» паст кардани дараҷаи иштироки бевоситаи давлат дар ҳифзи иҷтимоии аҳоли мебошад. Сарбории асосӣ ба зиммаи қорманд ва қорфармо гузошта мешавад, зеро ҳаҷми пардохтҳои суғурта аз саҳмҳои гузаронидаи онҳо вобаста аст. Қонун характери ҷаҳорҷӯбӣ дорад, гарчанде дар кишварҳои пешрафта системаҳои суғурта муҳимтарин звенои системаи ҳифзи иҷтимоӣ мебошанд.

Набудани консепсияи ягонаи сиёсати иҷтимоӣ, ки ҳам дар соҳаи иҷроия ва ҳам дар соҳаи қонунгузорӣ инъикос ёфтааст, имкон намедиҳад, ки афзалиятҳо дуруст муайян карда шаванд, дар ҳоле ки дар байни вазифаҳои сиёсати иҷтимоӣ вазифаи асосӣ таъмини амнияти иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҳқиқи назарияи гуногуни моҳияти иқтисодии сиёсати иҷтимоӣ ва меҳнатӣ ба чунин хулоса омадем:

1. Дар шароити кунунӣ, доир ба моҳият ва мазмуни ибораи «сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ» ақидаҳои мухталиф ҷой доранд, ки яке дигарашро пурратар менамояд. Истилоҳи «сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ» дар давоми таърих таҳаввулоти зиёдеро дидааст ва дар тули таърихи инсоният онҳо тағйир ёфтаанд ва манфиатҳои гуногуни ҷомеаро ҳимоя мекарданд. Вобаста ба манфиатҳо ҳар як давлат сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатии худро таҳия карда амали онро таъмин менамуд. Ин сиёсат дар он вақт амалӣ мегардад, ки ба

ғояҳои адолати иҷтимоӣ асос ёфта, манфиатҳои ахлоқӣ, динии ҷомеаро ҳимоя менамояд. Ақидаҳои Афлотун, Арасту дар бораи он, ки «беҳтарин низоми давлатиро бояд ҳамчун як эътироф кард, ки ташкили он ба ҳар як инсон имкон медиҳад, ки пешрафт ва хушбахтона зиндагӣ кунад», ё «синфи миёна» ҳамчун омили устувори ҷомеа» қимати худро гум накардааст. Т. Гоббс, И. Кант, Гегел «адолати судиро арзиши бебаҳси иҷтимоӣ ва ахлоқӣ меҳисобиданд». Дар ин ҷода асарҳои И. Фихте, В. фон Гумболдт, О. Хеффе, В. Сомбарт, Ч. Хабермас меҳисобиданд, ки «ҳифзи иҷтимоӣ мазмуни демократияи омма мебошад».

Ҳамаи ин равишҳоро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст:

1. Сиёсати иҷтимоӣ ҳамчун «амали иҷтимоӣ барои ҳалли мушкилоти тамоми ҷомеа» баррасӣ карда мешавад. Ҳадафи сиёсати иҷтимоӣ кумак ба расидан ба ҳадафҳои ҷомеа мебошад.

2. Сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ, пеш аз ҳама, аз муносибатҳои иҷтимоӣ ва меҳнатӣ сарчашма мегиранд ва ба эътидол овардани онҳо, «танзими муносибатҳои меҳнатӣ ва сармоя, истисно кардани имконоти эҳтимолии ифротгаро ё радикалии ҳалли зиддиятҳо равона карда шудаанд».

3. Мафҳумҳо сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатиро, «ҳамчун як намуди фаъолияти иҷтимоӣ, ки пеш аз ҳама, ба қишрҳои эҳтимолан хатарнок - маъюбон, шахсони дар канормонда, аз синфҳо ҷудошуда нигаронида шудааст, бо мақсади таъмин намудани қишрҳои поёнӣ бо ҳадди ақали сатҳи мақбули қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти худ, некуаҳволӣ тавассути низоми кумаки давлатӣ ва хайрияи ҷамъиятӣ» мефаҳманд.

4. Сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатиро, пеш аз ҳама, ҳамчун «воситаи кам кардани оқибатҳои манфии нобаробарии инфиродӣ ва иҷтимоӣ тавассути системаи чораҳои тақсимоии (азнавтақсимсозӣ)-и даромадҳо» баррасӣ мекунанд.

5. Сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатиро «ичрои принципҳои адолати иҷтимоӣ ва шарикӣ иҷтимоӣ ҳамчун арзишҳои асосии ҷомеаи шахрвандии муосир ва давлати иҷтимоӣ» медонанд¹.

Тавре ки мебинед, дар ҳар кадоме аз ин равишҳо ибтидои муайяни мусбатро метавон баррасӣ кард ва сиёсати воқеии иҷтимоие, ки аксари давлатҳои мутараккии муосир татбиқ мекунанд, унсурҳои ҳар кадоми ин мафҳумҳоро дар бар мегирад.

Ҳамин тариқ, дар асоси гуфтаҳои боло, мо моҳияти сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатиро чунин пешниҳод менамоем: «сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ маҷмуи манфиатҳои идеологӣ амалии давлат дар бораи таҳияи ҳадафҳои рушди иҷтимоии ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии тамоми қишрҳои ҷомеа тавассути таъмини фаъолияти меҳнатӣ ва пардохти музди меҳнати зиёда аз арзиши сабади истеъмолӣ, дастгирии давлатии табақаҳои аҳолии барҷомонда ва бекорон, таъмини рушди маориф, тиб, тандурустӣ, фарҳанг ва варзиш» мебошад.

1.2. Принципиҳои таҳияи сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ

Мо дар таҳқиқоти худ «Моҳияти илмӣ сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ» сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатиро ҳамчун «маҷмуи ғояҳои идеологӣ амалии ҷомеа ва давлат дар бораи таҳияи ҳадафҳои рушди иҷтимоии ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии тамоми қишрҳои ҷомеа ва фаъолият барои ноил шудан ба иҷрои нишондиҳандаҳои ҳадафҳои иҷтимоӣ-меҳнатие мебошад, ки ба ин ҳадафҳо ҷавобгӯ мебошанд» маънидод кардем².

Бо дарназардошти он, ки ҳалли масъалаҳои сиёсати иҷтимоӣ аз вазъи қорҳои истеҳсолоти ҷамъиятӣ вобаста аст, ҳадафи афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлатӣ таъмини суръати зарурии рушди иқтисодӣ мебошад. Сиёсати пешрафтаи иҷтимоӣ ҳамеша ба нигоҳ доштани суботи иқтисодӣ,

¹ Социальная политика. Источник: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=586925> © Библиофонд. Интернет-ресурсы. Дата обращения 13.12.2022

² Гулов И.Х. Моҳияти илмӣ сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2019. – №1/4(57). – С. 54-64.

таъмини тақсимот ва тақсимоти бештар баробар ва тақсимоти даромади чомеа нигаронида шудааст.

Ҳадафи ниҳоии рушди истехсолоти ҷамъиятӣ қонё кардани ниёзҳои мардум аст ва вазифаи сиёсати иҷтимоӣ иборат аз он аст, ки шароит фароҳам оваранд, механизмҳо барои таъмини оқилона ва ҳамаҷонибаи ин эҳтиёт аз ҳисоби ғоидаҳои дар айни замон фароҳамовардаи чомеа муҳайё гардонда шаванд. Ҳақиқат он аст, ки ҳар як чомеа на танҳо аз категорияи одамони меҳнатӣ иборат аст, он ҳамеша одамоне дорад, ки дигар кор намекунанд (нафақахӯрон, маъюбон ва ғ.). Ва ҳанӯз кор намекунанд (кӯдакон, мактаббачагон, донишҷӯён), маъюбон, ки ниёзманданд дар ғамхорӣ оила, давлат. Давлат бояд мавҷудияти бекоронро дастгирӣ кунад.

Самти муҳимми сиёсати иҷтимоӣ давлат фароҳам овардани шароит барои шуғли муътадили аҳоли мебошад. Ҳар як узви чомеа, ки қобилияти корӣ дошта бошад, бояд ҳадди ақал неруи корӣ дошта бошад. Барои ин на танҳо ҷойҳои корӣ муҳайё кардан, балки маориф, тандурустӣ, системаи тайёр ва такмили ихтисоси коргарон низ зарур аст.

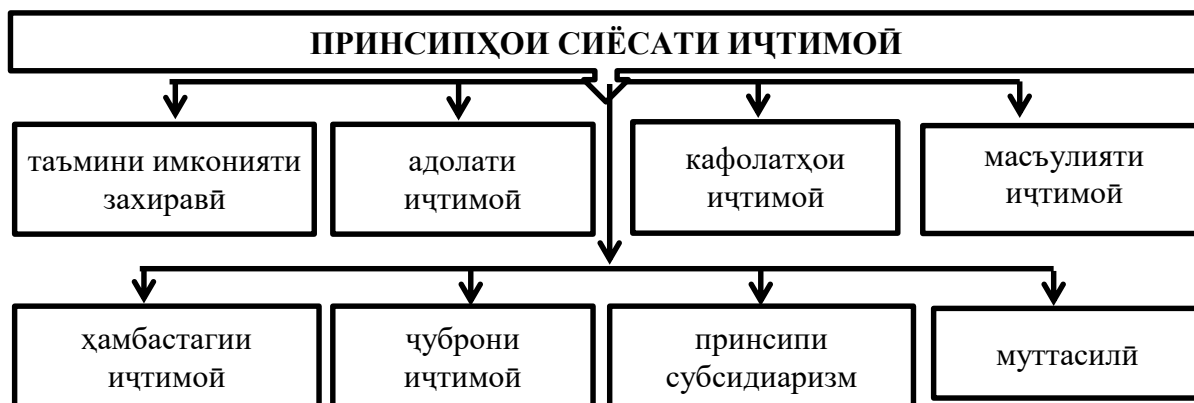
Яке аз самтҳои сиёсати иҷтимоӣ бартароф ё безарар кардани ҷанбаҳои манфӣ ҳангоми гузариш ба муносибатҳои бозорӣ мебошад. Сухан дар бораи коррупсия, ришваситонӣ, набудани назорат дар робита бо рушди иқтисоди пинҳонӣ меравад.

Сиёсати иҷтимоӣ ба як қатор принципҳо асос ёфтааст, ки дар байни онҳо таъмини имконияти захиравӣ барои пешбурди сиёсати иҷтимоӣ бояд ҳамчун афзалият номбар карда шавад. Татбиқи он дар ду самт сурат мегирад:

– аз як тараф, барои рушди истехсолоти ҷамъиятӣ шароит фароҳам оварда шудааст, ки барои татбиқи сиёсати иҷтимоӣ неруи захиравӣ фароҳам меорад;

– аз тарафи дигар, барои рушди ҳуди шахс маҷмуи тадбирҳо андешида мешаванд: баланд бардоштани маълумот, такмили ихтисоси кормандон, фароҳам овардани шароит барои тарзи ҳаёти солим.

Принсипҳои зерини сиёсати иҷтимоӣ фарқ карда мешаванд (расми 1).

Расми 1.1. Принсипҳои сиёсати иҷтимоӣ¹.

Принсипи дигарро метавон принсипи **адолати иҷтимоӣ** номид. Он фаро гирифтани тамоми табақаҳои иҷтимоӣю демографӣ ва гурӯҳҳои аҳолиро бо тадбирҳои иҷтимоӣ пешбинӣ мекунад.

Бо дарназардошти он, ки сиёсати иҷтимоӣ муҳимтарин чӯзӣ фаъолияти ҷомеа ва давлат аст, таҳлил қардан лозим аст, ки аксарияти давлатҳои муосир дар асоси фаъолияти худ ё ҳадди ақал дар асоси эълomiaҳои сиёсии худ қадом принсипҳоро ба вуҷуд меоранд. Принсипи асосӣ адолати иҷтимоӣ мебошад.

Адолати иҷтимоӣ як арзиши аз ҷониби ҳама эътирофшудаи шуури ҷамъиятии муосири демократӣ мебошад, ки дар ҳуҷҷатҳои бунёдии ҷомеаи ҷаҳонӣ дар баробари сулҳ ва озодӣ сабт шудааст. Аммо, эълон ва эътирофи ин принсип ҳанӯз тасаввуроте дар бораи он, ки ба ин мафҳуми чи дохил шудааст, дода наметавонад.

Арасту аввалин шуда зиддияти ба назар ҷудонашавандаи байни ду намуди адолати судиро аз ҷиҳати иҷтимоӣ таҳлил қард: адолат дар робита бо имкониятҳои баробар ба шахсони алоҳида новобаста аз фарқиятҳои инфиродӣ ва иҷтимоӣ ва адолат дар натиҷаи подош барои меҳнати шахсӣ, барои муваффақият. Ин ду вариант намудҳои баробарсозӣ ва тақсимои адолати судӣ номида шуданд.

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи стандартҳои иҷтимоии давлатӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2009, №5, мод. 335 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2021 №1842).

Ҳар яки онҳо мундариҷаи муайяни оқилона доранд ва он далелҳо ба фоидаи онҳо, зеро ба туфайли он дар тули дуҷоним ҳазор сол инсоният онҳоро дар назария муҳокима карда, дар амал татбиқ карданӣ аст, аммо наметавонад байни онҳо интихоби қатъӣ кунад.

Намуди баробарсозии адолати судӣ ба одамон ҳамон имкониятҳоро фароҳам меорад, ки ин, албатта, дар вазъияти оғози иҷтимоӣ, дар сурате, ки сусти баъзе афрод нисбат ба дигарон объективӣ аст, асоснок карда мешавад. Аммо, қонеъ кардани ниёзҳои одии фард дар сатҳи яхела, ҳавасмандии ҷаҳолиятро, ки дар натиҷаи эҳтиёт ва ниёзҳои қонеъношуда ба вучуд омадааст, қоҳиш медиҳад, ҳавасмандии меҳнат, эҷодкорӣ, муваффақиятро суст мекунад.

Адолати тақсимоӣ шахсро барои муваффақият муқофот медиҳад ва ба ин васила онҳоро барои саъйи бештар ҳавасманд мекунад. Аммо он қасонеро ба ҳолати номусоид мегузорад, ки бо ҳар сабабе, ки қобилияти ҷаҳолтар шудан надоранд. Ғайр аз он, мавҷудияти шахсони камбизоат, аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазир ва қишрҳои ҷомеа боиси нороҳатии ахлоқӣ дар байни намояндагони кишварҳои пешрафта мегардад ва барои онҳо манбаи ташаннуҷи иҷтимоӣ мебошад.

Интихоби варианти афзалиятноки сиёсати иҷтимоӣ аз навъи иҷтимоиву фарҳангии ҷомеа, ба анъана ва урфу одати як кишвар ё гурӯҳи кишварҳо, аз сатҳи рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ ва ахлоқӣ-равонии онҳо вобаста аст. Ҷомеашиноси амриқӣ Ч. Ролс ду принсипро таҳия намуд, ки ба ақидаи ӯ, имкон медиҳанд, ки зиддиятҳои адолати иҷтимоӣ созгор карда шаванд: принсипи озодӣ, ки мувофиқи он ҳама бояд ба ҳама озодиҳо бо ҳама дигарон дастрасии баробар дошта бошанд; ва принсипи фарқият, ки нобаробарии иҷтимоӣ иқтисодиро иҷозат медиҳад, агар он ба одамони камбизоат манфиатбахш бошад. Д. Смит зимни асоснок кардани муқаррарот дар бораи мустақилияти адолати иҷтимоӣ аз унсурҳои қоидаҳои бозорӣ, инчунин ба имкониятҳои нобаробарии минтақавӣ бо сабаби ҷуғрофия ишора мекунад, ки онро аз ҷиҳати ахлоқӣ ё иҷтимоӣ бартараф кардан мумкин нест.

Аммо, мафхумҳои назариявӣ ва амалияи иҷтимоии аксари кишварҳо гӯё тағйирёбии домиро дар доираи идомаи муайяни ғояҳо дар бораи адолат нишон доданӣ шуда, аз як қутб ба қутби дигар наздик мешаванд, яъне фикри мухталиф надоранд.

Бояд эътироф кард, ки дар шароити кунунӣ принсипи адолат бояд харду принсипро - ҳам баробарии иҷтимоӣ ва ҳам тақсимоии баробарро дар бар гирад. Эътирофи навъи иҷтимоии давлат боиси эътирофи баробарии ҳуқуқҳои иҷтимоии ҳамаи шаҳрвандони он, новобаста аз хусусиятҳои инфиродӣ ё иҷтимоии онҳо мегардад. Ҳамин тариқ, давлат ба ҳама шаҳрвандон пешниҳоди ҳадди ақали муайяни иҷтимоиро, ки дар ҳадди ақали музди меҳнат, ҳадди ақали нафақаи иҷтимоӣ ифода меёбад, кумаки мақсадноки иҷтимоӣ ба шахсоне, ки даромади онҳо ба ҳар сари аҳоли аз сатҳи зиндагии аҳоли камтар аст ва ғайра кафолат медиҳад. Дар баробари ин, шахсони фаъол, соҳибкор, аз ҷиҳати иҷтимоӣ қобилиятнок бояд бо тариқи тасдиқшудаи иҷтимоӣ ҳаҷми бештари молҳо ва хидматҳоро барои кори худ гиранд. Сиёсати иҷтимоии давлат бояд ба фароҳам овардани шароит барои кори пурсамар ва муассир равона карда шавад.

Дар ниҳоят, чунин принсипро бояд қайд кард, ки чандирии худӣ системаи **кафолатҳои иҷтимоӣ**. Он бояд ба дигаргуниҳои доимии соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии рушди ҷомеа посух диҳад. Ин махсусан барои шароити иқтисоди гузариш, ки падидаҳои бухронӣ, таваррум, афзоиши бекорӣ ногузиранд ва дар натиҷа якбора паст рафтани сатҳи зиндагӣ ва таҳаввулоти иҷтимоӣ дар ҷомеа муҳиманд.

Принсипи **кафолатҳои иҷтимоӣ** расонидани шаҳрвандонро бо ҳадди ақали ҳадамоти иҷтимоӣ, ки аз ҷониби давлат барои таълим, рушди маънавӣ ва ҷисмонӣ, таълими касбӣ ва шуғли оқилона кафолат дода шудааст, пешбинӣ менамояд, ки ҳаҷм, намудҳо ва сифати онҳо бояд рушди шахсии зарурӣ ва омодагӣ ба ҳаёти мустақилро таъмин кунанд. Ин принсип тавозуни ҳадафҳо ва имкониятҳоро барои татбиқи сиёсати иҷтимоӣ пешбинӣ мекунад.

Тавре ки аллакай қайд карда шуд, принсипи **масъулияти иҷтимоии** инфиродӣ аз принсипи адолати иҷтимоӣ чудонопазир аст. Он аз як шахс, оила, як гурӯҳи хурд талаб мекунад, ки барои худкумакрасонӣ ва худтаъминкунӣ ҳадди аксар саъй кунанд. Дар айни замон, чомеа (сатҳи худидоракунии коммуналӣ), минтақа ё дар маҷмӯъ давлат бояд танҳо шахсони алоҳида ва оилаҳоеро бо намудҳо ё миқдори муайяни кумақҳое, ки мустақилона пешниҳод карда наметавонанд, пур кунанд, дар ҳалли мушкилоте, ки аз салоҳияти шахс ё оила берунанд ё дар ҳолатҳои фавқулода, бухрон даҳолат кунанд.

Албатта, барои чомеаи дар ҳолати бухрон қарордоштаи Тоҷикистон ҳар вазъ то андозае шадид аст, аммо, мутаассифона, принсипҳои масъулияти иҷтимоӣ дар чомеаи мо чандон маъмул нестанд. Мавҷудияти дастгирии давлатӣ ва васоити ҳамачонибаи чомеаи суннатӣ боиси он шуд, ки як қатор шахсони алоҳида дар ҳолати интизорӣ ва дастгирии давлат қарор доранд ва дар бораи саҳми худ дар ташкили тақдири худ ва ҳалли вазъи душвори зиндагӣ фаъол нестанд. Ҳатто дар ҳолатҳое, ки афрод ё оилаҳо мустақилона метавонанд мушкилоти худро ҳал кунанд ё ташаннуҷи худро коҳиш диҳанд, онҳо барои ин кӯшиш намекунанд.

Ғайр аз ин, шумораи зиёди шахсоне ҳастанд, ки бинобар нуқсонҳои ҷисмонӣ, руҳӣ ё зеҳнӣ, синну сол ва ё дигар хусусиятҳои маъсулияти инфиродии иҷтимоӣ надоранд. Аз ин рӯ, чунин тасаввур қардан ғайривоқеъ хоҳад буд, ки дар ҳама гуна ояндаи наздик кумаки иҷтимоӣ танҳо ба худкумаккунӣ коҳиш дода мешавад ва давлат метавонад аз уҳдадории дастгирии як қатор шахрвандони худ ҳалос шавад. Ҳатто бо рушди ҳадди ақали муносибатҳои ахлоқӣ ва психологӣ ва технологияҳои иҷтимоии худтаъминкунӣ, худкумакрасонӣ, кумаки гурӯҳӣ ва ҳамсоғӣ ҳамеша шахсон ва оилаҳо ҳастанд, ки бидуни дастгирии пайвастаи иҷтимоии давлат зиндагӣ карда наметавонанд. Бо вучуди ин, бояд фаъолияти самараноки ташкилӣ ва тарбиявӣ ба роҳ монда шавад, то дар психикаи одамон диққати устувор ба

масъулияти инфиродии иҷтимоӣ, барои иҷрои он шароити ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилӣ фароҳам оварда шавад.

Принсипи роҳнамои навбатии сиёсати иҷтимоиро бояд **ҳамбастагии иҷтимоӣ номид**, ки ҷомеаи муосир даъват карда мешавад, ки душворихои иҷтимоиро ҳамчун як системаи ягона, ки дар доираи он тақсимооти сарвати ҷамъиятӣ аз қавитар ба камқудрат ҳал кунад. Албатта, пеш аз ҳама, ин механизм аз тақсимооти маблағҳо тавассути системаи андозҳо ва имтиёзҳо иборат аст. Аммо, дар айни замон, ин равандро метавон ҳамчун тақсимооти захираҳои иҷтимоӣ баррасӣ кард: дастрасӣ ба иртибототи иҷтимоӣ, фарҳанг, тандурустӣ, таҳсилот. Агар ҳар як фард танҳо он захираҳои иҷтимоиро истифода барад, ки бо сабаби судмандии ҷисмонӣ ё зехнӣ, вазъи саломатӣ, вазъи мусоиди иҷтимоӣ, бори вазнини вобастагӣ ба онҳо дастрасӣ доранд, ин маънои онро дорад, ки қисми зиёди аҳоли ҷудо карда шуда, ҳуқуқҳои иҷтимоии онҳо маҳдуд карда мешаванд. Ин на танҳо ба муносибатҳои демократии шуури ҷамъиятии муосир осеб мерасонад, балки ҳамчун таҳдиди доимӣ ба амнияти иҷтимоӣ низ хидмат мекунад. Қайҳо қайд карда шудааст, ки дастрасии баробар ва одилона ба манфиатҳои иҷтимоӣ пешгирии самаранок ва прагматикии бесуботи иҷтимоӣ ва фаъолияти ҷинойтӣ мебошад. Аз ин рӯ, наметавонад камбизоати бартараф кунад, давлати иҷтимоӣ ва ҷомеаи муосир маблағҳоро ба ғоидаи камбизоатон тақсим мекунад.

Принсипи дигари сиёсати иҷтимоӣ принсипи **шарикии иҷтимоӣ** мебошад.

Дар ҳуҷҷатҳои Созмони Байналмилалӣ Меҳнат, як мақоми махсуси СММ, ки соли 1919 таъсис ёфтааст, принсипҳои умумии шарикии иҷтимоӣ таҳия шудаанд, аз ҷумла:

- баробарии тарафҳо дар музокирот ва қабули қарорҳо;
- уҳдадории баробар барои ҳама тарафҳо барои иҷрои созишномаҳо;
- масъулияти ҳатмӣ ва баробари тарафҳо барои иҷрои уҳдадорихои ба зимма гирифташуда;

– принципи трипартизм, яъне иштирок дар гуфтушунидҳои се тараф: ҳукумат, коргарон ва корфармоён.

Шарикии иҷтимоӣ як ниҳоди ҷудонашавандаи ҷомеаи устувори муосир ва давлати демократӣ буда, дар иқтисоди самарабахш фаъолият мекунад. Аммо, дар кишвари мо, ҷорӣ кардани талабҳои пешбинишудаи ин принцип, эътирофи ҳама тарафҳои дар он пешбинишуда, инчунин метавонад шиддати иҷтимоиро коҳиш диҳад, ҳамчун механизме хидмат кунад, ки (ва дар доираи салоҳияти худ) воқеан тавозуни манфиатҳои зиддияти табақаҳои гуногуни иҷтимоӣ ва гурӯҳҳо ва давлатҳо, барои ҳалли бӯҳронҳои технологияҳои вайроннашаванда эҷод мекунад ва нигоҳдории рушди иҷтимоиро таъмин мекунад.

Принципи **ҷуброни иҷтимоӣ** барои таъмини ҳимояи ҳуқуқӣ ва иҷтимоии шаҳрвандон, ки барои ҷуброни маҳдудиятҳо вобаста ба вазъи иҷтимоии онҳо заруранд, пешбинӣ шудааст, ки он фароҳам овардани соҳаи дастраси ҳаёт, додани имтиёзҳои муайян ва хидматҳои мувофиқи иҷтимоиро дар бар мегирад.

Дар қатори дигар принципҳои муҳими сиёсати иҷтимоӣ, бояд **принципи субсидиаризм** қайд карда шавад, ки афзалият додан ба ташаббусҳои ҷамъиятиро нисбат ба фаъолияти дахлдори мақомоти давлатӣ ва муассисаҳо ҳангоми маблағгузории фаъолият дар соҳаи сиёсати иҷтимоӣ пешбинӣ кунад. Ин принцип танзими қонунгузории ҳамкории сохторҳои давлатӣ ва ғайридавлатиро дар соҳаи иҷтимоӣ ва дастгирии охириро пешбинӣ мекунад. Татбиқи принципи субсидия имкон медиҳад, ки на танҳо захираҳои моддии мавҷуда самараноктар истифода шаванд, балки ба эҳтиёҷоти иҷтимоӣ, ки на ба вучуд омада истодаанд, бештар ҷавобгӯ бошанд ва худ шаҳрвандон ба ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ ҷалб карда шаванд.

Ҳамин тавр, мо мебинем, ки принципҳои сиёсати иҷтимоӣ дар аксари ҳолатҳо дар раванди ташкили рушди ҷомеа таҳия шуда, дар ҷараёни ташаккули пояҳои давлати иҷтимоӣ мазмуни нав пайдо кардаанд. Онҳо,

бешубҳа, дар оянда тағйир хоҳанд ёфт, аммо тавре ки тахмин кардан мумкин аст, пояи гуманистии онҳо бетағйир боқӣ хоҳад монд.

Принсипҳои сиёсати иҷтимоӣ вазифаҳои сиёсати иҷтимоиро ба миён мегузорад (расми 1.2).

Дар расми 1.2 вазифаҳои асосии сиёсати иҷтимоӣ, аз ҷумлаи ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ ва тобеи истехсолот ба манфиатҳои истеъмол; тақвияти ҳавасмандгардонии меҳнат ва соҳибкорӣ; таъмини сатҳи муносиби зиндагӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли; ҳифзи мероси фарҳангию табиӣ ва хувияти миллӣ оварда шудааст.

Расми 1.2. Вазифаҳои сиёсати иҷтимоӣ¹.

Бисёр вазифаҳоро номбар кардан мумкин аст, аммо ташаккули сохтори оқилонаи даромад ва ниёзҳои ҷомеаро бояд ҳамчун принсипи асосӣ қайд кард:

- ҳавасмандгардонии баланд бардоштани фаъолияти меҳнати кормандон;
- таъмини ҳифзи иҷтимоии ҳамаи аъзои ҷомеа;
- мувофиқат кардани манфиатҳои шахсӣ, коллективӣ ва ҷамъиятӣ;
- баҳисобгирии ҳиссаи ҳар як корманд дар офаридан ва тақсими маҳсулоти ҷамъиятӣ;
- рушди инфрасохтори иҷтимоии ҷомеа.

Ташаккули сохтори оқилонаи даромад ва ниёзҳои ҷомеа таҳияи ҳадафи рушди ҷомеаро дар давраи муайян дар бар мегирад: ташкили барномаҳои мақсадноки маҷмӯӣ, ки ба татбиқи он равона карда шудаанд, ташаккули ҳаҷм

¹ Побережная, О.Е. Принципы, цели и задачи социальной политики / О.Е. Побережная // Проблемы упр. – 2006. – №2. – С. 54-59.

ва сохтори ниёзҳои ҷомеа дар давраи муайян, бо мақсади дар ҳадафи муайяншудаи рушди истеҳсолот қарор додани онҳо.

Ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнати коргарон ба ҳавасмандгардонии коргарон ба афзоиши истеҳсолот ва таъмини иқтисодии захиравии сиёсати фаъоли иҷтимоии давлат равона карда шудааст. Тамоми манбаҳои даромад, андоза ва самтҳои воридот ва хароҷоти андозҳо, пардохтҳои иҷтимоӣ бояд шафоф, барои ҳар як корманд ва истеъмолкунандаи маҳсулоти ҷамъиятӣ фаҳмо бошанд.

Таъмини ҳифзи иҷтимоии ҳамаи аъзои ҷомеа татбиқи васеи принципи умумичаҳонии сиёсати иҷтимоиро дар назар дорад, дар ҳоле ки андозаи ҳадамоти иҷтимоӣ бояд масъалаи асосӣ - таъмини музди меҳнати тамоми аҳолиро ҳал кунад. Қисми боқимондаи даромади ҷамъият бояд вобаста ба саҳми меҳнат ва андозаи моликият фарқ карда шавад. Дар кишварҳои иқтисоди бозаргонӣ ин принципҳо бо санадҳои меъриии ҳуқуқии дахлдор ва ҳадамоту муассисаҳои давлатӣ қафолат дода мешаванд.

Ҳамоҳангсозии манфиатҳои шахсӣ, коллективӣ ва ҷамъиятӣ, пеш аз ҳама, на афзалияти ҳалли манфиатҳои муайянеро, ки инро давлат ба назар гирифтааст, балки иштироқи ҳамаи субъектҳои хоҷагиро дар татбиқи онҳо ба назар мегирад. Дарачаи чунин иштироқро ҳар як иқтисоди миллӣ алоҳида муайян мекунад. Ҳамин тариқ, амсилаи бозори амрикоӣ фаъолияти бузурғтарини хонаводаҳоро дар ҳалли масъалаҳои на танҳо иқтисодӣ, балки иҷтимоии онҳо таъмин менамояд. Амсилаи бозори Ҷопон ширкатҳоро ба ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ фаъолона ҷалб мекунад. Дар ин ҷо принципи корпоративӣ амал мекунад. Барои амсилаи шведӣ афзалияти давлат дар ташкили шарикӣ иҷтимоӣ ва қафолатҳои иҷтимоӣ хос аст. Дар мавриди амсилаи сотсиализми бозори Чин, манфиатҳои ҷамъиятӣ ва дастаҷамъӣ дар ин ҷо фаъолона ҳамкорӣ мекунанд ва тавассути онҳо ба омили шахсӣ (кор) дар ҳалли мушкилоти иҷтимоии ҷомеа кумак расонида мешавад.

Баҳисобгирии ҳиссаи ҳар як корманд дар эҷод ва тақсмоти маҳсулоти ҷамъиятӣ дар системаҳои гуногун бо роҳҳои гуногун амалӣ карда мешавад.

Сотсиализм дар ин чо принципи тақсимодро аз рӯи миқдор ва сифати меҳнат эълон кард. Он ба назарияи арзиши меҳнат асос ёфтааст ва эълон мекунад: касе, ки бо меҳнати худ арзиши бештар ба вучуд меорад, бояд даромади бештар, ҳиссаи бештари даромади иҷтимоиро ба даст орад.

Дар амал ин принцип амалӣ карда нашуд, аммо тақсимоти баробар (барои кормандон, аммо на барои кормандони роҳбарикунанда) дар сохторҳои бозор бо дарназардошти ҳиссаи ҳар як шӯба аз ҳисоби таъминоти захиравии истеҳсолот ё амалҳои барои ҷомеа муфид ҷорӣ карда шуд. Нақши омили истеҳсолот ба назар гирифта шуда, тавассути механизми бозор иштироки сахмӣ дар тақсимоти ғоидаҳо муайян карда мешавад.

Яке аз масъалаҳои муҳим, усулҳои ба амалбарории сиёсати муосири иҷтимоии давлат мебошад, ки мо онро ба чор гурӯҳ тақсим карда, дар ҷадвали 1.1 ҷой додем.

Ҷадвали 1.1

Усулҳои сиёсати муосири иҷтимоии давлат

Номгӯи усулҳо	Моҳияти онҳо
Иқтисодӣ	Нархҳо, тарифҳо, андозҳо, манфиатҳои иқтисодӣ, нафақа, кумакпулихо, стипендия, музди меҳнат, кумакпулиҳои иҷтимоии ҳама намудҳо ва ғ.
Маъмурӣ ва танзим	Ҷораҳои дорои хусусияти иҷозатӣ ва манъкунанда. Ба монанди додани иҷозатнома барои ҳама гуна ғайриқонунии дар соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ, дар байни субъектҳои бозор, манъи фурӯши нӯшоқиҳои спиртӣ дар назди муассисаҳои таълимӣ.
Ҳуқуқӣ ё қонунгузорӣ	Онҳо ҷанбаҳои гуногуни ғайриқонунии зерсохторҳои маҷмуи истеъмолии хоҷагии халқро дар асоси санадҳои қонунгузории амалкунанда танзим мекунанд.
Идеологӣ	Усулҳое, ки ба ташаккули мафҳумҳо ва меъёрҳои ахлоқии ҷомеа (идеология) равона шудаанд, бо истифода аз категорияҳо ба монанди «хуб» ва «бад», «ахлоқӣ» ва «бадахлоқона» ва диг.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф.

Рушди инфрасохтори иҷтимоии ҷомеа бунёд ва динамикаи ҳаракати пойгоҳи иҷтимоии ҷомеаро таъмин менамояд. Мавқеи афзалиятнокро фароҳам овардани шароит барои тақрористеҳсоли қувваи қорӣ ишғол мекунад, ки ин маъноӣ рушди соҳаи тандурустӣ, фарҳанг, маориф, варзиш ва сайёҳӣ, сохтмон ва истифодаи манзил, соҳаи хизматрасонӣ ва ғайра мебошад.

Сиёсати иҷтимоӣ бо равиши бисёрсатҳа тавсиф мешавад. Дар шароити бозор, оянда бо фаъолияти ширкатҳо, корпоратсияҳо, ташкилотҳои хайрия алоқаманд аст. Дар сатҳи макро сиёсати миллӣ ва минтақавӣ амалӣ карда мешаванд. Дар сатҳи ҷаҳонӣ сиёсати байнидавлатии иҷтимоӣ амалӣ карда мешавад, ки бо ҳалли мушкилоти иқтисодии ҷаҳонӣ, рафъи ақибмонии иҷтимоӣ иқтисодии кишварҳои алоҳида ва минтақаҳои ҷаҳон алоқаманд аст.

Ҳамин тавр, мо моҳияти илмии сиёсати иҷтимоӣ меҳнатӣ сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатиро ҳамчун «мачмуи ғояҳои идеологию амалии ҷомеа ва давлат дар бораи таҳияи ҳадафҳои рушди иҷтимоӣ ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии тамоми қишрҳои ҷомеа» маънидод карда, принципҳои таҳияи сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатиро зерин таҳқиқот қарор дода, ба чунин хулосаҳо омадем:

1. Мо принципҳои сиёсати иҷтимоиро дар намуди ҷадвал гурӯҳбандӣ намуда онро ба ҳашт гурӯҳ тақсим намудем:

- таъмини имконияти захиравӣ - рушди истеҳсолоти ҷамъиятӣ барои таъмини фаъолияти меҳнатӣ, рушди ҳуди шахс - баланд бардоштани маълумот, тақмили ихтисоси қормандон, фароҳам овардани шароит барои тарзи ҳаёти солим;

- адолати иҷтимоӣ - адолат дар робита бо имкониятҳои баробар ба шахсони алоҳида новобаста аз фарқиятҳои инфиродӣ ва иҷтимоӣ ва адолат дар натиҷаи подош барои меҳнати шахсӣ, барои муваффақият;

- қаролатҳои иҷтимоӣ - таъмини шахрвандон бо ҳадди ақали ҳадамоти иҷтимоӣ, ки аз ҷониби давлат барои таълим, рушди маънавӣ ва ҷисмонӣ, таълими касбӣ ва шуғли оқилона;

- масъулияти иҷтимоӣ - аз шахси алоҳида, оила, як гурӯҳи хурд талаб мекунад, ки барои худкумақрасонӣ ва худтаъминкунӣ ҳадди аксар сабӣ кунанд. Давлат бояд танҳо шахсони алоҳида ва оилаҳоро бо намудҳои микдори муайяни кумакҳое, ки мустақилона пешниҳод карда наметавонанд,

пур кунанд, дар ҳалли мушкилоте, ки аз салоҳияти шахс ё оила берунанд ё дар ҳолатҳои фавқуллода, бӯҳрон даҳолат кунанд;

- ҳамбастагии иҷтимоӣ – душвории иҷтимоиро ҳамчун як системаи ягона, ки дар доираи он тақсими сарвати ҷамъият аз қавитар ба камқудрат бо роҳи бозтақсимкунӣ тавассути системаи андозҳо ва имтиёзҳо;

- ҷуброни иҷтимоӣ – ҳимояи ҳуқуқӣ ва иҷтимоии шахрвандоне, ки барои ҷуброни маҳдудиятҳо вобаста ба вазъи иҷтимоии онҳо заруранд;

- шарикӣ иҷтимоӣ – тавозуни манфиатҳои табақаҳои гуногуни иҷтимоӣ ва гурӯҳҳо ва давлатҳо, барои ҳалли бӯҳронҳои технологияҳои вайроннашаванда эҷод мекунанд ва нигоҳдории рушди иҷтимоиро таъмин мекунанд;

- принсипи субсидиаризм – афзалият додан ба ташаббусҳои ҷамъиятиро нисбат ба фаъолияти дахлдори мақомоти давлатӣ ва муассисаҳои маблағгузори фаъолият дар соҳаи сиёсати иҷтимоӣ;

- муттасилӣ – доимо, бемаҳдудият бурдани сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ новобаста аз имкониятҳо ва шароитҳо.

2. Принсипҳои сиёсати иҷтимоӣ вазифаҳои сиёсати иҷтимоиро ба миён мегузорад, ки мо онҳоро дар намуди расм овардем, ки иборат аз:

- ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ ва тобеи истеҳсолот ба манфиатҳои истеъмол;

- тақвияти ҳавасмандгардонии меҳнат ва соҳибкорӣ;

- таъмини сатҳи муносиби зиндагӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли;

- ҳифзи мероси фарҳангии табиӣ ва ҳувияти миллӣ.

3. Яке аз масъалаҳои муҳим, усулҳои ба амалбарории сиёсати муосири иҷтимоии давлат мебошад, ки мо онро ба чор гурӯҳи зерин тақсим намудем:

- иқтисодӣ - нархҳо, тарифҳо, андозҳо, манфиатҳои иқтисодӣ, нафақа, кумакпулиҳо, стипендия, музди меҳнат, кумакпулиҳои иҷтимоии ҳама намудҳо ва ғ.;

- маъмурий ва танзим – чораҳои дорои хусусияти иҷозатӣ ва манъкунанда. Ба монанди додани иҷозатнома барои ҳама гуна фаъолият дар

соҳаи хизматрасони иҷтимоӣ, дар байни субъектҳои бозор, манъи фурӯши нӯшокиҳои спиртӣ дар назди муассисаҳои таълимӣ;

– ҳуқуқӣ ё қонунгузорӣ – онҳо ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти зерсохторҳои маҷмуи истеъмолии хочагии халқро дар асоси санадҳои қонунгузори амалкунанда танзим мекунанд.

– идеологӣ – усулҳое, ки ба ташаккули мафҳумҳо ва меъёрҳои ахлоқии ҷомеа равона шудаанд, бо истифода аз категорияҳо ба монанди «хуб» ва «бад», «ахлоқӣ» ва «бадахлоқона» ва диг.

1.3. Таҷрибаи ҷаҳонии сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ ва имкониятҳои истифодаи он дар Тоҷикистон

Барои ҳалли оқилонаи мушкилоти ташаккул ва танзими инфрасохтори иҷтимоӣ ба асосҳои назариявӣ ва методологии сиёсати фазой, ки олимони ватанию хориҷӣ таҳия кардаанд, таъя кардан матлуб аст.

Чунин кишварҳои бузурги пешрафта, ба монанди Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Канада, Австралия, Россия мисолҳои зиёди ҳалли мушкилоти иҷтимоиро, ки барои минтақаҳои Тоҷикистон фаврӣ мебошанд, овардаанд. Ин мушкилотҳо:

- тағйирот дар тақсимои ҳудудии меҳнат;
- наздикшавии минтақаҳо аз нигоҳи рушди иҷтимоию иқтисодӣ;
- таҷдиди сохтори минтақаҳои кӯҳнаи саноатӣ ва кишоварзӣ;
- маҳдуд кардани афзоиши аз ҳад зиёди шаҳрҳои калон ва агломератсияҳои саноатӣ;
- рушди минтақаҳои канорӣ дорои захираҳои бойи табиӣ;
- танзими муҳоҷират байни шаҳрҳо ва деҳот;
- навсозии системаҳои инфрасохторӣ;
- ба эътидол овардани вазъи иҷтимоию иқтисодии гурӯҳҳои қавмҳои хурд;
- беҳбуди вазъи экологии минтақаҳо ва бисёр дигарон мебошанд.

Намунаҳои ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ дар ин кишварҳо на ҳамеша сазовори тақлид мебошанд, аммо дар ҳама ҳолатҳо онҳо барои таҷрибаи нав донишҳои муфид медиҳанд.

Паҳншавии иқтисоди омехтаи нигаронидашудаи иҷтимоӣ дар аксари кишварҳои саноатӣ имкон дод, ки сатҳи баланди ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандон, ғояи «некуаҳволии ҳама» ҳамчун ҳадафҳои рушди иҷтимоӣ эълон карда шавад. Дар миёнаи солҳои 70-ум, дар шароити таназзули иқтисодӣ дар кишварҳои Ғарб, танқиди системаи давлатии кафолатҳои иҷтимоӣ ба таври васеъ инкишоф ёфт. Тибқи гуфтаи аксари коршиносон, расонидани ҳадамоти васеи хизматрасониҳои иҷтимоӣ ба бори гарони иқтисодиёт ва буҷет меовард. Аз ин рӯ, аксари кишварҳо ба тақмили системаи сиёсати иҷтимоӣ шуруъ карданд, ки он дар ислоҳот дар соҳаҳои иҷтимоӣ, ислоҳоти нафақа, тағйирот дар принципҳои маблағгузорӣ ва тағйирёбии масъулияти сохторҳои давлатӣ барои мушкилоти иҷтимоӣ зоҳир шуд.

Сиёсати иҷтимоӣ як гиперсистемаи ба қадри кофӣ сохторшуда мебошад, ки ҳамчун зерсистемаҳо на танҳо соҳаҳои иҷтимоӣ, балки сиёсати муносибатҳои меҳнатӣ, сиёсати демографӣ, ҳифзи иҷтимоии маъҷубон ва табақаҳои камбизоати аҳолиро дар бар мегирад.

Меъёрҳо ва арзишҳои бунёдии ҷомеае, ки ин система дар он амал мекунад, ба системаи сиёсати иҷтимоӣ таъсири бузург мерасонад. Сиёсати иҷтимоӣ интизорҳои амиқи иҷтимоии аҳолиро дар маҷмӯъ инъикос мекунад. Ин интизорҳо, ки берун аз сохтори расмӣ сиёсати иҷтимоӣ ташаккул меёбанд, аксар вақт хусусият ва имкониятҳои онро муайян мекунанд.

Нишондиҳандаи асосии арзишҳои меъёрии ҷомеа худӣ табиати сиёсати иҷтимоӣ мебошад. Дар баъзе кишварҳо хидматҳои иҷтимоие, ки дар доираи ин система пешниҳод мешаванд, пеш аз ҳама, ҳамчун моли ҷамъиятӣ ҳисобида мешаванд, ки ҳамаи шаҳрвандон аз он манфиат мегиранд. Арзиши дигари табиати шабеҳ принципи ҳамбастагӣ мебошад, ки мувофиқи он бори

асосии пӯшонидани харочоти хидматрасонии иҷтимоӣ дидаву доништа аз пиронсолон, камбизоатон ва беморон ба ҷавонон, сарватмандон ва солимон гузаронида мешавад, то ки ба ҳамаи аъзоёни ҷомеа кумаки зарурии иҷтимоӣ расонида шавад.

Сиёсати иҷтимоӣ дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо дар се самт амалӣ карда мешавад.

Амсилаи сотсиал-демократӣ. Ин амсиларо бо номи «Скандинавия» муайян кардан мумкин аст (Дания, Шветсия, Финляндия). Самтҳо ва роҳҳои татбиқи сиёсати иҷтимоӣ дар ин кишварҳо аз ҷониби иттиҳоди сиёсии хизматҳои корғари чап ва хизматҳои манфиатҳои кишоварзони хурд муайян карда мешаванд ва ҳадафи он ба давлат фароҳам овардани ҳадамоти васеи иҷтимоӣ ба тамоми аҳолии ҳангоми шуғли пурра мебошад. Амсила он аст, ки хизматҳои иҷтимоӣ ҳамчун ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ муайян карда мешаванд ва ҳамаи шаҳрвандон ҳуқуқи таъминоти иҷтимоии аз ҳисоби андозбандишавандаро доранд. Аҳолии қобили меҳнат имтиёзҳои иловагии иҷтимоӣ мегирад. Аз системаи таъминоти иҷтимоӣ танҳо суғуртаи ихтиёрии бекорӣ ҷудо карда шудааст. Умуман, сатҳи амнияти иҷтимоӣ хеле баланд аст ва асосан аз ҳисоби андоз маблағгузорӣ мешавад.

Амсилаи корпоративӣ. Он рушди системаи имтиёзҳои суғуртаи иҷтимоиро, ки аз рӯи намудҳои фаъолияти меҳнатӣ фарқ мекунад ва мувофиқан, ҳамгироии ҳаракати иттифоқҳои касабаро бо давлат дар назар дорад. Ин амсиларо «континенталӣ» низ меноманд (Олмон, Австрия, Фаронса ва кишварҳои Бенилюкс). Амсилаи корпоративӣ ба суғуртаи иҷтимоӣ асос ёфтааст, яъне амнияти иҷтимоӣ мустақиман ё ғайримустақим (барои аъзои оила) ба аҳолии қобили меҳнат паҳн карда мешавад. Хизматрасонии суғуртаи иҷтимоӣ, ки асосан аз ҳисоби саҳмгузорӣ маблағгузорӣ мешавад, аз рӯи узвият дар гурӯҳи касбӣ фарқ мекунад.

Амсилаи либералӣ. Ин амсила ҳамчун фарогирии ҳадди ақали дастгирии зарурии давлатӣ барои табақаҳои камбизоат муайян карда мешавад. Ин амсила татбиқи худро дар кишварҳои Англо-Саксон пайдо

кардааст. Ин амсиларо «Англо-Саксон» низ меноманд. Ин амсила дар Британияи Кабир ва Ирландия васеъ паҳн шудааст ва суғуртаи иҷтимоиро, ки дар сатҳи хеле паст қарор дорад ва кумаки иҷтимоиро, ки дар ин амсила нақши ҳалқунанда дорад, дар бар мегирад. Дар доираи амсилаи Англо-Саксон баъзе фарқиятҳо мавҷуданд. Дар ҳоле ки дар Бритониё системаи ҳифзи саломатии чамбиятӣ ба ҳамаи шаҳрвандон ёрии ройғони тиббӣ мерасонад, дар Ирландия тандурустии чамбиятиро танҳо шаҳрвандони каммаош истифода мебаранд. Амсилаи мавриди назар, дар ин ё он шакл, паҳншавии берун аз қитъаи Аврупо - дар ИМА, Австралия ва Зеландияи Навро пайдо кардааст.

Инчунин, як амсилаи дигари сиёсати иҷтимоӣ - усули ибтидоӣ, ки дар кишварҳои чануби Аврупо муаррифӣ шудааст, фарқ мекунад. Дар ин кишварҳо танҳо дар даҳсолаҳои охир дигаргуниҳои сохтори иҷтимоӣ ва иқтисодӣ системаҳои амнияти иҷтимоиро ба вучуд оварданд ё такмил доданд. Инҳо суғуртаи меҳнат ва суғуртаи иҷтимоиро дар бар мегиранд. Умуман, сатҳи амнияти иҷтимоӣ дар ин кишварҳо хеле паст аст. Дар ин ҷо ҳанӯз ҳам тахмин мезананд, ки ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандон асосан тавассути оила ва хайрияи хусусӣ амалӣ карда мешавад.

Хусусияти хоси ин амсила инчунин сохтори асимметрии хароҷоти иҷтимоӣ мебошад. Ҳамин тавр, дар Италия ин дар он зоҳир мешавад, ки қисми зиёди хароҷоти иҷтимоӣ нафақа мебошад (14,7% ММД, дар ҳоле ки сатҳи миёнаи Аврупо 12,5 фоизро ташкил медиҳад), дар ҳоле ки маблағҳо барои оила, модар, маориф ва сиёсати шуғл сарф мешаванд (тақрибан 1%)»¹. Ин амсила ҳамчун таҳия ё гузаранда тафсир карда мешавад.

Ҳар як амсилаи сиёсати иҷтимоӣ бидуни дастгирии молиявӣ самарабахш нахоҳад буд. Маблағгузори барномаҳои иҷтимоӣ ва тамоми сиёсати иҷтимоӣ бо ҳиссаи хароҷот дар ММД мутаносиби мустақим доранд.

Кишварҳои Иттиҳоди Аврупо дар сатҳҳои гуногуни рушди иқтисодӣ қарор доранд, бинобар ин, хароҷоти иҷтимоӣ ба ҳар сари аҳоли, ки бо ифодаи

¹ Pensions in Europe: expenditure and beneficiaries / Eurostat. – Luxemburg, 2004. – С. 2.

мутлак ифода ёфтаанд, якчанд маротиба фарқ мекунад. Ҳамин тавр, дар соли 2003 (пеш аз тавсеа) панҷ кишваре, ки нишондиҳандаҳои баландтарин доранд, Люксембург (12653,00 евро), Дания (10782,00), Шветсия (99333,00) ва се гурӯҳи аввал бо пасттарин - Юнон (3671,00), Португалия (3192,00) ва Испания (3656,00 евро) буданд¹.

Сохтори хароҷот барои барномаҳои иҷтимоӣ дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо чунин буд:

– қариб дар ҳама кишварҳои узви ИА, қисми зиёди маблағҳо барои нафақа сарф карда шуданд - ба ҳисоби миёна 42,4% тамоми хароҷоти иҷтимоии ИА; ҳиссаи ин хароҷот дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо тақрибан 12,1% ММД-ро ташкил дод ва аз 5% ММД дар Ирландия то 15,4% дар Италия;

– банди дуҷуми хароҷотҳо тандурустӣ мебошад. Ин 26,2% тамоми хароҷоти иҷтимоии ИА ва мутаносибан 7,5% ММД мебошад; дар кишварҳои алоҳида, ҳиссаи хароҷоти соҳаи тандурустӣ аз 5% ММД дар Италия то 8,7% ММД дар Олмон;

– хароҷоти миёнаи хароҷот дар соҳаҳои зерин: таъмини иҷтимоии бекорон (8,1% аз тамоми хароҷоти иҷтимоии ИА ва 2,3% аз ММД ИА); таъминоти иҷтимоӣ барои корношоҷаӣ ва маъҷубӣ (мутаносибан 8 ва 2,3%) ва кумак ба оилаҳо ва кӯдакон (7,3 ва 2,1%); ҳиссаи хароҷот барои кумак ба бекорон дар кишварҳои алоҳида аз 0,5% ММД дар Италия то 4,9% дар Дания, барои кумак ба маъҷубон ва маъҷубон - аз 0,9% дар Нидерланд то 4,7% дар Финландия, кумак ба оилаҳо ва кӯдакон - аз 0,4% дар Испания то 4,2%.

Имтиёзҳои нисбатан хурд барои пӯшонидани хароҷоти иҷора (1,9% аз ҳаҷми умумӣ) барои эҳтиёҷоти иҷтимоӣ ва 0,6% ММД ИА)².

Барои маблағгузориҳои низомии сиёсати иҷтимоӣ дар ҳамаи кишварҳои узви Иттиҳоди Аврупо, саҳмияҳоро ҳам корфармоён ва ҳам ҳуди кормандон ва инчунин маблағҳои андоз ҷалб мекунад. Дар баъзе кишварҳо - Белгия,

¹ European social statistics. Social protection. Expenditure and receipts. Data 1995-2003. – Luxembourg, 2006. – С. 15.

² Дар ҳамонҷо. – С. 16.

Фаронса ва Люксембург - андозҳои иловагии иҷтимоӣ ситонида мешаванд, ки ҳаҷми онҳо то ҳол ночиз аст. Дар маҷмӯъ, хароҷоти амнияти иҷтимоӣ дар ИА 40% аз ҳисоби сахмияҳои корфармоён ва 24% аз ҳисоби сахмияҳои коргарон маблағгузорӣ мешаванд, дар ҳоле ки ҳиссаи андозҳои умумӣ дар маблағгузори соҳаи иҷтимоӣ ба ҳисоби миёна 30% ва андози иҷтимоӣ 2 фоизро ташкил медиҳанд.

Гурӯҳҳои асосии таснифоти амсилаҳои сиёсати иҷтимоиро баррасӣ намуда, бо дарназардошти таҷрибаи ИҶШС ва Русия дар давраи гузариш ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки амсилаи иҷтимоии шуравӣ ба нақши ҳукмфармоии давлат дар соҳаи иҷтимоӣ асос ёфтааст, низоми роғони тандурустӣ, маориф ва хидматрасонии иҷтимоӣ амал мекард ва назорати мутамарказ аз болои корфармоён ва иттифоқҳои касаба амалӣ карда мешуд.

Ҳифзи иҷтимоӣ на аз ҷониби муассисаи суғуртаи иҷтимоӣ, чун дар аксари кишварҳои пешрафта, балки аз ҷониби амнияти иҷтимоии давлатӣ ташаккул ёфтааст.

Имрӯз вазъи иҷтимоии Русия, ки дар натиҷаи ислоҳоти амиқи сохторӣ ва вайроншавии системаи ҳифзи иҷтимоӣ ташаккул ёфтааст, дар шароити нав ба ҳадди ниҳой расидааст. Системаи ҳозираи ҳифзи иҷтимоии Русия ҳоло ҳам хусусиятҳоеро нигоҳ медорад, ки барои кумаки иҷтимоӣ бештар аз суғурта хосанд. Дар ҳолати бори кофии суғурта ба корфармо ва хусусияти регрессивии ҳиссачудокунӣ ба фондҳои ғайрибуҷетӣ, сатҳи аксари кумақҳои иҷтимоӣ нокифоя буда, ба ҳаҷми маблағҳои суғуртаи амонатгузорӣ вобаста нестанд.

Дар муқоиса бо кишварҳои Иттиҳоди Аврупо ҳаҷми маблағгузориҳои ҳифзи иҷтимоӣ дар Русия дар соли 2003 - 11,9% ММД-ро ташкил дод, ки ин нисбат ба кишварҳои пешрафтаи ИА хеле камтар аст, аммо дар маҷмӯъ бо нишондиҳандаҳои ба ин монанд дар ИМА ва Ҷопон қобили муқоиса аст. Аммо, аз нигоҳи ташкилӣ ва молиявӣ, системаи ҳифзи иҷтимоии дохилӣ асосан бо системаи аврупоӣ рост меояд. Ин, пеш аз ҳама, ба чунин чузъе дахл дорад, ба монанди пардохти нафақа, ки дар сохтори буҷаи умумии ҳифзи

ичтимоӣ яке аз ҷойгоҳҳои асосӣ ба шумор рафта, дар соли 2003 ба 5,8% ММД расидааст. Маблағгузориҳои соҳаи тандурустӣ, ки хароҷоти бучетии он дар ҳамаи сол ба 3,11% ММД баробар буд¹.

Дар айни замон, дар амалияи татбиқи сиёсати иҷтимоии Русия тамоюли гузариш ба амсилаи ёрирасон мушоҳида мешавад, ки бо дастгирии иҷтимоӣ танҳо ба гурӯҳҳои осебпазири шаҳрвандон бо маблағгузориҳои зиёдтари барномаҳои иҷтимоӣ тавассути берунӣ тавсиф карда мешавад

Таҳлили таҳаввулоти системаи ҳифзи иҷтимоии дохилӣ тағйироти номувофиқи равишҳоро дар ташкили он нишон дод, ки он ё аз рӯи принципҳои суғуртаи иҷтимоӣ, пас аз рӯи принципҳои амнияти иҷтимоӣ сурат мегирад. Системаи мавҷудай суғуртаи иҷтимоӣ дар Русия ба маънои том ҳамаҷун системаи суғурта ҳисоб карда намешавад, яъне ба принципҳои умумичаҳонии суғурта асос ёфтааст. Суғуртаи иҷтимоӣ асоси ҳифзи иҷтимоӣ буда, дар кишварҳои пешрафта 60-70 фоизи тамоми хароҷоти ҳифзи иҷтимоӣ ва 15-25 фоизи ММД-ро ташкил медиҳад.

Таҷрибаи ҷаҳонии суғуртаи иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки самарай бештари иҷтимоӣ тавассути ташаккули се канали маблағҳои суғурта аз ҳисоби саҳмияҳои кормандон, корфармоён ва давлат ба даст оварда мешавад. Ин усули маблағгузорӣ масъулияти муштараки иштирокчиёно барои пешгирӣ ва ҷуброни хавфҳо, идоракунии муштарак ва назорати маблағҳоро таъмин менамояд. Дар ҳолати суғуртаи иҷтимоӣ, тақсимои асосноктарин ба ҳисоб меравад, вақте ки қисми зиёди маблағгузорӣ ба корфармо - 50%, 20-40% - ба давлат ва 10-30% - ба корманд рост меояд.

Имрӯз, ҳукумати Ҷумҳурии Мардумии Чин дар соҳаи сиёсати иҷтимоӣ бо як қатор мушкилот рӯ ба рӯ шудааст. Чин, ба монанди ҳар як кишвари дигар, дорой хусусиятҳои хоси худ мебошад, ки бо андозаи худуд, шумораи аҳоли ва дар маҷмуъ амсилаи рушди миллӣ алоқаманданд. Сарфи назар аз он, ки дар бисёр нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, Чин дар иқтисоди ҷаҳонӣ

¹ Социальное положение и уровень жизни населения России: стат. сб. / Госкомстат России. – М., 2004. – С. 234.

мавқеи пешсафиро ишғол мекунад, маълумоте, ки сатҳи зиндагиро дар кишвар инъикос мекунад, аз нишондиҳандаҳои бисёр кишварҳои пешрафта ва рӯ ба тараққӣ дур аст. Асосан афзоиши нуфузи аҳоли асоси ҳама мушкилот дар соҳаи сиёсати иҷтимоӣ мебошад. Сатҳи оптималии аҳоли дар Чин як миллиард нафар ҳисоб карда мешавад, аммо дар тӯли зиёда аз чихил сол ин рақам аз сатҳи муқаррарӣ хеле баландтар буд. Ҳукумати кишвар бо бароҳандозии сиёсати демографӣ, ки мафҳуми он шиори «як оила, як фарзанд» буд, ба чунин оқибатҳо, аз қабилӣ афзоиши ҳиссаи пиронсолон аз ҷавонон ва пиршавии босуръати миллат дучор омад. Ҳамин тавр, имрӯз барои давлат қонун кардани ниёзҳои иҷтимоии ҳамаи гурӯҳҳои аҳолии кишвар хеле мушкил аст, зеро ин хароҷоти зиёди бучаро талаб мекунад. Ин мушкили асосии сиёсати иҷтимоии Чин аст. Бо мақсади ҳадди аққал каме ба сатҳи зиндагии бисёр давлатҳои Аврупои Ғарбӣ наздик кардани сатҳи зиндагӣ дар кишвар, ҳукумати ҚМЧ сиёсати иҷтимоиро дар самтҳои асосии зерин амалӣ менамояд:

- ислоҳоти системаи нафақа;
- коҳиш додани фарқияти иҷтимоии ҷомеа ва коҳиш додани фарқияти байни даромади сокинони шаҳр ва деҳот;
- ҳалли мушкилоти шуғли аҳоли;
- ташкили системаи муассири амнияти иҷтимоии шаҳрвандон.

Бояд ҳар яке аз ин соҳаҳо муфассалтар баррасӣ кард. Имрӯз, таъминоти нафақаи Чин бо дастовардҳои иқтисодии кишвар мувофиқат намекунад. Синну соли нафақа барои мардон 60 ва барои занон 55 сол аст. Бояд гуфт, ки нафақахӯрон дар Чин ягон имтиёзи иҷтимоӣ надоранд. Пардохти нафақавӣ барои сокинони шаҳр 20 фоизи музди меҳнат ва барои сокинони деҳот тақрибан 10 фоизро ташкил медиҳад. Ғайр аз ин, танҳо як қисми аҳолии кишвар нафақа мегиранд, яъне одамоне, ки ё дар муассисаҳои давлатӣ ё дар корхонаҳои саноатӣ кор мекарданд. Мушкилоти асосии чунин сатҳи пасти таъминоти нафақа сиёсати демографӣ мебошад, ки аз ибтидои солҳои 80-ум ба ин сӯ идома дорад, ки боиси коҳиши шадиди таваллуд ва

пиршавии фаъоли аҳоли гардид. Пас, дар ҳоли ҳозир танҳо 60 фоизи аҳолии Чин саҳми нафақа мегиранд. Бинобар ин, айни замон Чин системаи нафақаи худро навсозӣ карда истодааст, ки вазифаҳои асосии он иборатанд аз: зиёд кардани андозаи пардохтҳои нафақа ва бо он таъмин намудани тамоми аҳоли. Таърихан, чунин рӯйдод, ки урбанизатсияи аҳоли дар Чин нисбат ба бисёр кишварҳои дигар хеле сусттар буд. Ин ба заминаҳо ва анъанаҳои муайяни фарҳангӣ вобаста аст. Ва имрӯз дар Чин, бо вучуди рушди босуръати иқтисодӣ, шумораи зиёди деҳаҳо боқӣ мондаанд. Аз ин рӯ, барои Чин чунин самт дар татбиқи сиёсати иҷтимоӣ, ба монанди коҳиш додани тафовут дар байни сокинони деҳот ва шаҳр муҳим аст.

Ҳар сол дар Чин даромади аҳолии шаҳр беш аз бештар аз даромади аҳолии деҳот зиёдтар мешавад. Вазифаҳои асосии ҳукумат дар татбиқи ин самт иборатанд аз: иҷрои барномаҳои мубориза бо камбизоатӣ, ташкили системаҳои саросарии нафақа ва дастгирии тиббӣ, васеъ намудани дастрасии аҳолии деҳот ба хизматрасониҳои таълимӣ ва ҳалли мушкилоти манзили деҳқонон. Сеюмин самти муҳимми сиёсати иҷтимоии Чин таъмини шуғл ва мубориза бо бекорӣ мебошад. Тавре ки маълум аст, сатҳи бекорӣ дар Чин дар соли 2016 4,2 фоизро ташкил дод, ки ин аз соли гузашта зиёд набуд. Бояд гуфт, ки татбиқи ин самт дар Чин хеле муваффақ аст. Шумораи ҷойҳои корӣ дар кишвар сол то сол, хусусан дар бахши молиявӣ ва корхонаҳои саноатӣ меафзояд. Дар тули панҷ соли охир солона дар шаҳрҳо беш аз 13 миллион ҷойҳои корӣ ташкил карда шуданд, ки ин ба сатҳи зиндагии ҳам аҳолии шаҳр ва ҳам деҳот таъсири мусбат мерасонад. Гузашта аз ин, дар як нишасти матбуотӣ дар Анҷумани 19-уми Ҳизби коммунистии Чин, Вазири меҳнат ва Ҷумҳурии Мардумии Чин Ин Веймин изҳор дошт, ки «дар тули се соли оянда ҳар сол бояд зиёда аз 15 миллион ҷойҳои корӣ эҷод карда шаванд, зеро шумораи хатмкунандагони мактабҳои миёна аз соли 2018 сар карда аз 8 миллион нафар хоҳад гузашт. «Ниҳоят, охирин самти асосии татбиқи сиёсати иҷтимоӣ дар Чин амнияти самараноки иҷтимоӣ мебошад. Системаи ҳозираи амнияти иҷтимоии Чин дар Анҷумани 14-уми ҲКЧ таъсис дода шудааст.

Аммо, дар айни замон, равандҳои марбут ба таъмини кафолатҳои иҷтимоӣ ба шаҳрвандон ва рушди намудҳои гуногуни суғурта хеле суръат гирифтанд. Принципи асосии сиёсати давлатии ҚМЧ дар соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ кафолати сатҳи зиндагии аҳолии мувофиқи ин марҳалаи рушди иқтисодии кишвар мебошад. Дар айни замон, Чин системаи бисёрсатҳаи амнияти иҷтимоиро барои шаҳрвандон ташаккул медиҳад, ки ба ҳама намудҳои аҳолии ва ниёзҳои онҳо таъсир мерасонад.

Хусусияти фарқкунандаи амнияти иҷтимоӣ дар ҚМЧ нақши назарраси анъанаҳо ва омили оила дар дастгирии иҷтимоӣ мебошад. Насли наврас аз ҷиҳати таърихӣ ва идеологӣ вазифадор аст, ки волидони худро эҳтиром кунад, дар бораи онҳо ғамхорӣ кунад, ба онҳо пириӣ арзанда, аз ҷумла дар шакли таъминоти моддӣ фароҳам орад. Аз ин рӯ, кумаки иҷтимоӣ ба аҳолии кӯҳансоли Чин на бештар аз ҷониби давлат, балки аз ҷониби оила расонида мешавад. Ҳамин тариқ, пас аз таҳлили ислоҳоти иҷтимоӣ дар Чин дар 50 соли охир, инчунин баррасии самтҳои ҷорӣ сиёсати иҷтимоии ҚМЧ, хулосаҳои зерин баровардан мумкин аст. Якум, дар сиёсати иҷтимоии Чин самтҳои аз ҳама пешрафта инҳо мебошанд: суғуртаи иҷтимоӣ, шуғл, инчунин рушди деҳот ва дастгирии аҳолии деҳот. Ҷанбаҳои зерини сиёсати иҷтимоии Чин таваҷҷуҳи бештари давлатро тақозо мекунанд: рушди суғуртаи нафақа, навсозии системаи кӯҳнаи чорсатрии амнияти иҷтимоӣ дар кишвар ва ҳалли мушкилоти фарқияти иҷтимоии ҷомеа. Сониян, амсилаи ҳифзи иҷтимоии аҳолии, ки ҳоло дар Чин ташаккул меёбад, ба ноил шудан ба меъёрҳои зарурӣ дар таъмини иҷтимоии аҳолии нигаронида шудааст. Ин аз он сабаб ба амал омадааст, ки сатҳи зиндагӣ дар кишвар нисбатан паст аст ва давлат сабӣ дорад онро ба нишондиҳандаҳои нишон диҳад, ки кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон нишон медиҳанд. Дар маҷмӯъ, бояд қайд кард, ки ҳукумати Чин дар сиёсати иҷтимоии худ ба мушкилоти зиёде дучор меояд ва ҳуди системаи ҳифзи иҷтимоии ҚМЧ ба қадри кофӣ рушд наёфтааст ва такмили минбаъдaro талаб мекунанд. Ба андешаи мо, дар шароити кунунӣ, татбиқи ислоҳоти

иҷтимоӣ вазифаи афзалиятноки ҳукумати Чин аст, зеро сатҳи рушди иҷтимоии кишвар нисбат ба сатҳи рушди иқтисодии он хеле паст аст.

Таъмини иҷтимоӣ дар Қазоқистон, ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири амнияти миллӣ дар шароити тағйирёбии сиёсӣ ва бухрони ҷаҳонии молиявӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Дар ин росто, дар сиёсати иҷтимоии давлат мушкилоти субот ва амнияти ҷомеа ва шахс ба мадди аввал меоянд.

Самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии Қазоқистон инҳоянд:

- сиёсати шуғл ва ҳалли мушкилоти бекорӣ;
- таъмини дастрасии ҳадамоти ҳаётан муҳимми иҷтимоӣ, ки пеш аз ҳама, дар соҳаҳои тандурустӣ ва маориф пешниҳод мешаванд;
- системаи нафақа;
- сиёсати демографӣ;
- таъмини стандарти миллии сифати зиндагӣ ва ғайра.

Қазоқистон дар ИДМ (Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил) яке аз аввалинҳо шуда ислоҳоти системаи нафақаро анҷом дод, ки оқибатҳои муайяни иҷтимоӣ дошт. Аз як тараф, системаи наф муносибати фарқкунандаи ҳифзи иҷтимоиро пешбинӣ мекард, аз тарафи дигар, даст кашидан аз таъминоти имтиёзноки нафақа боиси ташаннуҷи иҷтимоӣ дар ҷомеа гардид.

Шомил шудан ба рӯйхати 50 кишвари рақобатпазири ҷаҳон бидуни тағйироти куллӣ дар соҳаҳои маориф ва тандурустӣ, ба стандартҳои ҷаҳонӣ наздик кардани онҳо ғайриимкон аст.

Ҳамроҳшавӣ ба раванди Болония таҷдиди назар намудани таълим ва бозомӯзии кадрҳо, принсипҳои маблағгузорӣ ва рафъи усули кӯҳнаро мекунад.

Мушкилоти нави сиёсати демографӣ дар шароити дигаргунсозии сиёсии ҷомеа ин паст будани таваллуд, «пиршавии аҳоли», муҳочирати аҳоли мебошад, ки посухҳои фаврӣ, ҳалли тадриҷии мушкилот ва таҷдиди сохтори мундариҷаи сиёсати иҷтимоиро талаб мекунанд.

Сиёсати иҷтимоӣ дар Қазоқистон ба самти фароҳам овардани имкониятҳои самараноки шуғл ва манбаъҳои устувори маблағҳо, ки рушди инсонро таъмин менамояд равона карда шудааст.

Ҳукумати Қазоқистон чунин меҳисобад, ки дар доираи сиёсати нави иҷтимоӣ, тақвияти робитаи бозори меҳнат ва маориф зарур аст. Дар баробари ин, қайд карда мешавад, ки набояд аҳамияти равандҳои муҳочиратро дар баланд бардоштани сифати захираҳои меҳнати кишвар сарфи назар кард, дар айни замон, давлат бояд аҳолии қобили меҳнатро ба рафтори фаъоли иҷтимоӣ ва ҳаракатнокии меҳнат ҳавасманд кунад.

Дар робита ба категорияҳои аҳолии дорои рақобатпазирии кофӣ дар бозори меҳнат: маъҷубон, занон, пиронсолон, ҷавонон, барномаҳои махсуси ҳамгирии мақсаднок таҳия карда шудааст.

Таносуби сиёсати иҷтимоӣ ва сифати зиндагӣ аён аст. Давлат оид ба «баланд бардоштани сифати зиндагии шаҳрвандони Қазоқистон»¹ такмили минбаъдаи стратегия ва механизмҳои татбиқи сиёсати иҷтимоиро таъмин мекунад.

Аз ин рӯ, омӯзиши таҳаввули сиёсати иҷтимоии Қазоқистони мустақил барои пешгуи чораҳои мувофиқ, муайян кардани роҳҳои созандаи ислоҳоти ҷомеа мусоидат хоҳад кард. Ин имкон медиҳад, ки нақшаи пайвастании Қазоқистон ба қатори кишварҳои хеле пешрафтаи ҷаҳон амалӣ карда шавад.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҳқиқи таҷрибаи ҷаҳонии сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ мо ба чунин хулоса омадем:

1. Сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо се амсилаи рушд мавҷуд аст:

1. Амсилаи сотсиал-демократӣ - амсилаи «Скандинавия» (Дания, Шветсия, Финляндия). Самтҳо ва роҳҳои татбиқи сиёсати иҷтимоӣ аз ҷониби иттиҳоди сиёсии ҳизбҳои коргари чап ва ҳизбҳои манфиатҳои кишоварзони хурд муайян карда мешаванд ва ҳадафи он ба давлат фароҳам овардани

¹ Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана (Стратегия вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира) 1 марта 2006 года.

хадамоти васеи иҷтимоӣ ба тамоми аҳоли ҳангоми шуғли пурра мебошад. Амсила он аст, ки хидматҳои иҷтимоӣ ҳамчун ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ муайян карда мешаванд ва ҳамаи шаҳрвандон ҳуқуқи таъминоти иҷтимоии аз ҳисоби андозбандишавандаро доранд. Аҳолии қобили меҳнат имтиёзҳои иловагии иҷтимоӣ мегирад. Аз системаи таъминоти иҷтимоӣ танҳо суғуртаи ихтиёрии бекорӣ чудо карда шудааст. Умуман, сатҳи амнияти иҷтимоӣ хеле баланд аст ва асосан аз ҳисоби андоз маблағгузорӣ мешавад.

2. Амсила корпоративӣ - амсилаи «континенталӣ» (Олмон, Австрия, Фаронса ва кишварҳои Бенилюкс). Амсилаи корпоративӣ ба суғуртаи иҷтимоӣ асос ёфтааст, яъне амнияти иҷтимоӣ мустақиман ё ғайримустақим (барои аъзои оила) ба аҳолии қобили меҳнат паҳн карда мешавад. Хизматрасонии суғуртаи иҷтимоӣ, ки асосан аз ҳисоби саҳмгузорӣ маблағгузорӣ мешавад, аз рӯи узвият дар гурӯҳи касбӣ фарқ мекунад.

3. Амсилаи либералӣ - «Англо-Саксон» (Британияи Кабир ва Ирландия). Дар Бритониё системаи ҳифзи саломатии ҷамъиятӣ ба ҳамаи шаҳрвандон ёрии ройғони тиббӣ мерасонад, дар Ирландия тандурустии ҷамъиятиро танҳо шаҳрвандони каммаош истифода мебаранд.

Хусусияти хоси модели дигар (Аврупо) ин сохтори асимметрии хароҷоти иҷтимоӣ мебошад. Ҳамин тавр, дар Италия ин дар он зоҳир мешавад, ки қисми зиёди хароҷоти иҷтимоӣ нафақа мебошад (14,7% ММД, дар ҳоле ки сатҳи миёнаи Аврупо 12,5 фоизро ташкил медиҳад), дар ҳоле ки маблағҳо барои оила, модар, маориф ва сиёсати шуғл сарф мешаванд (тақрибан 1%).

Хароҷоти иҷтимоӣ ба ҳар сари аҳоли, дар Люксембург (12653 евро), Дания (10782,00), Шветсия (99333,00) ва дар Юнон (3671,00), Португалия (3192,00) ва Испания (3656,00 евро)-ро ташкил медиҳад.

Сохтори хароҷот барои барномаҳои иҷтимоӣ дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо чунин буд:

– харочоти иҷтимоии ИА; ҳиссаи ин харочот дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо тақрибан 12,1 фоизи ММД-ро ташкил дод ва аз 5 фоизи ММД дар Ирландия то 15,4% дар Италия;

– барои тандурустӣ – 7,5% ММД, аз 5% ММД дар Италия то 8,7% ММД дар Олмон;

– харочоти миёнаи таъмини иҷтимоии бекорон (8,1% аз тамоми харочоти иҷтимоии ИА ва 2,3% аз ММД ИА); таъминоти иҷтимоӣ барои корношоямӣ ва маъюбӣ (мутаносибан 8 ва 2,3%) ва кумак ба оилаҳо ва кӯдакон (7,3 ва 2,1%); ҳиссаи харочот барои кумак ба бекорон дар кишварҳои алоҳида аз 0,5% ММД дар Италия то 4,9% дар Дания, барои кумак ба маъюбон ва маъюбон - аз 0,9% дар Нидерланд то 4,7% дар Финландия, кумак ба оилаҳо ва кӯдакон - аз 0,4% дар Испания то 4,2%.

Имтиёзҳои нисбатан хурд барои пӯшонидани харочоти иҷора (1,9% аз ҳаҷми умумӣ) барои эҳтиёҷоти иҷтимоӣ ва 0,6% ММД.

2. Барои маблағгузориҳои низоми сиёсати иҷтимоӣ дар ҳамаи кишварҳои узви ИА, саҳмияҳоро ҳам корфармоён ва ҳам ҳуди кормандон ва инчунин маблағҳои андоз ҷалб мекунанд. Дар баъзе кишварҳо - Белгия, Фаронса ва Люксембург - андозҳои иловагии иҷтимоӣ ситонида мешаванд, ки ҳаҷми онҳо то ҳол ночиз аст. Дар маҷмӯъ, харочоти амнияти иҷтимоӣ дар ИА 40% аз ҳисоби саҳмияҳои корфармоён ва 24% аз ҳисоби саҳмияҳои коргарон маблағгузорӣ мешаванд, дар ҳоле ки ҳиссаи андозҳои умумӣ дар маблағгузориҳои соҳаи иҷтимоӣ ба ҳисоби миёна 30 фоиз ва андозҳои иҷтимоӣ 2 фоизро ташкил медиҳанд.

3. Дар Русия, ки дар натиҷаи ислоҳоти амиқи сохторӣ ва вайроншавии системаи ҳифзи иҷтимоӣ ташаккул ёфтааст, дар шароити нав ба ҳадди ниҳой расидааст. Системаи ҳозираи ҳифзи иҷтимоии Русия ҳоло ҳам хусусиятҳои роҳи нигоҳ медорад, ки барои кумаки иҷтимоӣ бештар аз суғурта хосанд. Дар ҳолати бори кофии суғурта ба корфармо ва хусусияти регрессивии ҳиссачудокунӣ ба фондҳои ғайрибучетӣ, сатҳи аксари кумақҳои иҷтимоӣ нокифоя буда, ба ҳаҷми маблағҳои суғуртаи амонатгузорӣ вобаста нестанд.

Дар муқоиса бо кишварҳои Иттиҳоди Аврупо ҳаҷми маблағгузориҳои ҳифзи иҷтимоӣ дар Русия дар соли 2019-ум 11,9%, пардохти нафақа—5,8% маблағгузориҳои соҳаи тандурустӣ ба 3,11% ММД баробар буд.

Дар айни замон, дар амалияи татбиқи сиёсати иҷтимоии Русия тамоюли гузариш ба амсилаи ёрирасон мушоҳида мешавад, ки бо дастгирии иҷтимоӣ танҳо ба гурӯҳҳои осебпазири шаҳрвандон бо маблағгузориҳои зиёдтари барномаҳои иҷтимоӣ тавассути берунӣ тавсиф карда мешавад.

Системаи мавҷудаи суғуртаи иҷтимоӣ асоси ҳифзи иҷтимоӣ буда, дар кишварҳои пешрафта 60-70 фоизи тамоми хароҷоти ҳифзи иҷтимоӣ ва 15-25 фоизи ММД-ро ташкил медиҳад.

Таҷрибаи ҷаҳонии суғуртаи иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки самараи бештари иҷтимоӣ тавассути ташаккули се каналии маблағҳои суғурта аз ҳисоби корфармо - 50%, 20-40% - ба давлат ва 10-30% - ба корманд рост меояд.

4. ҚМЧ дар соҳаи сиёсати иҷтимоӣ бо як қатор мушкилот рӯ ба рӯ шудааст. Барои давлат қонунҳои кардани ниёзҳои иҷтимоии ҳамаи гурӯҳҳои аҳолии кишвар хеле мушкил аст, зеро ин хароҷоти зиёди буҷаро талаб мекунад.

Пардохти нафақаҳои барои сокинони шаҳр 20 фоизи музди меҳнат ва барои сокинони деҳот тақрибан 10 фоизро ташкил медиҳад.

Хусусияти фарқкунандаи амнияти иҷтимоӣ дар ҚМЧ нақши назарраси анъанаҳо ва омилҳои оила дар дастгирии иҷтимоӣ мебошад. Насли наврас аз ҷиҳати таърихӣ ва идеологӣ вазифадор аст, ки волидони худро эҳтиром кунад, дар бораи онҳо ғамхорӣ кунад, ба онҳо пириӣ арзанда, аз ҷумла дар шакли таъминоти моддӣ фароҳам орад. Аз ин рӯ, кумаки иҷтимоӣ ба аҳолии куҳансоли Чин на бештар аз ҷониби давлат, балки аз ҷониби оила расонида мешавад. Ҳамин тариқ, пас аз таҳлили ислоҳоти иҷтимоӣ дар Чин дар 50 соли охир, инчунин баррасии самтҳои ҷорӣ сиёсати иҷтимоии ҚМЧ, ҳулосаҳои зерин баровардан мумкин аст. Якум, дар сиёсати иҷтимоии Чин самтҳои аз ҳама пешрафта инҳо мебошанд: суғуртаи иҷтимоӣ, шуғл, инчунин

рушди деҳот ва дастгирии аҳолии деҳот. Чанбаҳои зерини сиёсати иҷтимоии Чин таваҷҷуҳи бештари давлатро тақозо мекунанд: рушди суғуртаи нафақа, навсозии системаи кӯхнаи чорсатрии амнияти иҷтимоӣ дар кишвар ва ҳалли мушкилоти фарқияти иҷтимоии ҷомеа. Сониян, амсилаи ҳифзи иҷтимоии аҳоли, ки ҳоло дар Чин ташаккул меёбад, ба ноил шудан ба меъёрҳои зарурӣ дар таъмини иҷтимоии аҳоли нигаронида шудааст. Ин аз он сабаб ба амал омадааст, ки сатҳи зиндагӣ дар кишвар нисбатан паст аст ва давлат сабӣ дорад онро ба нишондиҳандаҳои нишон диҳад, ки кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон нишон медиҳанд. Дар мачмӯ, бояд қайд кард, ки ҳукумати Чин дар сиёсати иҷтимоии худ ба мушкилоти зиёде дучор меояд ва ҳуди системаи ҳифзи иҷтимоии ҚМЧ ба кадрҳои кофӣ рушд наёфтааст ва тақмили минбаъдaro талаб мекунанд. Ба андешаи мо, дар шароити кунунӣ, татбиқи ислоҳоти иҷтимоӣ вазифаи афзалиятноки ҳукумати Чин аст, зеро сатҳи рушди иҷтимоии кишвар нисбат ба сатҳи рушди иқтисодии он хеле паст аст.

5. Таъмини иҷтимоӣ дар Қазоқистон, ба чунин самтҳо:

- сиёсати шуғл ва ҳалли мушкилоти бекорӣ;
- таъмини дастрасии ҳадамоти ҳаётан муҳимми иҷтимоӣ, ки пеш аз ҳама, дар соҳаҳои тандурустӣ ва маориф пешниҳод мешаванд;
- системаи нафақа:
- сиёсати демографӣ;
- таъмини стандарти миллии сифати зиндагӣ ва ғайра.

Қазоқистон дар ИДМ яке аз аввалинҳо шуда ислоҳоти системаи нафақаро анҷом дод, ки оқибатҳои муайяни иҷтимоӣ дошт. Аз як тараф, системаи нав муносибати фарқкунандаи ҳифзи иҷтимоиро пешбинӣ мекард, аз тарафи дигар, даст кашидан аз таъминоти имтиёзноки нафақа боиси ташаннуҷи иҷтимоӣ дар ҷомеа гардид.

Мушкилоти нави сиёсати демографӣ дар шароити дигаргунсозии сиёсии ҷомеа ин паст будани таваллуд, «пиршавии аҳоли», муҳочирати аҳоли мебошад, ки посухҳои фаврӣ, ҳалли тадриҷии мушкилот ва таҷдиди сохтори мундариҷаи сиёсати иҷтимоиро талаб мекунанд.

Сиёсати иҷтимоӣ дар Қазоқистон ба фароҳам овардани имкониятҳои самаранокӣ шуғл ва манбаъҳои устувори маблағҳоро барои рушди инсон таъмин намояд равона карда шудааст.

Дар асоси таҳлили таҷрибаи ҷаҳонӣ, омилҳое, ки вазъи кунунии системаи ҳифзи иҷтимоӣ Тоҷикистонро муайян мекунад, самтҳои асосии навсозии онро таҳия кардан мумкин аст.

Якум, ташаккули системаи миллии ҳифзи иҷтимоӣ аҳолиро ба анҷом расонидан лозим аст, зеро ҳифзи самаранок аз хавфҳои иҷтимоӣ ва касбӣ метавонад дар заминаи ҳамбастагии ҳамаи намудҳои ҳифзи иҷтимоӣ таъмин карда шавад. Набудани системаи ягонаи ҳифзи иҷтимоӣ ба он оварда мерасонад, ки ҳар як ҷузъи он на ҳамчун ҷузъи ягона, балки ҳамчун як қисми мустакил амал мекунад. Ин, аз ҷумла, дар ҳолати набудан ё сустбудани ҳамкории фондҳои суғурта бо ҳам ифода меёбад.

Сониян, тақвияти механизмҳои суғуртаи маблағгузори ҳифзи иҷтимоӣ зарур аст, зеро бунёди давлати иҷтимоӣ аз он вобаста аст, ки чӣ гуна принципҳои суғурта дар системаи нафақа, суғуртаи тиббӣ, дар мубориза бо бекорӣ ва дигар соҳаҳои ҳифзи иҷтимоӣ татбиқ карда мешаванд.

Сеюм, ташаккули амсилаи ватании ҳифзи иҷтимоӣ бояд бо дарназардошти хусусиятҳои Тоҷикистон ва таҷрибаи муваффақонаи ҷаҳонӣ ҳифзи иҷтимоӣ, хусусан дар давлатҳои ИА сурат гирад. Ин аз як тараф, ба амсилаҳо ва равишҳои мухталифи ҳифзи иҷтимоӣ дар ин давлатҳо тули муддати тулонӣ вобаста аст, ки имкон медиҳад ба назар гирифтани унсурҳои мусбат ва манфии ҷунин таҷриба ва аз тарафи дигар, аз ҷониби пояҳои умумии таърихӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистон ва кишварҳои Аврупо. Усули дурусттарин ба назар гирифтани истифода бурдани афзалиятҳо на дар маҷмуъ на ҳама амсилаҳои хориҷӣ, балки унсурҳои алоҳидаи ин амсилаҳо мебошад, ки дар амал бомуваффақият санҷида шудаанд.

Чорум, рушди ҳифзи иҷтимоӣ мутобиқсозии механизмҳои мавҷудаи иҷтимоиро ба муносибатҳои бозорӣ ва рушди онҳо дар шароити нав дар бар мегирад. Ин, аз ҷумла, нигоҳдорӣ ва рушди системаи хадамоти иҷтимоӣ

(хонаҳо барои пиронсолон ва маъюбон ва ғ.), иҷрои вазифаҳои ҳифзи иҷтимоиро аз ҷониби корхонаҳо ва ғайра маҳсуб меёбад.

Панҷум, яке аз самтҳои асосии навсозӣ бояд рушди системаҳои ҳифзи иҷтимоӣ дар асоси принсипи ҳадафгирии барномаҳои иҷтимоии инфиродӣ (масалан, барномаҳои кумаки иҷтимоӣ) ҳамчун роҳи ҳалли мушкилоти молиявӣ дар ташкили ҳифзи иҷтимоӣ бошад. Дар навбати худ, мақсадноккунии хидматҳои иҷтимоӣ эҷоди заминаи меъёрӣ ва дастгирии техникиро дар шакли системаи бақайдгирии инфиродии хонаводаҳои камбизоати иҷтимоӣ (тавре ки дар хориҷа амалӣ карда мешавад) масалан, бо роҳи ворид кардани рақами ягонаи кумаки иҷтимоӣ талаб мекунад.

БОБИ 2. АРЗЁБИИ ВАЗЪИ МУОСИРИ СИЁСАТИ ИЧТИМОИЮ МЕҲНАТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН

2.1. Таҳлили ҳолати муосир ва самтҳои иҷрои сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ

Аз давраи аввали истиқлолият то имрӯз вазъи иҷтимоӣ доимо дар маркази таваҷҷуҳи давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Сиёсати иҷтимоӣ муҳимтарин самти сиёсати давлатӣ дар ҷомеаи Тоҷикистон мебошад, ки сатҳи маблағгузорӣ аз буҷети давлатиро аз рӯзҳои аввали истиқлолият то имрӯз исбот мекунад.

Муносибати принсипӣ ба масъалаҳои танзими муносибатҳои меҳнатӣ ва таҳкими ҳифзи иҷтимоии аҳоли сабаб шуд, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ Тоҷикистони соҳибистиклолро ягона давлате дар минтақаи Осиёи Марказӣ эътироф кард, ки меъёрҳои демократии меҳнат, шарикии иҷтимоӣ, ҳуқуқи инсон ба меҳнат, ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва дигар ҷанбаҳои иҷтимоиро риоя мекунад. Инро ҳулосаи Созмони Байналмилалӣ Меҳнат, ки солҳои охир бо Ҷумҳурии Тоҷикистон самаранок ҳамкорӣ дорад, исбот мекунад.

Дар ин давра «чиҳати паст кардани сатҳи камбизоатӣ, ташкили ҷойҳои нави корӣ, танзими муҳочирати корӣ, идораи равандҳои марбут ба даромад ва хароҷоти пулии аҳоли, пардохти нафақаю кумакпулиҳо, сохтмони иншооти иҷтимоӣ, таъмини ҳифзи саломати аҳоли, рушди илму маориф, тандурустӣ, фарҳанг, беҳтар кардани ҳифзи муҳити зист ва ғайра чандин барномаҳои давлатиро қабул ва дар амал татбиқ намудем. Татбиқи ҳадафҳои дар ин барномаҳо тарҳрезӣшуда нишон доданд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи муқаррароти Конститутсия ҳамчун давлати иҷтимоӣ, воқеан, ҳаллу фасли масъалаҳои соҳаи иҷтимоии ҳаёти ҷомеаро ба ҳайси самти афзалиятноки сиёсати давлат эътироф ва дар амал татбиқ менамояд»¹.

Дар даҳсолаи аввали истиқлолият ба ватан баргардонидани гурезагон ва муҳочирони дохилӣ яке аз мушкилоти муҳими иҷтимоию сиёсии

¹ Эмомали Раҳмон. Уфуқҳои истиқлол. – Душанбе: Ганҷ-нашриёт, 2018. – С. 227.

Тоҷикистон доништа мешуд ва ин масъалаҳо доимо дар маркази таваччуҳи роҳбари олии сиёсӣ қарор дошт. Татбиқи муқаррароти қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезагон» ва «Дар бораи муҳочирони маҷбурӣ» дар раванди ба ватан баргардонидани гурезагон ва муҳочирони дохилӣ нақши ҳалқунанда бозиданд.

Барои татбиқи бомуваффақияти сиёсати ҳифзи иҷтимоии аҳоли се самти асосии муносибатҳои меҳнатиро таҳия ва ташаккул додан зарур аст:

- таъмини аҳолии қобили меҳнат бо фаъолияти мувофиқи корӣ;
- танзими муносибатҳои байни корфармо ва корманд;
- сатҳи мувофиқи музд.

Бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шуғли аҳоли» ва Барномаҳои мусоидат ба шуғли аҳоли, дар сиёсати шуғл, озодии интихоби ҳар як шаҳрванди қобили меҳнат ба намуди дахлдори фаъолият мақоми ҳуқуқӣ гирифт ва ба шарофати сиёсати ҳукумат дар гули 32 соли истиқлолияти давлатӣ то имрӯз, бо пайдоиши ҷойҳои нави корӣ, вазъи бозори меҳнат тадриҷан беҳтар шудан гирифт. Дар ин давра сатҳи бекорӣ расмӣ то 2,1% коҳиш ёфт. Дар асоси Концепсияи ташкил ва нигоҳдории ҷойҳои корӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи миёнасолонаи машғулин дар иқтисодиёт аз 1971 ҳаз. нафари соли 1991 ба 2534 ҳаз. нафар дар соли 2021 расид¹ (ҷадвали 2.1).

Бозори муносири меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо бо дараҷаи пасти шуғли захираҳои меҳнатӣ, балки бо истифодаи бесамари он, ки дар афзоиши шуғл дар бахшҳои ғайрирасмӣ иқтисодиёт ифода меёбад, фарқ мекунад.

Шумораи шахсоне, ки дар бахшҳои ғайрирасмӣ иқтисодиёт машғуланд, бо тарҳи арифметикӣ аз шумораи ашхоси шуғли иқтисодиёт муайян карда мешавад. Ҳарчанд шумораи бахшҳои ғайрирасмӣ иқтисод метавонад бештар бошад, зеро як қисми кормандоне, ки дар бахшҳои расмӣ

¹ Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 10.

иқтисодиёт кор мекунанд, дар бахшҳои ғайрирасмӣ иқтисод худмашғул мебошанд. Дар Тоҷикистон шумораи одамоне, ки дар бахши ғайрирасмӣ шуғл доранд, дар давраи таҳлилшуда 2,5 баробар афзудааст. ҳисоб намудани маҷмӯи маҳсулоти миллӣ ва дохилӣ мегарданд.

Ҷадвали 2.1

Шуғл дар бахшҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1991-2021

Нишондиҳандаҳо	1991	2000	2010	2015	2020	2021	2021/1991, %
Захираҳои меҳнатӣ, ҳамагӣ	2526,0	3186,0	4530,0	5111,0	5625	5653	223,8
Аҳолии дар иқтисодиёт фаъол	1971,0	1794,0	2280,0	2437,0	2557	2587	131,3
Аз онҳо дар иқтисодиёт машғул, ҳаз. нафар	1971,0	1745,0	2233,0	2380,0	2506	2534	128,6
Ба таври расмӣ бекор эътироф шудааст, ҳаз. нафар	37	49,0	47,0	57,0	51	53	143,2
Сатҳи бекорӣ, %	2,0	2,7	2,1	2,3	2,1	2,1	+0,1
Ҳиссаи аҳолии бо кор таъминшуда дар соҳаҳои иқтисодиёт, %	78,7	54,8	49,3	46,6	44,6	44,8	-33,9
Ҳиссаи одамоне, ки дар бахши ғайрирасмӣ иқтисодиёт машғуланд, %	21,3	42,5	48,6	51,1	53,3	53,1	31,8

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2022. – С. 80.

Агар дар солҳои аввали истиқлолияти давлатӣ (1991) 21,3 фоизи захираҳои меҳнатӣ дар бахши ғайрирасмӣ иқтисодиёт фаъолият карда бошанд, пас дар соли 2021 ба ҳиссаи онҳо ба 53,1 фоиз расид. Афзоиши миқдорӣ ва нисбии шумораи одамоне, ки дар бахши ғайрирасмӣ иқтисодиёт кор мекунанд, бештари онҳо аз андоз саркашӣ мекунанд ва боис нодуруст ҳисоб намудани нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ мегарданд.

Мутаассифона, қувваҳои кории истифоданашуда дар иқтисодиёт тамоюли афзоиш дошта дар соли 2021 шумораи онҳо 3066 ҳаз. нафарро ташкил дод, ки ин 53,2 фоизи захираҳои меҳнатиро ташкил медиҳад. Дар баробари ин, тамоюли афзоиши солонаи сатҳи шуғли аҳоли ба назар мерасад. Барои мувофиқ сохтани сатҳи касбии қувваи корӣ ба талаботи бозори меҳнат,

хамасола тақрибан 100 ҳазор нафар ҷавонон ва калонсолон ба омӯзиши касбҳои гуногун ва бозомӯзӣ ҷалб карда мешаванд.

Яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон бо дарназардошти имкониятҳои воқеии молиявӣ тадриҷан баланд бардоштани музди миёнаи меҳнати кормандони соҳаҳои гуногун мебошад, ким о онро дар зербоби 2.2 қарор хоҳем дод.

Дар тули 32 соли Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон шуғл ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли пайваста рушд мекарданд, ки ин ба суботи иҷтимоӣ ва баланд шудани сатҳи зиндагии аҳоли мусоидат намуд.

Яке аз самтҳои асосии баҳодихии сатҳи иҷтимоии рушд соҳаи маориф ва илм ба ҳисоб меравад.

Дар таърихи ташаккулёбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар маҷмӯъ давлатдорӣ тоҷикон, пас аз истиқлолияти воқеии Ҷумҳурии Тоҷикистон, сиёсати иҷтимоӣ дар Конститутсия ва дар қонунҳои амалкунанда ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ инъикос ёфтаанд.

Сарфи назар аз мушкилоти давраи гузариш, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон назорат ва ҳифзи соҳаи маорифро ҳамчун самти афзалиятноки рушди кишвар дар мадди аввал гузошт.

Дар солҳои истиқлолияти давлатӣ барои ташкил, идора ва самаранокии илм ва захираҳои зеҳнии ҷумҳурӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи илм ва сиёсати давлатӣ доир ба илму техника» (1998), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2002) ва қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Шурои ҳамроҳангсозии корҳои илмию тадқиқотӣ дар соҳаи илмҳои табиатшиносӣ, техникаӣ, тиббӣ, гуманитарӣ ва ҷамъиятӣ» (18 июли соли 1996), «Дар бораи таъсиси Комиссияи аттестатсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба аттестатсияи кадрҳои илмӣ ва илмию педагогии таҳассуси олий» (аз 1 сентябри соли 1997), «Дар бораи ислоҳоти низоми маблағгузори илм», аз 22-уми августи соли 1997, «Дар бораи Концепсияи сиёсати давлатии илмию техникии Ҷумҳурии

Тоҷикистон», аз 15-уми март соли 1999 ва «Дар бораи тасдиқ намудани тартиби аккредитатсияи давлатии муассисаҳои илмӣ, аз 3-юми феврал соли 2000 қабул гардидаанд, ки барои танзими фаъолияти илмӣ дар ҷумҳурӣ хеле муҳим будаанд»¹.

Бо дарназардошти вазъи мавҷуда қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Барномаи тайёр кардани кадрҳои илмӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2015» қабул гардид².

Дар соли таҳсили 1990-1991 шумораи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ 3178 ададро ташкил медод, ки аз он 6 мактабҳои ибтидоӣ, 634 мактабҳои таҳсилоти миёнаи ҳатмӣ, 1906 мактабҳои таҳсилоти умумӣ, гимназия ва 14 мактаб-интернатҳо барои кӯдакони маъҷуб ва кӯдакони дорои нуқси ақл мебошанд. Ин рақам дар соли 2021 ба 3949 мактаб, аз ҷумла 306 ибтидоӣ, 426 миёнаи нопурра, 2956 миёна, 75 гимназияҳо, 71 литсейҳо, 20 мактаб-интернатҳо, 2 мактаб-интернатҳои санаторӣ, 11 мактаб-интернатҳои ёрирасон (кӯдакони ақлан ва ҷисман носолим), 4 мактаб-интернатҳои дигар вазоратҳо, 8 мактаб-кӯдакостон, 8 муассисаҳои шабонаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ташкил медиҳад. Дар ин давра шумораи мактабҳо 771 адад афзуд³.

Нақши маориф дар рушди иқтисод аз муассисаҳои томактабӣ сарчашма мегирад, зеро заминаи асосии кадрҳо дар боғча ташаккул меёбад. Нишондиҳандаҳои муассисаҳои томактабӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки сарфи назар аз таҳти назорати давлат будани ин масъала нишондиҳандаҳои инкишофи муассисаҳои томактабӣ ҳанӯз ба дараҷаи соли 1991 нарасидаанд (ҷадвали 2.2).

¹ Эмомали Раҳмон. Уфӯқҳои истиқлол. – Душанбе: Ғанҷ-нашриёт», 2018. – С. 227.

² Ҳамон ҷо. – С. 227.

³ Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 10

**Нишондиҳандаҳои рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои
1991-2021 (дар охири сол)**

Нишондиҳандаҳо	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021
Шумораи муассисаҳои таълимии томактабӣ, воҳид	944	555	502	486	488	578	678	696
Шумораи бачагон дар муассисаҳои таълимии томактабӣ, ҳаз. нафар	141,5	78,0	53,4	61,9	62,5	92,0	97,2	101,2
Дар муассисаҳои таълимии томактабӣ ба ҳар 100 ҷой, нафар	121	90	77	92	89	104	94	97
Шумораи муассисаҳои таълимии умумӣ	3229	3443	3591	3804	3747	3855	3920	3949
Шумораи хонандагон, ҳаз. наф.	1325,4	1288,1	1479,3	1682,0	1694,7	1785,8	2110,2	2196,8
Шумораи муассисаҳои таълими ибтидоии касбӣ, воҳид	81	74	72	71	66	61	62	62
Коргарони ихтисоснок тайёр карда шудаанд, нафар	26045	16724	14842	13537	10387	9577	11436	11150
Шумораи муассисаҳои маълумоти миёнаи касбӣ	43	44	531	561	511	661	781	791
Шумораи хонандагон, ҳаз. наф.	40,7	26,8	25,3	31,8	37,9	68,9	97,7	95,5
Шумораи муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, воҳид	13	24	301	361	331	381	411	411
Ба ҳар 10 ҳаз. нафар аҳолии мутахассисон хатмнамудааст	18	17	22	22	37	35	44	55

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2022. – С.45.

Маълумотҳои чадвал нишон медиҳанд, ки шумораи муассисаҳои томактабӣ нисбат ба соли 1991-ум 248 адад, афзуда ба ҳар 100 ҷой 97 нафар қудак рост меояд, ки ин назар ба соли 1991-ум 24 нафар кам аст.

Бояд гуфт, ки дар давраи таҳлил шумораи мактабҳои маълумоти умумӣ 720 адад ё худ 22,2 фоиз афзуд, ки 99,8 фоизаш мактабҳои рӯзона мебошанд. Аз шумораи умумии мактабҳои таҳсилоти умумӣ 302 ё 7,6% мактабҳои ибтидоӣ, 413 ё 10,5% мактабҳои миёна, 75 ё 1,9% гимназияҳо ва 81 ё 2,1% литсейҳо, ташкил медиҳанд.

Танҳо дар солҳои 2015-2021 дар кишвар беш аз 720 мактаб барои 116 ҳазор ҷойи хонанда сохта шудааст, ки ин мактабҳо ба талаботи стандартҳои муосир ҷавобгӯ мебошанд.

Дар мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ дар соли 2021 беш аз 2196,8 ҳазор хонанда таҳсил кардаанд, ки нисбат ба соли 1991-ум 871,4 ҳазор нафар ё ин ки 65,7 фоиз зиёд аст. Шумораи омӯзгорон дар соли 2021 ба 128,5 ҳазор нафар мерасад. нафар, ки ин назар ба соли 1991-ум 35,3 фоиз зиёд аст. Ба ҳисоби миёна дар соли 2021 ба як омӯзгор 17,1 талаба рост меояд, дар ҳоле ки соли 1991 ин рақам 14 нафар буд.

Шумораи умумии муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ дар соли 2021 62 ададро ташкил медиҳад, ки нисбат ба соли 1991 19 адад кам аст. Агар соли 1991 дар ин муассисаҳо 26 ҳазору 45 нафар коргарони соҳибхитисос омода шуда бошанд, соли 2021 ин рақам ба 11 ҳазору 150 нафар коҳиш ёфт. Сатҳи шуғли хатмкунандагон дар соли 1991 64,9% буд ва дар соли 2021 ин нишондод то 33,6% коҳиш ёфт.

Тарбияи синфи миёна, яке аз нақшҳои барҷастаи маориф аст. Таҳлил нишон медиҳад, ки дар ҷумҳурӣ 79 муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ, бо шумули филиалҳои онҳо мавҷуд буд. Зиёда аз 69,2 фоизи талабагони омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникиро занон ташкил медиҳанд.

Имрӯз талаботи рӯзмарра ба низоми байналмилалӣ гузаштани муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва методикаи таълим дар тайёр кардани мутахассисони баландхитисос мебошад.

Маълумотҳои ҷадвал нишон медиҳанд, ки ба ҳар 10 ҳазор нафар аҳоли 244 нафар донишҷӯ рост меояд, ки 37,4 фоизи онҳо духтарон мебошанд. Соли 2021 ба 10 000 нафар аҳоли 55 мутахассис тайёр карда шудааст.

Аз соли 1997 то 2020, тибқи квота, ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ қариб 20 ҳазор духтарону писарон дохил шуданд.

Тибқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 1 октябри соли 2010, барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, донишҷӯёни аспирантура идрорпулии Президентӣ муқаррар карда шуд.

Бо мақсади беҳтар намудани соҳаи маориф, баланд бардоштани мақоми муаллим ва ҳавасмандгардонии кормандони соҳаи маориф, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 18 феввали соли 2006, ҷоизаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф таъсис дода шуд. Дар асоси ин Фармон, 5 ҷоизаи 2000 доллари ИМА таъсис дода шуд ва то имрӯз 14 нафар лауреат шуданд.

Мутобиқи он, ки соҳаи маориф ҳамчун самти афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат эътироф шудааст, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми маблағгузорию худро мунтазам афзоиш медиҳад. Дар солҳои охир маблағгузорӣ ба соҳаи маориф хеле афзуда, дар соли 2021 ба 877,9 млн сомонӣ расид, ки ин 7,1 фоизи хароҷоти буҷет ва 0,9 фоизи ММД-ро ташкил медиҳад (ҷадвали 2.3).

Ҷадвали 2.3

Хароҷотҳои буҷети ҷумҳуриявии Тоҷикистон ба соҳаи маориф дар солҳои 2017-2021, млн. сомонӣ

	2017	2018	2019	2020	2021
Хароҷоти буҷети давлатӣ	11573,3	11698,9	10753,1	11515,8	12368,2
Аз ҷумла ба соҳаи маориф	636,2	631,7	723,2	775,4	877,9
Ҳисса дар хароҷоти буҷет, %5,5	5,5	5,4	6,7	6,7	7,1
Ҳисса дар ММД, %	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2022. –С.475-478.

Дар тури солҳои истиқлолият бо мақсади омӯзиш ва таҳқиқи мушкилоти муҳимми иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар назди Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муассисаҳои нави илмӣ - Институти иқтисодиёт, Институти демография, Институти об, гидроэнергетика ва экология, Институти давлат ва ҳуқуқ, Агентии ҳастай ва амнияти радиатсионӣ, Маркази илмии Хатлон ва ғайра таъсис ёфтаанд. Умуман, дар соли 2021 шумораи муассисаю ташкилотҳои илмӣ, ки корҳои илмӣ-техникиро иҷро мекунанд ба 82 адад расидааст, ки нисбат ба соли 1995-ум 29 адад зиёд аст.

Бо мақсади дастгирии модии таҳқиқоти илмӣ, соли 1996 Фонди Президентӣ оид ба таҳқиқоти бунёдӣ таъсис дода шуд. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо мақсади фароҳам овардани шароити зарурӣ барои

таҳқиқоти бунёдӣ ва амалӣ ба муассисаҳое, ки дар шаҳраки академии Академияи илмҳо ҷойгиранд, мақоми маркази илмии дорои аҳамияти ҷумҳуриявӣ дода шуд, ки ин ба фаъолияти самараноки илмии онҳо мусоидат намуд.

Дар тули ин солҳо ба рушди илмҳои табиӣ ва дақиқ диққати махсус дода мешуд. Соли 2003 Ҳукумат «Барномаи рушди илмҳои дақиқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2005-2008»-ро тасдиқ кард, ки дар дастгирӣ ва рушди таҳқиқот дар соҳаи илмҳои дақиқ, таҳкими заминаи моддию техникаи таҳқиқоти лабораторӣ, фароҳам овардани шароити мусоид барои тарбияи кадрҳои илмӣ ва густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ илмӣ нақши муҳим бозидааст. Шомил шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созишнома дар бораи ташкили Маркази байналмилалӣ илмӣ-техникӣ ва таъсиси Шӯъбаи иттилоотӣ он дар бинои Раёсати Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон низ ба рушди илмҳои дақиқ дар кишвар таъсир расонд, зеро олимони тоҷик имкони хуби дарёфт ва истифодаи грантҳои созмонҳои байналмилалӣ ба даст оварданд.

Кашфиёти илмии олимони Академияи илмҳо дар солҳои истиқлолияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои математика, физика, астрофизика, сейсмология, геология, мушкилоти об, гидроэнергетика, экология, биология, таърих, фалсафа, филология, шарқшиносӣ, иқтисодиёт, демография ва ҳуқуқ аз потенциали азими илми тоҷик ва имкониятҳои кадрҳои илмӣ шаҳодат медиҳанд. Зиеда аз 300 таҳия ва тавсияҳои илмии олимони Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон барои татбиқ дар истеҳсолот пешниҳод карда шуданд, ки аксарияти онҳо ҳоло дар корхонаҳо ва муассисаҳои ҷумҳурӣ истифода мешаванд. Натиҷаҳои таҳқиқоти илмии олимони ҷомеашиносии Академияи илмҳо дар баланд бардоштани руҳияи ватандӯстӣ, ҳудогоҳии миллӣ ва тарбияи ахлоқӣ ва ҳуқуқии шаҳрвандони кишвар нақши муҳим доштанд.

Робитаҳои байналмилалӣ илмии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон бо марказҳои илмии ҷаҳонӣ, алахусус бо муассисаҳои илмии

Русия, Австрия, Ҳиндустон, Чин, Чопон, ИМА ва дигар кишварҳои ИДМ мустақкам шуданд. Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон узви комилҳуқуқи Ассотсиатсияҳои байналмилалӣ Академияҳои илмҳо, Ассотсиатсияи Академияҳои илмҳои Осие, Академияҳои илмҳои кишварҳои пешрафта ва Шурои байналмилалӣ марказҳои илмӣ шуд. Дар айни замон, Академияи илмҳо дар асоси 10 созишнома бо 7 кишвари ҷаҳон дар татбиқи 5 лоиҳа ҳамкориҳои илмию техникиро ба роҳ монда, дар давраи истиқлолият кормандони муассисаҳои илмӣ Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон қариб 10 ҳазор асари илмӣ, аз ҷумла тақрибан 1200 китоб, рисолаҳо ва маҷмӯаҳои илмӣ нашр карданд. Дар тӯли 30 соли охир дар маҷаллаҳо ва нашрияҳои бонуфузи ИДМ, Аврупо ва Амрико зиёда аз 3 ҳазор мақолаҳои илмӣ ва монографияи олимони Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ба таърифи расидаанд, ки ин далели эътирофи олимони тоҷик ва кашфиёти илмӣ онҳост.

Барои тарбияи кадрҳои илмӣ ва бо мутахассисони ҷавони илмӣ таъмин намудани муассисаҳои илмӣ шароити мусоид фароҳам оварда шудааст. Дар айни замон, дар муассисаҳои илмӣ академия зиёда аз 839 нафар номзадҳо ва 362 докторҳои илм қор мекунанд. Дар давраи истиқлолият дар Шуроҳои дифоъ аз рисолаҳои номзадӣ ва доктории муассисаҳои илмӣ Академияи илмҳо 288 нафар рисолаҳои номзадӣ ва 136 докторӣ дифоъ карданд¹.

Телевизион ва радио, ки дар системаи васоити ахбори омма ҷойгоҳи мувофиқро ишғол мекунанд, ҳамчун воситаи тавоноии таблиғот ва фишанги муҳимми таъмин намудани иттилоот ба аҳоли дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ нақши муҳим доранд. Аз ин рӯ, роҳбарияти давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон барои рушди ин соҳа, паҳши босифати барномаҳо, беҳтар намудани паҳнкунии фазои радио, васеъ кардани минтақаҳо барои паҳн кардани барномаҳо ва дастгирии моддии кормандон пайваста ҷораҳои муассир меандешанд.

¹ Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 74.

То истиқлолият радиои Тоҷикистон тавассути ду канал дар маҷмӯъ 32 соат барномаҳои радио пахш мекард, дар ҳоле ки телевизионҳои Тоҷикистон барномаҳои телевизиониро тавассути 1 канал аз 6 то 8 соати вақти эфирӣ намоиш меоданд.

Дар давраи истиқлолият системаи нави ВАО (Васоити ахбори омма)-и Тоҷикистон ташаккул ёфт. Дар баробари каналҳои радиошунавонии давлатӣ, радиоҳои ғайриҳукумати низ барои пур кардани фазои иттилоотии кишвар саҳм мегиранд. Дар ҳоли ҳозир, дар Тоҷикистон 44 созмони радио ва телевизион фаъолият мекунанд. Аз ин шумора, 9 телевизиони давлатӣ, 19 ғайридавлатӣ (аз ҷумла 5 кабелӣ), 7 шабакаи радиои давлатӣ мебошанд. Шумораи радиои ғайридавлатӣ ба 9 адад расид. Ҳамаи ин расонаҳо, новобаста аз шакли моликиятшон, дар беҳбуди фазои иттилоотии кишвар саҳм мегиранд.

Натиҷаҳои лоиҳаҳои амалишуда нишон медиҳанд, ки қонони тоҷик малакаҳои хуби меҳнатӣ дар эҳёи хунаҳои миллӣ, ташкили корхонаҳои хурд, маҳорати қолинбофии дастӣ, сабадбофӣ, гулдӯзӣ, дӯзандагӣ, чорводорӣ, парандапарварӣ ва моҳипарварӣ, коркарди меваи хушк ва рушди соҳаи кишоварзӣ доранд.

Вазъияти сиёсӣ дар ҳама давру замон ба он нерӯҳои гуногун асос ёфта буд, ки ба ҳаёти иҷтимоию сиёсӣ ва фарҳангии давлат таъсири назаррас мерасонданд. Барои пайдоиши чунин нерӯҳо, пеш аз ҳама, система ва сохтор ё созмонҳои сиёсӣ сохтан лозим аст.

Дастоварди назаррас дар ин соҳа соли 1997 таъсис ёфтани як мақоми ваколатдори давлатӣ дар сохтори Ҳукумат - Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон буд. Ҳамин тавр, тули 23 сол аст, ки мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи ҷавонон сиёсати давлатии ҷавонро дар тамоми шаҳру ноҳияҳои кишвар амалӣ менамояд.

Мулоқотҳои мунтазами Президент бо намояндагони ҷавонони кишвар нишон медиҳанд, ки Сарвари давлат ҷавонро пуштибони муҳимми рушд,

неруи созанда ва роҳнамо барои кишвар мешуморанд. Аз ин рӯ, ҳар як мулоқот бо ҷавонони кишвар ҷолиб ва бо як амали шариф мегузарад.

Маҳз дар асоси ташаббуси қонунгузори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 22 майи соли 1998 бо фармони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 23 май «Рӯзи ҷавонони Тоҷикистон» эълон карда шуд. Аз соли 1998 инҷониб, 23 май дар кишвар расман ҳамчун Рӯзи ҷавонони Тоҷикистон ҷашн гирифта мешавад, ки аз мақом ва мавқеи махсуси ҷавонон суҳан мегӯяд.

Концепсияи миллии сиёсати ҷавонони Тоҷикистон қабул карда шуда, 6 ҷоизаи ба номи Исмоили Сомонӣ барои олимон ва муҳаққиқони ҷавон, Ҷоизаҳои Комитет дар соҳаи адабиёт, журналистика, санъат ва меъморӣ, Шӯрои олимон ва муҳаққиқони ҷавон, Фонди махсуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои омода намудани мутахассисон дар хориҷа ва грантҳо таъсис дода шуданд. Шумораи квотаҳо ва стипендияҳои Президент зиёд карда шуданд, барномаҳои соҳавии «Ҷавонони Тоҷикистон», «Тарбияи ватандӯстии ҷавонони Тоҷикистон» ва «Таҳкими саломатии ҷавонон дар Тоҷикистон» дар таҳрири нав қабул карда шуданд.

Падидаи дигари ҳаёти ҷавонони кишвар фаъолияти марказҳои ҷавонон дар шаҳру ноҳияҳо мебошад. Имрӯзҳо дар саросари ҷумҳурӣ 45 маркази ҷавонон фаъолият доранд. Дар ҳоли ҳозир, дар шаҳру ноҳияҳо бунёди марказҳои ҷавонон идома дорад.

Дар солҳои охир дар шаҳру ноҳияҳо, аз ҷумла дар шаҳри Хучанд - барои 25 ҳазор ҷой, дар шаҳри Турсунзода - барои 16 ҳазор, дар шаҳри Бохтар 14 ҳазор, дар шаҳри Кӯлоб - 20 ҳазор, дар ноҳияи Данғара - 8 ҳазор, дар шаҳри Хоруғ - 6 ҳазор ва дар ноҳияи Нуробод - 5 ҳазор ҷой- стадионҳо сохта ва таъмир карда шуданд.

Бо мақсади ҳифзи саломатии аҳоли ва тақмил додани системаи идоракунии тандурустӣ қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 2 декабри соли 2009, «Дар бораи ташаққули шуъбаҳо ва бахшҳои тандурустӣ дар мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо» қабул

карда шуд, ки он дар тамоми шаҳру ноҳияҳо, шӯъбаҳо ва бахши тандурустӣ таъсис дода шуд.

Соли 1991 шумораи мутахассисони дорои маълумоти олии тиббӣ беш аз 13,5 ҳазор нафарро ташкил меод ва соли 2021 ин рақам ба 19,3 ҳазор нафар расид¹. Соли 1992 Донишкадаи давлатии тиббии Тоҷикистон, мақоми донишгоҳро гирифт ва бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 октябри соли 2006, «Барномаи рушди ДДТТ ба номи Абуалӣ ибни Сино барои солҳои 2006-2015» тасдиқ карда шуд. Дар чараёни татбиқи Барномаи мазкур маблағгузори аз манбаъҳои гуногун 13 маротиба ва музди меҳнати кормандон дар панҷ соли охир 10,3 маротиба афзудааст. Бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аз ҳисоби маблағҳои ғайрибучавии донишгоҳ аксари биноҳои таълимӣ таъмир карда шуданд ва нисбат ба соли 2006 афзоиши ба даст овардани воситаҳои таълимӣ ва таҷҳизоти зарурӣ 16 маротиба афзудааст.

Боиси хушнудист, ки дар толи 5 соли охир сифати таълим 18% беҳтар шуда, сатҳи азхудкунии фанҳо 22,3% афзудааст.

Дар айни замон, донишгоҳ дорои 27 озмоишгоҳи илмӣ мебошад, ки 14-тои он дар 4 соли охир сохта ва барқарор карда шудаанд. Аввалин маротиба дар Осиеи Марказӣ дар назди донишгоҳ лабораторияи барқароркунии хучайра кушода шуд. Соли 1996 дар донишгоҳ шуроҳои дифои рисолаҳои номзадӣ ва докторӣ ва маҷаллаи илмӣ «Паёми Сино» таъсис дода шуданд.

Институти такмили ихтисоси кормандони соҳаи тиб бо қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 3 июни соли 1993 ва қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 18 июли соли 1994, таъсис ёфтааст.

Дар толи солҳои Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 мактаби нави тиббӣ дар Рашт (соли 1992), Истаравшан (соли 1991), Панҷакент (соли 1992), Хоруғ (соли 1992), Турсунзода (соли 2007), Исфара (соли 2008) таъсис дода шуданд соли 2008, дар 38 шаҳру ноҳияҳо аз ҳисоби

¹ Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – С. 150.

коллекҳо ва мактабҳои тиббӣ гурӯҳҳои мақсаднок кушода шуданд, ки барои духтарони деҳот шароити таҳсил ва кор фароҳам меоранд. Нахустин толибилмон ба ин гурӯҳҳо таҳсилро соли 2010 ба итмом расониданд. Ин кадам имкон дод, ки муассисаҳои тиббии минтақаҳои дур бо кадрҳои миёнаи тиббӣ таъмин карда шаванд.

Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 31 августи соли 2009, дар назди Вазорати тандурустӣ, Академияи илмҳои тиб таъсис дода шуд. Тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 1 июли соли 2010, «Маркази миллии илмии пайвасти пайвандҳои инсон» таъсис дода шуд.

Дар солҳои истиқлолият дар муассисаҳои тиббӣ якҷанд намуд ва усулҳои ташхис ва табобат қорӣ карда шуданд. Ҳадафи ин навовариҳо коҳиш додани шумораи беморон барои табобат дар хориҷи кишвар мебошад, ки метавонад ба иқтисоди Тоҷикистон таъсири мусбат расонад. Имрӯзҳо дар ин самт натиҷаҳои хуб ба даст оварда шудаанд ва шумораи ниёзмандони табобат дар хориҷа 70% коҳиш ёфтааст.

Ташаккули якҷанд сохтори нав - хадамоти назорати давлатии фаъолияти тиббӣ, фарматсевтӣ, санитария эпидемиологӣ - самараи давраи истиқлолият буда, ба рушди соҳаи тиб мусоидат мекунад.

Дар ин давра, тибби хусусӣ хеле васеъ ва рушд кард. Дар айни замон, бо гирифтани литсензия 351 муассисаи тиббӣ таҷрибаи хусусии тиббӣ мегузаронанд. Дар муассисаҳои хусусии тиббӣ ангиографияи гурда ва коронарӣ, ангиопластика, ҷарроҳии кушодаи дил (пайвандсозии артерия, иваз ва табобати даричаҳои дил, ислоҳи аномалияҳои модарзодии деворҳои дил), ҷарроҳии дандон, эндоурология ва тоза кардани санг (литотрипсия), ислоҳи диди лазерӣ бо истифода аз таҷҳизоти муосир барои миопия, гиперопия, астигматизм, пребиопсия, кератоконус ва ғ. гузаронида мешавад. Истифодаи травматология ва ортопедия дар тибби хусусӣ, имконияти иваз кардани буғумҳои хуч ва зону дар маҷмӯъ ба беморон кумак мекунад. Инчунин, плазмафорези мембрана дар ҳолатҳои ҷарроҳии фаврӣ, бо

фаъолияти нокифояи чигар, шуш, гурда, гепатити вирусии В, С, D, E, F ва дигар бемориҳои аутоиммунӣ чорӣ карда шуд.

Бо мақсади баланд бардоштани сатҳ ва сифати ёрии тиббӣ ба кӯдакон, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 1 октябри соли 2008, Маркази ҷумҳуриявии илмӣ-клиникии педиатрия ва ҷарроҳии кӯдакон ва Маркази ҷумҳуриявии барқарорсозии саломатии кӯдакон таъсис дода шуд.

Дар тули даврони истиқлолият, дар натиҷаи татбиқи барномаҳои соҳавӣ, нишондиҳандаҳои фаъли кӯдакон ва модарон 2 маротиба коҳиш ёфтанд, дар ҳоле ки умри миёнаи одамон аз 69,4 соли 1990 дар соли 2019 ба 75,1 сол расид.

Дар ин давра Маркази ҷумҳуриявии таълимию клиникии тибби оилавӣ, 3 маркази минтақавӣ ва 10 маркази байниноҳиявии таълимию клиникии тибби оилавӣ барои сари вақт расонидани ёрии аввалияи тиббӣ ва баланд бардоштани омодагии мутахассисон таъсис дода шуданд. Дар айни замон, дар кишвар 19,3 ҳазор табиб ва 55,6 ҳазор ҳамшира дар соҳаи тиб фаъолият менамоянд.

Ҳамин тавр, таҳлили ҳолати кунунӣ ва самтҳои рушди соҳаи иҷтимоӣ-меҳнатӣ дар Тоҷикистон ба мо имконият дод, ки чунин хулосабарорӣ намоем:

1. Дар солҳои истиқлолияти давлатӣ сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ тавассути қабули қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезагон», «Дар бораи муҳоҷирони маҷбурӣ», «Дар бораи шуғли аҳоли» ва Барномаҳои мусоидат ба шуғли аҳоли, дар сиёсати шуғл, озодии интихоби ҳар як шаҳрванди қобили меҳнат ба намуди дахлдори фаъолият мақоми ҳуқуқӣ гирифт. Вазъи бозори меҳнат тадриҷан беҳтар шуда, дар ин давра сатҳи бекорӣ расмӣ то 2,1% коҳиш ёфт, шумораи миёнасолонаи машғулин дар иқтисодиёт аз 1971 ҳаз. нафари соли 1991 ба 2534 ҳаз. нафар расид. Вале, қувваҳои кории истифоданашуда дар иқтисодиёт тамоюли афзоиш дошта, дар соли 2021 шумораи онҳо 3119 ҳаз. нафарро ташкил дод, ки 55,2 фоизи захираҳои меҳнатиро ташкил медиҳад.

2. Музди меҳнати миёнаи як корманд дар як моҳ дар соли 2021 ба 1540,84 сомонӣ расид, ки нисбат ба соли 2015 қариб 75,0 фоиз зиёд аст. Вале дар ин давра андозаи миёнаи нафақа аз 125,34 соли 2010 ба 321,35 сомонӣ дар соли 2021 расид, ё 2,6 маротиба афзудааст. Бояд дар назар дошт, ки агар дар давоми 10 сол нуфузи аҳоли ба ҳисоби миёна дар як сол 2,22% афзоиш ёфта бошад, пас афзоиши миёнасолонаи нафақахӯрон 2,48 фоизро ташкил медиҳад, ки доир ба тадричан пир шудани аҳоли гувоҳӣ медиҳад.

3. Дар ин давра шумораи мактабҳо 714 адад, шумораи мактабҳои олии низ 27 адад, афзудааст. Агар дар соли 1991 ҳамагӣ 13 мактаби олии мавҷуд бошад, соли 2021 адади онҳо ба 41 расидааст. Дар тури ин солҳо ба рушди илмҳои табиӣ ва дақиқ диққати махсус дода мешуд. Соли 2003 ҳукумат «Барномаи рушди илмҳои дақиқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2005-2008»-ро тасдиқ кард.

4. Дар давраи истиқлолият системаи нави ВАО-и Тоҷикистон ташаккул ёфт. Имрӯз дар Тоҷикистон 44 созмони радио ва телевизион фаъолият мекунанд.

5. Таъсис ёфтани Кумитаи кор бо ҷавонони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба беҳтар намудани сиёсати давлатии ҷавонон роҳи нав кушод. Таъсиси «Рӯзи ҷавонони Тоҷикистон», қабули Консепсияи миллии сиёсати ҷавонони Тоҷикистон, Ҷоизаҳои Комитет дар соҳаи адабиёт, журналистика, санъат ва меъморӣ, Шӯрои олимон ва муҳаққиқони ҷавон, Фонди махсуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои омода намудани мутахассисон дар хориҷа ва грантҳо таъсис дода шуданд. Шумораи квотаҳо ва стипендияҳои Президент зиёд карда шуданд, барномаҳои соҳавии «Ҷавонони Тоҷикистон», «Тарбияи ватандӯстии ҷавонони Тоҷикистон» ва «Таҳкими саломатии ҷавонон дар Тоҷикистон» дар таҳрири нав қабул карда шуданд, ки исботи он мебошад.

6. Қабули «Барномаи рушди ДДТТ ба номи Абуалӣ ибни Сино барои солҳои 2006-2015», ба рушди соҳа таъсири ҷиддӣ расонид. Дар айни замон, донишгоҳҳои дорои 27 озмоишгоҳи илмӣ, лабораторияи барқароркунии хучайра,

шуроҳои дифои рисолаҳои номзадӣ ва докторӣ ва маҷаллаи илмии «Паёми Сино» таъсис дода шуданд. Дар толи 32 соли Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 мактаби нави тиббӣ дар Рашт (соли 1992), Истаравшан (соли 1991), Панҷакент (соли 1992), Хоруғ (соли 1992), Турсунзода (соли 2007), Исфара (соли 2008) таъсис дода шуданд. Дар соли 2008, дар 38 шаҳру ноҳияҳо аз ҳисоби коллечҳо ва мактабҳои тиббӣ гурӯҳҳои мақсаднок кушода шуданд, ки барои духтарони деҳот шароити таҳсил ва кор фароҳам меоранд. Дар назди Вазорати тандурустӣ Академияи илмҳои тиб, «Маркази миллии илмии пайвасти пайвандҳои инсон» таъсис дода шуд.

7. Дар толи даврони истиқлолият, нишондиҳандаҳои ғавти кӯдакон ва модарон 2 маротиба коҳиш ёфтанд, дар ҳоле ки умри миёнаи одамон аз 69,4 соли 1990 дар соли 2019 ба 75,1 сол расид.

2.2. Таҳлили сатҳи музди меҳнат ва нафақа, чун нишондиҳандаи баҳои сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ

Яке аз ҳадафҳои асосии ислоҳоти иқтисодие, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш мебарад, баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми кишвар мебошад. Дарачаи некуаҳволии аҳоли бештар аз ҳисоби даромади шаҳрвандон, инчунин мавҷуд будани муассисаҳои маориф, ниғаҳдории тандурустӣ, хоҷагии манзилию коммуналӣ ва дигар хизматҳои иҷтимоӣ муайян карда мешавад.

Мақсад аз муқаррар кардани ҳадди ақали музди меҳнат коҳиш додани ҳолатҳои пасти музди меҳнат ва мусоидат ба шуғли шоиста мебошад. Давлат ҳадди ақали музди меҳнатро то ба сатҳи арзиши сабади истеъмоли боло набардошта, ба ин васила дарачаи истисмори меҳнати соҳибкоронро, ки аз қувваи кори арзон истифода мебаранд, афзоиш медиҳад ва инчунин имкон медиҳад, ки музди меҳнати корманд дар шароити муқаррарӣ дар лифофа, барои дур шудан аз андозбандӣ пинҳонӣ дода шавад. Сиёсати кори арзон боиси аз даст додани сармояи инсонӣ ва сифати он мегардад. Мутобиқи Конвенсияҳои ТБМ №26 ва №131 ва Тавсияҳои №135 ТБМ «муқаррар намудани ҳадди ақали музди меҳнат бояд яке аз унсурҳои сиёсате дар

мубориза бо камбизоатӣ ва таъмини талаботи меҳнаткашон ва оилаҳои онҳо нигаронида шудааст»¹.

Дар солҳои истиқлолият бо сабабҳои объективӣ ва субъективӣ даромади қисми зиёди аҳолии кишвар якбора коҳиш ёфт, ки ин ба сифат ва миқдори истеъмоли маводи ғизоӣ низ таъсир расонд. Дар натиҷа шумораи бемориҳои, ки бо камхуроқӣ ва камхурии калория алоқаманданд, зиёд шуд.

Вобаста ба ин, мушкилоти баланд бардоштани маданияти хуроқдихӣ дар айни замон мубрамият пайдо карда истодааст, то ки хурок хароҷоти энергия ва эҳтиёҷоти физиологии организмро қонеъ гардонад.

Солҳои охир дар бораи хатари истеъмоли аз ҳад зиёди равғанҳо ва карбогидратҳо ҳарф мезананд, ки дар натиҷа фарбеҳӣ ба диабетӣ қанд, вайроншавии фаъолияти чигар ва дигар бемориҳо оварда мерасонад. Аз ин рӯ, мутахассисон тавсия медиҳанд, ки ба менюи ҳаррӯза шир ва панир, ки дорои протеин, моҳӣ ё гӯшт, сабзавоти аз витаминҳо ва намакҳои минералӣ, меваҳо дохил карда шавад.

Дарачаи ҳадди ақалли зиндагӣ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон №521 «Дар бораи ҳадди ақалли зиндагӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешбинӣ шудааст, ки аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Ҷумҳурии Тоҷикистон 19 майи соли 2009 тасдиқ шудааст.

Муайян намудани ҳаҷм ва таркиби сабади истеъмоли аз ҷониби мақомоти давлатӣ тибқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2012, №775 «Дар бораи тавсияҳои методӣ оид ба муайян намудани сабади истеъмоли барои маҳсулоти асосӣ» амалӣ карда мешавад.

Тавсияҳои методӣ оид ба баъзе молҳо аз меъёрҳои маҳсулоти озуқавӣ, ки сабади истеъмолиро ташкил медиҳанд дар мамлакатҳои алоҳида фарқ мекунанд.

Дар ҳаҷми 2.4 сохтори ғизоӣ Тоҷикистон нисбат ба Қирғизистон ва Русия оварда шудааст, ки аз паст будани сифати ғизоӣ Тоҷикистон далолат мекунад.

¹ Социально-трудовые проблемы воспроизводства человеческого капитала в трансформирующейся экономике или в условиях модернизации (национальной экономической систем) современного Таджикистана. – Душанбе, 2022. – С. 211.

Сохтори ғизои Тоҷикистон нисбат ба Қирғизистон ва Россия
(дар як сол бо килограм)

Номгӯи маҳсулот	Тоҷикистон	Қирғизистон	Россия
Нон ва маҳсулоти нонӣ	145,2	95,37	100
Равғани растанӣ, маргарин ва дигар равғанҳо	16,5	9,6	8,6
Гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ	25,2	34,0	52,1
Меваҳо	28,2	32,3	74,36
Шир ва маҳсулоти ширӣ	37,2	184,4	363,7

Сарчашма: Социально-трудовые проблемы воспроизводства человеческого капитала в трансформирующейся экономике или в условиях модернизации (национальной экономической систем) современного Таджикистана. – Душанбе, 2022. – С. 211.

Чуноне, ки аз рақамҳои чадвал бармеояд, истеъмоли нон ва маҳсулоти нонӣ дар ратсиони хӯрокаи аҳолии Тоҷикистон нисбат ба Қирғизистон 52,2 фоиз, нисбат ба Россия 45,2 фоиз, истеъмоли равғани растанӣ, маргарин ва дигар равғанҳо мутаносибан 71,9 ва 91,9 фоиз зиёд буда, истеъмоли гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ мутаносибан 34,9 ва 106,7 фоиз, истеъмоли меваҳо мутаносибан 14,5 ва 163,7 фоиз, истеъмоли шир ва маҳсулоти ширӣ мутаносибан қариб 4 ва 10 маротиба камтар аст. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки мо бештар хӯрокҳои камғизо истеъмол менамоем.

Дар чадвали 2.5 арзиши озӯқаворӣ барои гурӯҳҳои асосии иҷтимоию демографии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як рӯз, як моҳ ва як сол мавриди таҳқиқот қарор гирифтааст.

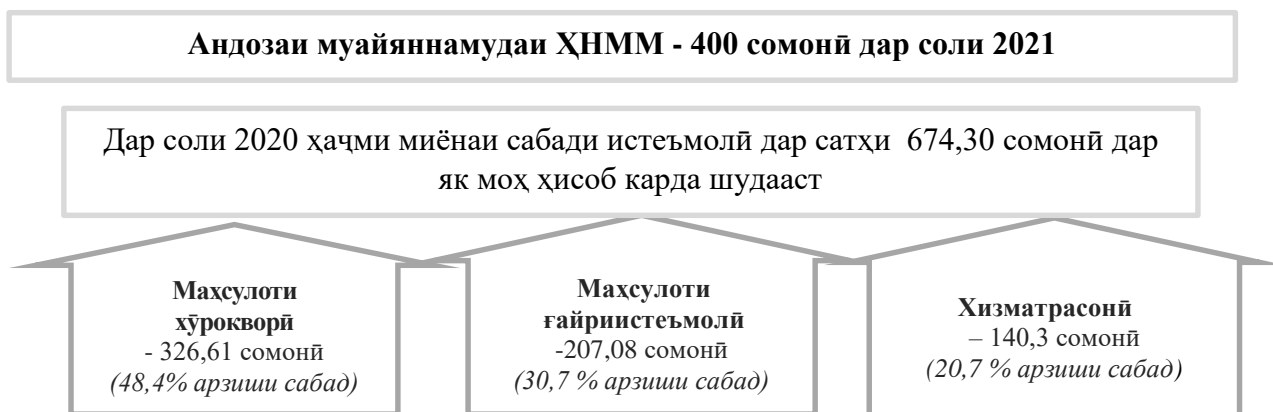
Арзиши озӯқаворӣ барои гурӯҳҳои асосии иҷтимоию демографии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо нархҳо то 1.01.2021 бо сомонӣ)

	Аҳолии қобили меҳнат		Нафақахӯрон	Кӯдакон		Ба як нафар аҳоли
	мардҳо	занҳо		0-6 сола	7-14 сола	
Дар 1 рӯз	23,95	22,90	20,30	18,95	22,73	21,76
Дар 1 моҳ	743,71	710,19	630,23	583,38	704,01	674,30
Дар 1 сол	8924,56	8522,30	7562,72	7000,59	8347,09	8071,45

Сарчашма: Социально-трудовые проблемы воспроизводства человеческого капитала в трансформирующейся экономике или в условиях модернизации (национальной экономической систем) современного Таджикистана. – Душанбе, 2022. – С. 211.

Бо истифода аз арзиши озукаворӣ барои гурӯҳҳои асосии иҷтимоию демографии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон метавон ба сатҳи таъминоти аҳоли бо маводи ғизоӣ баҳо дод.

Тибқи нишондиҳандаҳои ҳаҷми ниҳии музди меҳнат, даромади аҳолии Тоҷикистон дар соли 2021 ба 8091,6 сомонӣ (673,30x12) баробар буд. Вале аз даромади умумии аҳоли дар як моҳ дар соли 2021 ба 674,30 сомонӣ баробар буд, ки 326,61 сомонӣ, ё 48,3% барои ғизо сарф карда мешавад (расми 2.1). Дар ин ҳолат хароҷот барои ғизо 3919,32 сомониро ташкил медиҳад, ки нисбати сабади истеъмоли 48,6 фоизро ташкил менамояд. Яъне даромади аҳоли сабади истеъмолиро намерушонад.

Расми 2.1. Ҳиссаи хароҷотҳои аҳоли дар сабади истеъмоли Тоҷикистон дар соли 2021.

Сарчашма: Социально-трудовые проблемы воспроизводства человеческого капитала в трансформирующейся экономике или в условиях модернизации (национальной экономической систем) современного Таджикистана. – Душанбе, 2022. – С. 211.

Омили асосии муайянкунандаи сатҳ ва сифати зиндагии мардуми Тоҷикистон сатҳи музди меҳнат ба ҳисоб меравад.

Имрӯз дар кишвар ҳатто музди миёнаи меҳнат барои коргарон ва оилаҳои онҳо шароити муътадили маишӣ фароҳам оварда наметавонад, зеро шумораи оилаҳои серфарзанд (то 4-7 нафар) зиёд буда, бисёр оилаҳо, чун қоида, аъзоёни кӯҳансол, ва дигар шахсони дар таъминот буда доранд. Ва ин аҳолии қобили меҳнат - сардори оиларо водор мекунад, ки ба ғайр аз музди кор манбаи даромади иловагиро ҷустуҷӯ кунанд.

Музди меҳнати миёнаи як корманд дар як моҳ дар соли 2021 ба 1540,84 сомонӣ расид, ки нисбат ба соли 2017 қариб 34,7% зиёд аст (ҷадвали 2.6).

Музди миёнаи меҳнати ҳармоҳаи номиналии пардохтшудаи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ, сомонӣ

	2017	2018	2019	2020	2021
Ҳамаи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ	1144,19	1233,82	1335,52	1393,78	1540,84
Кишоварзӣ, шикор ва ҷангалпарварӣ	451,46	492,13	544,37	572,79	633,91
Саноати истихроҷи маъданҳои кӯҳӣ ва коркарди конҳо	2374,49	2422,03	2597,48	2546,63	2840,75
Саноати коркард	1273,88	1460,02	1580,28	1698,28	1995,53
Соҳтмон	2022,27	2325,41	2435,08	2403,84	2452,67
Савдои яклухт ва ҷакана, таъмири автомобилҳо, мототсиклҳо, молҳои маишӣ ва маводҳои истифодаи шахсӣ	1038,97	1147,72	1235,43	1246,57	1339,88
Меҳмонхонаҳо ва тарабхонаҳо	971,97	975,58	1170,39	1073,96	1079,09
Нақлиёт, хоҷагии анбор ва алоқа	2183,65	2336,96	1960,95	1557,65	1922,47
Фаъолияти молиявӣ	2892,84	3203,93	3333,05	3580,17	4296,47
Амалиётҳо бо амволи ғайриманқул, иҷора ва фаъолияти тижоратӣ	1465,91	1547,46	1332,09	1309,89	1410,97
Мақомоти давлатӣ ва мудофия; суғуртаи ҳатмии иҷтимоӣ	1018,43	1061,67	1092,80	1215,33	1298,87
Маориф	892,02	938,48	1058,55	1117,60	1247,46
Тандурустӣ ва хизматҳои иҷтимоӣ	800,72	831,13	900,00	977,22	1023,12

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2022. – С. 131-132.

Рақамҳо аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки музди меҳнати бахши воқеии иқтисодӣ нисбат ба музди меҳнати фаъолияти молиявӣ тафовути калон дорад. Музди меҳнати соҳаи кишоварзӣ нисбат ба фаъолияти молиявӣ 6,8 маротиба, саноати истихроҷи маъданҳои кӯҳӣ ва коркарди конҳо 1,5 баробар, саноати коркард 2,2 баробар, соҳтмон 1,8 баробар, нақлиёт, хоҷагии анбор ва алоқа 2.2 маротиба зиёд аст.

Дар баробари ин мо бояд иқро шавем, ки дараҷаи пасти музди меҳнати коргарон, аз ҷумла дар қорҳои аз ҷиҳати техникӣ хеле мураккаб қор мекунад, дараҷаи дурусти ба амал баровардани ҷи вазиҳои бозсозӣ ва ҷи ҳавасмандгардонии музди қорро таъмин намекунад. Барои соҳибқор, соҳибмулк ва сармоягузор сатҳи пасти музди меҳнат ҳангоми қорӣ намудани технология ва навоариҳои наво «ҳавасманд» аст. Бо нархи пасти қувваи қорӣ, аксари навоариҳои техникӣ зиёноваранд.

Дар солҳои охир дар Тоҷикистон андозаи ҳадди ақали музди меҳнат ва маоши қорӣ расмӣ (ставкаҳои тарифӣ) қорандони муассисаҳо ва

ташкilotҳои бучетӣ мунтазам зиёд карда мешавад. Ҳамин тавр, дар соли 2010 ҳадди ақали музди меҳнат се баробар, маоши мансабӣ ва тарифӣ 40 фоиз зиёд карда шуд; дар соли 2002 ин афзоишҳо мутаносибан: 33 фоиз ва 40 фоиз; соли 2003 - 25 ва 20 фоиз; соли 2004 - 40 ва 25 фоиз; соли 2005 - 71 ва 50 фоиз; соли 2006 - 66 ва 40 фоиз.

Айни замон ҳадди ақали музди меҳнат, ки аз 1 сентябри соли 2016 муқаррар шудааст, амал мекунад, ки ҳадди ақали музди меҳнат ба андозаи 60 фоиз ва болоравии маоши мансабӣ (ставкаҳои) кормандони муассиса ва ташкilotҳои бучетӣ ба ҳисоби миёна 20 фоизро ташкил дод.

Аз рӯи стандартҳои байналмилалӣ қабул шудааст, ки коэффитсиенти байнирақамӣ метавонад дар ҳудуди 5-20 фоиз бошад. Дар айни замон, масалан, маоши зарурии корманди хурди илмӣ, корманди соҳаи кадрҳо, китобдор, ронанда, фаррош, посбони Пажӯҳишгоҳи илмии экспертизаи тиббию иҷтимоӣ ва тавонбахшии маъҷубони назди Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаҷми музди меҳнати ҳадди ақали 460 сомонӣ муқаррар карда шудааст.

Сарфи назар аз маълумот, ихтисос, касб, ҳаҷми кори иҷрошуда, тафовути байни маоши расмӣ кормандони хизматрасонӣ (фаррош, ронанда, посбон) ва корманди хурди илмӣ дида намешавад).

Мувофиқи «Дастурамали ягонаи тарифию таҳассусии корҳо ва касби коргарон» ва «Дастурамали таҳассусии мансабҳои роҳбарон, мутаҳассисон ва дигар кормандон» байни касбу ихтисосҳои кормандон ва хизматчиён (фаррош, посбон, боғбон ва ронанда) бояд фарқияти музди меҳнат бошад.

Мутаассифона, дар музди кори коркунӣ хурди илмӣ ва хизматчиёни институтҳои тадқиқоти илмӣ чунин тафовут мавҷуд нест.

Сатҳи музди меҳнат дар Тоҷикистон дар муқоиса бо дигар кишварҳои минтақа ва ИДМ (Туркия, Россия, Қазоқистон, Беларус, Қирғизистон ва ғайра) пастарин аст. Барои равшанӣ, дар зер дар шакли ҷадвал нишондиҳандаҳои музди миёнаи меҳнат дар кишварҳои ИДМ оварда шудаанд (ҷадвали 2.7).

Баррасии музди миёнаи меҳнат дар кишварҳои ИДМ ва дигар кишварҳои
чаҳон дар соли 2016

Мамлакат	Музди меҳнати миёнасолона долл. ИМА	Аз рӯи ҳисоби 1\$ - 8,82 сом. ба ҳолати 27 июли соли 2017 Бонки миллии Тоҷикистон
Туркия	920	8114
Россия	450	3969
Қазоқистон	370	3263
Белорусия	350	3087
Қирғизистон	170	1499
Тоҷикистон	120	1058

Сарчашма: Социально-трудовые проблемы воспроизводства человеческого капитала в трансформирующейся экономике или в условиях модернизации (национальной экономической систем) современного Таджикистана. – Душанбе, 2022. – С. 211.

Дар қатори он мушкилоте, ки диққати мақомоти дахлдорро доимо ба ин равона мекунад, таъмини беш аз 749,8 ҳазор шаҳрвандон бо нафақа мебошад. Дар асоси фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин давра андозаи миёнаи нафақа аз 125,34 соли 2010 ба 321,35 сомони дар соли 2021 расид, ё 2,6 маротиба афзудааст. Бояд дар назар дошт, ки агар дар давоми 10 сол нуфузи аҳоли ба ҳисоби миёна дар як сол 2,22% афзоиш ёфта бошад, пас афзоиши миёнасолонаи нафақахӯрон 2,48 фоизро ташкил медиҳад, ки доир ба тадричан пир шудани аҳоли гувоҳи медиҳад¹.

Дар давоми солҳои Истиқлолияти давлатӣ ҳукумат ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии маъубон ва иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ, пирони танҳо ва нотавон, дигар табақаҳои ниёзманди аҳоли диққати махсус дода, дар бораи шароити зист ва амнияти модии онҳо доимо ғамхорӣ мекунад. Бо шарофати истиқлолияти давлатӣ имрӯзҳо 7 пансионат барои пиронсолон, маъубон ва шахсони гирифтори бемории руҳӣ, 4 санатория барои собиқадорони ҷанг ва меҳнат, Маркази миллии барқарорсозии кӯдакон ва наврасон, Мактаб-интернати касбии маъубон, Корхонаи истеҳсолии протезҳо, 35 шӯъбаҳои хидмати иҷтимоӣ ва 14 маркази минтақавии хидмати иҷтимоӣ ва марказҳои беморхонаҳои рӯзона ба ниёзмандон тақрибан 20

¹ Тоҷикистон дар рақамҳо. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 69.

намуди хадамоти иҷтимоӣ-равонӣ, иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ-тиббӣ ва машваратӣ мерасонанд.

Аз 1 январи соли 2017 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғурта ва давлатӣ» мавриди амал қарор гирифт (аз 12.01.2010, №595).

Мувофиқи он намудҳои зерини нафақа таъин карда шудааст:

Нафақаҳо:

- аз рӯи синну сол (мардон 63 сола, занон 58 сола);
- дар бораи маъҷубӣ;
- дар бораи гум кардани саробон.

Барои шахсоне, ки ба нафақаи суғуртавӣ ҳуқуқ надоранд, қонунгузорӣ таъин ва пардохти нафақаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла:

- аз рӯи синну сол (мардон 63 сола, занон 58 сола);
- дар бораи маъҷубӣ;
- дар бораи гум кардани саробон пешбинӣ шудааст.

Пардохти нафақае, ки мутобиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақа ба шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Дар бораи нафақаи суғурта ва давлатӣ» таъин карда мешавад, аз маблағҳои буҷети суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа сурат мегирад.

Дар Тоҷикистон ба ғайр аз низоми умумии нафақаи шахрвандӣ, системаҳои нафақаи корпоративӣ низ амал мекунанд, аз ҷумла:

– барои бо нафақа таъмин намудани сохторҳои давлатии ҳарбӣ ва ҳокимият тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъминоти нафақаи хизматчиёни ҳарбӣ»;

– барои шахсоне, ки дар истехсолот ва ҷойҳои кор бо шароити меҳнаташон зарарнок ва вазнин тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи нафақаи ҳатмии касбӣ» кор кардаанд.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаи хизматчиёни ҳарбӣ» намудҳои зерини нафақа таъин ва пардохт карда мешаванд:

- барои солҳои хизмат;

- дар бораи маъюбӣ;
- аз даст додани саробон (оилаи фавтида).

Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи ҳатмии нафақаи касбӣ» намудҳои зерини нафақа таъин карда мешаванд:

- нафақаи пеш аз мӯҳлат (имтиёзнок) аз рӯи суғуртаи нафақаи касбӣ (то расидан ба синни муқарраршудаи нафақа);
- нафақаи иловагӣ барои суғуртаи нафақаи касбӣ (дар шакли пардохти иловагӣ ба нафақаи суғуртаи пиронсолӣ таъиншуда);

Бояд гуфт, ки манбаи пардохти нафақае, ки тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъминоти нафақаи хизматчиёни ҳарбӣ» таъин шудааст, маблағҳои буҷети ҷумҳуриявӣ ва манбаи маблағгузори пардохтҳои нафақае, ки тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи ҳатмии нафақаи касбӣ» маблағҳои корфармоён мебошанд.

Барои тағир додани вазъият дар ин масъала зарур аст:

- механизми индексатсияи музди меҳнатро ҳамчун воситаи ҳифзи аз таваррум таҳия ва татбиқ гардад;
- дастури ягонаи таҳассусии тарифиро таҳия ва тасдиқ намуд;
- қадвали ягонаи тарифӣ барои категорияҳои гуногуни кормандони соҳаи буҷетӣ, ташаккули музди меҳнати асосӣ барои бахши давлатӣ (маориф, илм, фарҳанг) таҳия ва тасдиқ карда шавад;
- системаи миллии таҳассус дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳияи карда шавад;
- санади меъёрии методӣ пардохти музди меҳнат таҳия карда шавад;
- ҳар сол аз нав дида баромадани андозаи музди меҳнати асосӣ аз рӯи соҳаҳо, тадричан ба дараҷаи арзиши сабади минималии истеъмолий наздик кардани дараҷаи минималии музди меҳнат таъмин карда шавад.

Ислоҳоти низоми нафақа дар Тоҷикистон дар соли 2012 эътибор пайдо кард, вақте маълум шуд, ки дар пасманзари динамикаи нигаронкунандаи демографӣ сарбории нафақаи давлатӣ сол то сол афзоиш меёбад. Тоҷикистон

аз амсилаи тақсими нафақа ба амсилаи ҳамбастагӣ-чамъоварии таъминоти нафақа гузашт.

Ба давлат муяссар шуд, ки дараҷаи миёнаи нафақахоро дар мамлакат то андозае баланд бардорад, вале умуман дар бораи зиндагии шоиста ва ободи аксарияти нафақахурон ҳочатӣ суҳан нест.

Илова бар ин, ҳатто бо дарназардошти ҳама болоравии бахшҳои асосӣ ва суғуртавии нафақаҳо, ба истилоҳ меъёри ивазкунӣ барои аксари аҳоли ҳамагӣ 20-25%-и маош, дар беҳтарин ҳолат то 30%-ро ташкил медиҳад. Баробари ба нафақа баромадан, дараҷаи зиндагонии бисёр нафақахӯрон хеле паст мешавад ва онҳо маҷбуранд доираи муқаррарии эҳтиёҷоти худро кам кунанд, аз бисёр неъматҳои ҳаёт даст кашанд.

Мушкили аслии кам будани нафақа дар Тоҷикистон ин аст, ки беш аз 70-85 дарсади даромади шаҳрвандон пинҳон карда мешавад. Аз ин ҷо ба ҳазинаи нафақа ҳаққи суғурта супорида намешавад. Дар кишварҳои, ки низоми андозбандӣ дуруст сохта шудааст, на бештар аз 10% даромади шаҳрвандон пинҳон карда мешавад. Ва агар ҳиссаи музди меҳнат дар даромади аҳоли дар мамлакати мо мисли мамлакатҳои тараққикарда ба 90 фоиз мерасид, он гоҳ масъалаи нарасидани фонди нафақавии кишвар комилан ҳал мешуд. Сабаб дар он аст, ки корфармо бояд барои корманд ба давлат андози ягонаи иҷтимоӣ супорад, ки дар Тоҷикистон 25%-ро ташкил медиҳад, ки хеле зиёд аст. Агар ба ин ҷо 13 фоизи андози даромади коргарон ва 1 фоиз андози нафақаро зам кунем, пас маблағи умумии пардохт ба давлат ба 39 фоиз наздик мешавад. Маълум аст, ки чунин ҳолат корфармоёнро барои пинҳон доштани сатҳи музди меҳнат ҳавасманд мегардонад.

Таҳлилҳо собит менамоянд, ки аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон тадриҷан пир шуда истодааст ва боло бурдани синни бознишастагӣ ногузир аст, мегӯянд аксари коршиносони маҳаллӣ бо ишора ба дигар кишварҳои пешрафта. Дар Тоҷикистон синни бознишастагӣ имрӯз барои мардон 63 ва барои занон 58 сола муқаррар шудааст, ки дар муқоиса бо аксари кишварҳои Аврупо ва Осиё баланд аст.

Дар саросари ҷаҳон ҳар як системаи суғуртаи иҷтимоӣ ду ҳадафи асосӣ дорад:

– ташкили маблағҳо барои пӯшонидани ҳодисаҳои суғуртавии ба вучудодамада, ки қонун муайян кардааст;

– ҷуброни мувофиқи даромади аз даст рафтаи шаҳрвандон.

Азбаски дар қори системаи суғуртаи иҷтимоӣ дар ҳалли вазифаҳои зикршуда проблемаҳои муайян мавҷуданд, ба мувозинати молиявии байни захираҳои мавҷуда ва ҳуқуқҳои бадастомадаи шаҳрвандон ноил шудан лозим аст.

Дар Тоҷикистон буҷети суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа аз ҷиҳати ба вучуд овардани даромади система аз сатҳи даромади суғурташуда вобаста аст, ки супорандагони саҳмҳо корфармоён ва шаҳрвандоне мебошанд, ки ба фаъолияти меҳнатии қироя ва фаъолияти соҳибқории инфиродӣ машғуланд. Манбаи асосӣ ва ягонаи ташаккули даромадҳо андозаи иҷтимоӣ мебошад. Аммо дар бобати тақсим кардани бори андоз мушкilotҳо мавҷуданд.

Дар Консепсияи ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2006 №783 тасдиқ шудааст, таъсиси низоми бисёрсатҳии нафақаро пешбинӣ кардааст, ки аз се сатҳ бо тавсифи дақиқи манбаъҳои маблағгузорӣ бояд ба ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил карда шаванд:

1. Қисми асосии нафақа, ки дар оянда бояд нафақаи иҷтимоиро иваз мекард. Манбаи маблағгузории сатҳи якум маблағҳои буҷети сатҳи ҷумҳуриявӣ мебошад.

2. Дараҷаи дигар қисми суғуртавии нафақа мебошад. Мавқеи ин навъи нафақа тамоми асосҳои ташкили суғуртаи нафақаро муайян мекунад ва тибқи он андозаи нафақа ба ҳаҷми иштирок дар ташаккули фонди суғуртаи нафақавии ҳар як шахс, вобаста ба муҳлати суғурта ва маблағи мукофоти суғуртавист.

Сарчашмаи маблағгузорӣ дар сатҳи дуюм аз ҳаҷми суғуртаи нафақа мебошад. Хангоми муайян кардани ҳуқуқ ба нафақа ва андозаи он

муҳлатҳоеро ба назар гирифтани мумкин аст, ки бо пардохти ҳаққи суғуртавӣ алоқаманд нестанд, ба шарте, ки харочоти дахлдор аз ҳисоби буҷети ҷумҳури ҷуброн карда шавад: маориф, хизмати ҳарбӣ оид ба даъват, татбиқи принципҳои суғурта дар системаи нафақа, ба истиснои ҳама гуна имтиёзҳо барои категорияҳои алоҳидаи шахсони суғурташуда.

3. Сарчашмаи иловагии маблағгузорӣ барои иловапулӣ ба нафакаи таъиншуда пасандозҳои нафакаи инфиродӣ мебошанд, ки онро ҳамчун намуди алоҳидаи нафакаи маблағгузорӣ ҷудо кардан мумкин аст. Таъмини нафакаи ихтиёрии иловагӣ метавонад ҳам нафакаи муқарраршуда ва ҳам саҳми муайяншуда, ҳамбастагӣ ё маблағгузорӣ бошад ё метавонад ҳардуи ин принципҳоро дар як вақт истифода барад. Маблағгузориҳои он мебоист аз ҳисоби ҳаққи суғурта ҳам корфармо ва ҳам коргарон сурат мегирифт. Дар баробари ин, тамоми уҳдадорҳои низоми нафақа бояд аз ҷиҳати молиявӣ дар шакли дороиҳои ҷамъшуда ва саҳмҳои оянда фаро гирифта шаванд.

Аммо дар натиҷаи қорре, ки аз ҷониби мутахассисон анҷом дода шудааст, дуршавии шадид аз амсилаи интиҳобшуда ба вучуд омад, ки дар натиҷа боиси бад шудани вазъи молиявии нафақагирандагон ва бад шудани касри буҷети мақомоти ваколатдор гардид.

Ҳамин тариқ, низоми муосири нафакаи Тоҷикистон тағйироти мушаххас, фаврӣ, андешамандона ва бунёдиро тақозо мекунад. Ва ин дигаргуниҳо бояд на танҳо ба ҳуди системаи нафақа, балки ба дигар соҳаҳои хоҷагии халқ ҳам таъсир расонанд, аз ҷумла: ба системаи музди меҳнат, ки фардо кӣ нафакаи сазовор гирифта, дар пирӣ бошарафона зиндагӣ мекунад ва кӣ берун аз доираи иҷтимоӣ мемонад.

Ҳамин тавр, таҳлили ҳолати муосири сатҳи музди меҳнат ва нафақа, ҷун нишондиҳандаи баҳои сиёсати иҷтимоӣ ба мо имконият дод, ки чунин ҳулосабандӣ намоем:

1. Давлат ҳадди ақали музди меҳнатро то ба сатҳи арзиши сабади истеъмолӣ боло набардошта, ба ин васила дараҷаи истисмори меҳнати

соҳибкоронеро, ки аз қувваи кории арзон истифода мебаранд, афзоиш медиҳад.

2. Корфармоён дар пардохти музди меҳнат аз додани шаклҳои гуногуни ғайрирмаъмулӣ истифода бурда, бо ҳамин васила аз пардохти андозҳо мегурезанд.

3. Дар сабади истеъмолии Тоҷикистон ҳиссаи маҳсулотҳои физионокиашон баланд нисбат ба мамлакатҳои ҳамсоя паст буда, хатари истеъмоли аз ҳад зиёди рағанҳо ва карбогидратҳо боиси фарбеҳӣ ба диабетиканд, вайроншавии фаъолияти чигар ва дигар бемориҳо оварда мерасонад.

4. Арзиши озуқаворӣ барои гурӯҳҳои асосии иҷтимоӣ демографии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як рӯз, як моҳ ва як сол мавриди таҳқиқот қарор гирифта нишон дод, харочот барои ғизо нисбати сабади истеъмоли 48,6 фоизро ташкил менамояд. Яъне даромади аҳоли сабади истеъмолиро наметавонад.

5. Имрӯз дар кишвар ҳатто музди миёнаи меҳнат барои коргарон ва оилаҳои онҳо шароити муътадили маишӣ фароҳам оварда наметавонад, ва водор мекунад, ки ба ғайр аз музди кор манбаи даромади иловагиро ҷустуҷӯ кунанд. Коэффитсиенти байнирақамии кормандони хизматрасон метавонад дар ҳудуди 5-20 фоиз бошад, маоши корманди хурди илмӣ, корманди соҳаи кадрҳо, китобдор, ронанда, фаррош, посбони дар ҳаҷми музди меҳнати ҳадди ақали 460 сомонӣ муқаррар карда шудааст, ки нисбати музди миёнаи иқтисодиёт 3,3 маротиба кам аст.

6. Сатҳи музди меҳнат дар Тоҷикистон дар муқоиса бо дигар кишварҳои минтақа нисбат ба Туркия 7,7 маротиба, нисбат ба Россия - 3,7, Қазоқистон - 3,1, Беларусия - 2,9, Қирғизистон - 14,2 фоиз паст мебошад.

7. Новобаста аз он ки сатҳи нафақаи аҳоли тамоюли афзоиш дорад, вале низоми муосири нафақаи Тоҷикистон тағйироти мушаххас, фаврӣ, андешамандона ва бунёдиро тақозо мекунад, зеро нафақа дар пирӣ зиндагии бошарафонаро таъмин карда наметавонад.

2.3. Баҳои таҳия ва таъмини иҷрои сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ дар вилояти Хатлон

Вилояти Хатлон як минтақаи аграрӣ буда, дорои иқтидори бузурги истеҳсоли ҳамаҷунун дар саноат ва ҳамаҷунун дар соҳаи кишоварзӣ мебошад. Минтақа дар қисми ҷануби ғарбии Тоҷикистон қарор дошта, дар он ба ҳолати 1 январи соли 2022 – 24,7 ҳаз. га майдони умумӣ ва 332,5 ҳаз га заминҳои қорам вобаста қарда шудаанд. Аз ин миқдор мутаносибан 342,9 ва 236,4 ҳаз. га заминҳои обёришаванда мебошанд. Сатҳи заминҳои қорам 13,5 фоизро ташкил медиҳад. Миқдори умумии заминҳои кишоварзӣ ба 1627,3 ҳаз. га баробар аст. Майдони заминҳои минтақа ба як нафар аҳоли 1,01 га, аз ҷумла заминҳои обӣ 0,08 га, аз ҷумла заминҳои қорам – 0,13 га ва заминҳои қорами обӣ 0,06 га. Чарогоҳҳо 574,2 ҳазор гектар ва ниҳолҳои бисёрсола 23,0 ҳаз. га-ро ишғол мекунанд¹.

Масоҳати умумии минтақа дар ҳудуди маъмурӣ 24,7 ҳазор км² мебошад. Зичии аҳоли дар 1 км². 142,9 нафарро ташкил медиҳад².

Дар вилоят 486,8 ҳаз. нафар дар иқтисодиёт машғуланд. Аз он, дар соҳаи кишоварзӣ 310,7 ҳаз. нафар, ё 63,8%, дар саноат 17,2 ҳаз. нафар, ё 3,5%, дар сохтмон 4,9 ҳаз. нафар, ё 1,0%, дар дигар соҳаҳо 154,0 ҳаз. нафар, ё 31,6% фаъолият менамоянд.

Маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ дар соли 2021 ба 27,0 млрд. сомонӣ баробар буд, ки 27,3 фоизи маҷмуи маҳсулоти дохилии Тоҷикистонро ташкил медиҳад³.

Ҳоҷагиҳои кишоварзии вилояти Хатлон дар соли 2021-ум 65,1% ғалла, 69,4 пахта, 20,5% картошка, 59,6% сабзавот, 78,8% зироати полезӣ, 48,7% мева, 40,5% ангур, 56,7% гӯшт, 50,8% шир ва 10,2% тухми кишварро

¹ Маълумот дар бораи миқдори заминҳо ва тақсими он ба намудҳо дар вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳолати 01.01.2022. Кумитаи идораи замин ва геодезии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 26.

² Омори солонаи вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2022. – С. 5.

³ Ҳамон ҷо. – С. 248.

истеҳсол мекунад¹.

Шароити табиӣ ва иқтисодии минтақа барои амалӣ намудани ҳамаи намудҳои фаъолияти ба истеҳсолоти аграрӣ хос мусоид аст. Ислоҳоти аграрӣ боиси рушди шаклҳои нави хоҷагидорӣ гашта, дар сохтори заминистифодабарӣ тағйироти амиқ ворид намуд. Агар дар солҳои 1990 ҳиссаи хоҷагиҳои ҷамъиятию коллективӣ ба 80,0% расида бошад, пас дар соли 2021 ҳиссаи заминистифодабарандагон чунин намудро гирифт (ҷадвали 2.8).

Ҷадвали 2.8

Тағйироти истифодаи заминҳои таъйиноти кишоварзӣ байни категорияи заминистифодабарандагон дар вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2021 (ҳаз. га)

Солҳо	Ҳамагӣ		Аз ҷумла заминистифодабарандагон			
			Хоҷагиҳои ҷамъиятӣ ва деҳқонӣ		Хоҷагиҳои аҳоли	
	ҳаз. га	%	ҳаз. га	%	ҳаз. га	%
1991	1616,3	100,0	1584,2	98,0	32,1	2,0
2017	1550,2	100,0	1452,4	93,7	97,8	6,3
2018	1550,5	100,0	1452,8	93,7	97,7	6,3
2019	1554,6	100,0	1456,9	93,7	97,7	6,3
2020	1626,9	100,0	1536,4	94,4	90,5	5,6
2021	1627,3	100,0	1537,4	94,5	89,9	5,5
Тағйирот (+/-), 2021/1991	11,0	100,7	97,0	-3,5	280,1	+3,5

Сарчашма: Маълумот дар бораи миқдори заминҳо ва тақсими он ба намудҳо дар вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 36.

Миқдори заминҳои таъйиноти кишоварзӣ дар давраи таҳлилшуда 11,0 ҳазор гектар кам шуд. Кам шудани заминҳои кишоварзӣ аз ҳисоби ба категорияҳои дигар гузаштани онҳо ба амал омад.

Тақсими захираҳои замин аз рӯи категорияҳои алоҳидаи онҳо нишон медиҳад, ки дар вилояти Хатлон майдонҳои асосии заминҳои кишоварзӣ аз ҷониби хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) истифода мешаванд. Тақсими заминҳои захиравӣ ба заминистифодабарандагон аз ҷониби мақомоти салоҳиятдори давлатӣ ва ҳукуматҳои маҳаллӣ сурат мегиранд.

Вазъи соҳаи иҷтимоӣ ва меҳнатӣ дар вилояти Хатлон дар даҳ соли охир дар асоси як қатор ташаббусҳо оид ба баланд бардоштани фаъолияти

¹ Кишоварзии Ҷумҳурии тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 139-281.

иктисодӣ ва даромади аҳоли, ки дар барномаҳои гуногун татбиқ карда шудаанд беҳтар мегардад.

Татбиқи сиёсати иҷтимоӣ ва меҳнатӣ як системаи ҷудонашавандаи принципҳо, равишҳои илмӣ ва самтҳои мушаххаси сиёсати давлатӣ дар бозори меҳнат мебошад. Омили муҳимтарини ташаккулёбии бозори меҳнат шумораи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ ғаёл мебошад, ки дар ҷадвали 2.9 оварда шудааст.

Ҷадвали 2.9

Шумора ва динамикаи афзоиши аҳолии дар иқтисодиёт машғули вилояти Хатлон дар солҳои 2017-2021, ҳаз нафар

Нишондиҳандаҳо	Солҳо				
	2017	2018	2019	2020	2021
Аҳолии дар иқтисодиёт машғул, ҳаз. нафар	403,8	447,7	456,7	476,0	486,8
Тағйирот нисбат ба соли 2015, ҳаз. нафар	7,7	51,6	60,6	79,9	90,7
Сатҳи афзоиш, %	101,9	113,0	115,3	120,2	122,9

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Хатлон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022 – С. 68.

Вазъи бозори меҳнатро таҳлил намуда, бояд қайд кард, ки шумораи умумии аҳолии дар иқтисодиёт машғул то санаи 01.01.2022 дар вилояти Хатлон 486,8 ҳазор нафарро ташкил медиҳад.

Дар натиҷаи ислоҳоти аграрӣ ва ҷудошавии шаклҳои идоракунии, қувваи корӣ асосан дар хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ (фермерӣ) ва дар соҳаи хизматрасонӣ кор мекунанд тамоюли афзоиш доранд, ки дар ҷадвали 2.10 нишон дода шудааст.

Ҷадвали 2.10

Шумораи шуғл ва бекорӣ дар вилояти Хатлон, ҳазор нафар

Нишондиҳандаҳо	Солҳо				
	2017	2018	2019	2020	2021
Шумораи аҳоли	3124,4	3198,6	3274,9	3459,7	3530,0
Шумораи аҳолии дар иқтисодиёт ғаёл	422,7	463,7	471,7	491,1	502,1
Шумораи аҳолии дар иқтисодиёт машғул	403,8	447,7	456,7	476,0	486,8
Шумораи бекорон	18,9	16,0	15,0	15,1	15,3
Сатҳи бекорӣ, %	4,5	3,5	3,2	3,2	3,1

Сарчашма: Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 142.

Умуман, шумораи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол дар минтақа 11,9% афзудааст. Ин ба афзоиши табиӣ аҳоли вобаста аст. Сатҳи муҳоҷират баланд аст. Хусусан муҳоҷирати дохилӣ сол аз сол меафзояд. Қишрҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол ба Душанбе ва кишварҳои ИДМ муҳоҷират мекунанд.

Дар бахшҳои соҳаи ғайриистеҳсоли (тандурустӣ, маориф ва идоракунии давлатӣ) 129,4 ҳаз. нафар, ё 26,6% кор мекунанд. Бо вучуди ин, дар сохтори шуғл ҳанӯз ҳам кишоварзӣ бартарӣ дорад ва рушди иқтисоди аз фаъолият ва самаранокии он вобаста аст.

Шумораи одамоне, ки дар иқтисод кор мекунанд, яке аз муҳимтарин нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ буда, арзиши талабот ба меҳнато дар ин шароит инъикос мекунад (ҷадвали 2.11).

Ҷадвали 2.11

Динамикаи сатҳи шуғли аҳоли, %

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					2021/2017, %
	2017	2018	2019	2020	2021	
Ҳамагӣ	447,7	456,7	473,2	476,0	486,8	104,7
Дар бахши воқеӣ	313,9	317,8	334,5	330,5	332,8	106,0
Ҳисса, %	70,1	69,6	70,2	69,4	68,4	X
Дар бахши хизматрасонӣ	133,8	138,9	142,2	145,5	154,0	115,1
Ҳисса, %	29,9	30,4	29,8	30,6	31,6	X

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Хатлон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 68.

Сатҳи шуғли аҳоли дар давраи таҳлилшуда 4,7 афзоиш ёфт. Ин ба ташкили хоҷагиҳои деҳқонии нави кишоварзӣ, корхонаҳои саноатӣ, нуқтаҳои савдо ва нуқтаҳои хизматрасонии маишӣ ба аҳоли вобаста аст.

Шуғли аҳоли дар бахши воқеӣ 6,0% ва бахши хизматрасонӣ 15,1% афзудааст. Зиёда аз 65,0 фоизи онҳое, ки бо кор машғуланд, дар соҳаи кишоварзӣ фаъолият менамоянд.

Аз сабаби паст будани ҳосилнокии меҳнат дар соҳаи кишоварзӣ, асосан занон ва кӯдакон кор мекунанд. Аммо, бо сабаби кам шудани ҳавасмандии ҷавонон норасоии кадрҳои баландихтисос мушоҳида мешавад.

Дар шароити муосир вазъи бозори меҳнат чунин тавсиф карда мешавад:

- нигоҳ доштани тамоюли афзоиши пешниҳоди қувваи корӣ аз талабот;

- идомаи равандҳои раҳиҳои коргароне, ки бо дигаргуниҳои сохторӣ дар як қатори соҳаҳои иқтисодӣ минтақа алоқаманданд;

- рақобати паст дар бозори меҳнат, баъзе категорияҳои шахрвандоне, ки дар ёфтани кор мушкилӣ мекашанд (маъҷубон, шахсоне, ки аз муассисаҳои адои ҷазо озод карда мешаванд; ҷавонон, шахсони синну соли пеш аз нафақа; волидони танҳо ва серфарзанде, ки ноболиғон, фарзандони маъҷубро тарбия мекунанд ва дигарон), бинобар зиёд шудани талаботи корфармоён ба сифати коргарони машғул;

- фарқиятҳои назаррас байни шартҳои кор ва талаботи довталабон;

- талаботи баланди бозори меҳнат нисбат ба маълумот ва тахассуси довталабони кор;

- афзоиш дар байни корҷӯён нисбат ба шахрвандоне, ки ба кор шуруъ накардаанд ё касб надоранд;

- деформатсияи системаи муносибатҳои меҳнатӣ, бинобар миқёси назарраси шуғл дар бахши ғайрирасмии иқтисод;

- афзоиши пардохтҳои манзилӣ ва арзиши хизматрасонии манзилию коммуналӣ, ки сабабгори коҳиши даромади табақаҳои осебпазири аҳоли шуда, дар навбати худ боиси афзоиши фаъолияти иқтисодии онҳо мегардад;

- шиддат гирифтани норасоии як қатор касбҳои зарурӣ - нарасидани кадрҳои баландихтисос дар бозори меҳнат, кам шудани ҳавасмандии ҷавонон ба омӯхтани касбҳои нав;

- тафовути калон байни сатҳи бекорӣ умумӣ ва ба қайд гирифташуда.

Дар ин шароит аҳамияти хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ меафзояд. Барои қисми асосии аҳолии деҳот соҳаи шуғл ва манбаи даромад истехсоли маҳсулоти чорво ва зироат дар хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ мебошад. Дар худуди вилояти Хатлон 340,0 ҳазор оила бо қитъаҳои замини наздиҳавлигӣ

мавчуданд, ки дар онҳо 89,9 ҳазор гектар заминҳои кишоварзӣ мутамарказ шудаанд. Ба ҳисоби миёна 0,26 га барои ҳар як хонавода рост меояд.

Сохтори шуғл дар баҳши расмии кишоварзии вилояти Хатлон аз ҷониби онҳое, ки дар хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) кор мекунанд, ба итмом мерасад. Агар дар соли 2017 дар минтақа 52570 хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) мавҷуд бошанд, ки масоҳати умумии қитъаҳои замин кишт ба онҳо 271,6 ҳаз. га (ба ҳисоби миёна ба 1 хоҷагӣ 5,17 га) рост меомад, пас дар соли 2021 аллақай 65604 хоҷагии деҳқонӣ мавҷуд аст, ки онҳо 430,5 ҳаз. га (ба ҳисоби миёна ба 1 хоҷагӣ 6,56 га) рост меояд. Аммо, дар шаклҳои хурди хоҷагидорӣ, ҳоло ҳам ҳиссаи меҳнати вазнин ва камихтисос, истифодаи маҳдуди техника, нуриҳо ва хидматрасониҳо ҷой дорад. Чунин мешуморанд, ки деҳқон (фермер) як нафар «барои худ» кор мекунад, яъне ин маънои онро надорад, ки ӯ барои ситонидани собиқаи корӣ ва аз ин рӯ, маблағгузорӣ ба Фонди нафақа ҳуқуқ надорад. Дар айни замон, кор дар хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ аз ҳама душвортар буда, рӯзи корӣ аз субҳ то шом давом мекунад ва «руҳсатии беморӣ» ё таътил вучуд надорад. Ин хавфи дар синну соли пирӣ бидуни нафақаи корӣ мондани деҳқононро дорад.

Барои онҳо қарзҳои бидуни фоиз, бо сабаби набудани таъминот, дастнорасанд, маблағе барои хариди таҷҳизот ва ичора надоранд. Қарздиҳӣ ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ мушкилоти мубрам аст.

Афзоиши шуғли аҳоли бо афзоиши даромади онҳо вобаста аст. Дар даҳсолаи охир сиёсати иҷтимоию иқтисодӣ хусусиятҳои устувортар ба даст овард, ки ба таҳияи механизмҳои фаъоли мутобиқшавӣ, беҳтар шудани вазъи иқтисодии аҳоли мусоидат мекунад. Афзоиши доимии даромадҳо, ки дар тули солҳои охир мушоҳида мешуданд, барои таъмини рӯзгузаронӣ басанда нестанд. Дар чадвали 2.12 муқоисаи даромади хонаводаҳо дар вилояти Хатлон аз рӯи маҳалли зист оварда шудааст.

Динамикаи даромад вобаста ба соҳаҳои иқтисодиёт дар
солҳои 2017-2021, сомонӣ

Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2017
Музди миёнаи меҳнат вобаста ба соҳаҳо						
Ба ҳисби миёна дар иқтисодиёт	843,39	913,30	998,54	1053,78	1143,19	135,5
Аз ҷумла дар кишоварзӣ	611,66	528,29	492,90	515,06	545,59	89,2
Фарқи байни иқтисодиёт ва кишоварзӣ, (+,-)	-231,73	-385,01	-340,07	-538,72	-597,60	X
Фарқ бо %	72,5	57,8	65,9	48,9	47,7	X
Даромад ба як нафар дар доираи хонавода, бо сомонӣ дар як моҳ						
шаҳр	410,03	430,52	497,49	524,32	686,97	167,5
деҳот	361,16	399,35	439,47	513,85	682,91	189,1
Фарқ (+,-)	-48,87	-31,17	-58,02	-10,47	-4,06	X
Фарқ бо %	88,1	92,8	88,3	98,0	99,4	X

Сарчашма: Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишондиҳандаҳои асосии таҳқиқоти бучети хонаводаҳо (с. 14-15). Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 193-194.

Тавре ки мебинед, то соли 2021 дар соҳаи коҳиш додани фарқияти даромади хонаводаҳои шаҳр ва деҳот тамоюли мусбат ба мушоҳида мерасад. Соли 2021 даромад барои як сокини деҳа 682,91 сомонино дар як моҳ ташкил дод, ки 0,6 % аз даромади як сокини шаҳр кам аст.

Барзиёдии назарраси даромадҳо аз рӯи арзиши мадохилот аз хоҷагиҳои наздиҳавлигӣ барои хонаводаҳои деҳот коҳиши умумии сатҳи зиндагии онҳоро дар муқоиса бо хонаводаҳои шаҳр ҷуброн карда наметавонад. Маълумоти додасуда нишон медиҳанд, ки солҳои 2017-2021 суръати афзоиши захираҳои истифодашаванда дар деҳот аз нишондиҳандаҳои шабеҳи аҳолии шаҳр пеш мегузарад. Дар ҷумҳурӣ фарқи мутлақи даромади аҳолии шаҳр ва деҳот дар соли 2021 – 4,06 сомонино ташкил дод.

Сохтори даромади хонаводаҳо (чадвали 2.5), нишон медиҳад, ки фарқи байни ҷамъи даромадҳо дар шаҳр нисбат ба деҳот дар тамоми солҳои зеро таҳқиқот қароргирифта аз 18,6 то 11,7% фарқ мекунанд. Фарқи даромадҳои меҳнатии як хонаводаи шаҳр нисбат ба деҳот 48,0%, трансфертҳои иҷтимоӣ – 13,4%, даромад аз фурӯши амвол – 61,0%, даромад аз моликият – 55,2

маротиба зиёд аст. Танҳо ҳиссаи даромад аз хоҷагиҳои наздихавлигӣ дар деҳот бартарӣ дорад.

Бо зиёд шудани даромад, хароҷоти оила низ меафзояд. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ ҳиссаи хароҷоти озуқаворӣ дар бӯҷаи оила ҳамчун яке аз нишондиҳандаҳои сатҳи зиндагӣ истифода мешавад. Ҳар қадаре ки ин ҳисса камтар бошад, сатҳи зиндагии мардум баландтар мешавад.

Масалан, «дар Япония, ҳафт зинаи сатҳи рӯзгузаронӣ ҷудо карда мешавад:

- агар хароҷот барои ғизохӯрӣ аз 50% даромад зиёд бошад ин ҳолати наздики гуруснагӣ ҳисоб карда мешавад;
- то 45% ҳолате мебошад, ки ба як азоб рӯзгузаронӣ карда мешавад;
- то 40% рӯзгузаронии камтасаллобахш;
- то 35% рӯзгузаронии қонёқунанда;
- то 30% то дараҷае рӯзгузаронӣ муқаррарӣ аст;
- то 25% рӯзгузаронии миёна;
- то 20% дараҷаи баланди рӯзгузаронӣ ба шумор меравад¹.

Тамоюли пастравии ҳиссаи хароҷоти озуқаворӣ дар хароҷоти умумии истеъмоли ҷангоми афзоиши даромад аз баланд шудани сатҳи зиндагӣ шаҳодат медиҳад. Аммо сохтори мутамаддини хароҷот арзиши ғизоро дар ҳаҷми 15 фоизи бӯҷаи оила пешбинӣ мекунад. Тибқи маълумоти оморӣ, дар соли 2021 дар кишвар он 48,6 фоизро ташкил додааст². Аз рӯи баҳои Япония ин ҳолате мебошад, ки ба як азоб рӯзгузаронӣ карда мешавад (ҷадвали 2.13).

¹ Ашуров И.С. Экономическая безопасность. – Душанбе: «Эр-граф», 2012. – С. 217.

² Нишондиҳандаҳои асосии тадқиқоти бӯҷети хонаводаҳо. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 15-16.

Соҳтори даромадҳои аҳолии дар як моҳ дар солҳои 2017-2021

Нишондиҳандаҳо	2017		2018		2019		2020		2021	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Даромад ба як нафар, сомонӣ	410,03	361,16	430,52	399,35	497,49	439,47	524,32	513,85	686,97	682,91
Аз ҷумла даромадҳои меҳнатӣ	272,55	142,78	293,40	161,65	335,90	174,67	273,07	176,30	372,77	216,79
Трансфертҳои иҷтимоӣ	26,0	24,40	29,93	25,51	34,23	29,63	46,94	36,44	48,24	40,35
Даромад аз хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ	1,13	26,67	1,01	30,12	0,02	31,32	5,81	55,96	9,35	63,15
Даромад аз фурӯши амволи ғайриманқул	0,17	0,47	0,96	0,11	0,80	0,31	4,22	0,15	2,27	4,86
Даромад аз моликият	0,64	0,28	1,03	0,31	18,77	0,34	26,27	21,04	9,99	21,42
Дигар даромадҳо	108,97	126,88	104,18	181,71	107,77	203,20	168,01	223,96	244,35	336,34

Сарчашма: Ҳисобҳои муаллиф аз рӯи Нишондиҳандаҳои асосии таҳқиқоти буҷети хонаводаҳо. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 15-16. I-шаҳр; II-деҳот.

Дигар нишондиҳандаи чамъбастии вазъ дар соҳаи иҷтимоӣ ва меҳнат вазъи демографӣ мебошад. Ислоҳоти аграрӣ ва хусусигардони моликияти давлатӣ боиси урбанизатсия ва равандҳои демографӣ гардид (ҷадвали 2.14).

Ҷадвали 2.14

Динамикаи тағйирёбии аҳолии шаҳр ва деҳоти вилояти Хатлон дар солҳои 2017-2021

Солҳо	Ҳамаи аҳоли, ҳаз. нафар	Аз ҷумла		Аз шумораи умумии аҳоли, %	
		шаҳр	деҳот	шаҳр	деҳот
2017	3124,4	557,1	2567,3	17,8	82,3
2018	3198,6	646,7	2551,9	20,2	79,8
2019	3274,9	578,4	2696,5	17,7	82,3
2020	3459,7	602,6	2857,1	17,4	82,6
2021	3530,0	613,5	2916,5	17,4	82,6
2021/2017, %	113,0	110,1	113,6	-0,4	+0,3

Сарчашма: Ҳисобҳои муаллиф аз рӯи Омори солонаи вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2021. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 16.

Минтақаи Хатлон асосан аграрӣ мебошад, зеро дар он ҳиссаи аҳолии деҳот зиёд буда, ҳиссаи кишоварзӣ дар маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ зиёда аз 70 фоизро ташкил медиҳад. 65,2 фоизи аҳолии дар иқтисодиёт машғул дар деҳот фаъолият доранд.

Таносуби сокинони шаҳр ва деҳот дар соли 2021 ба андозаи зерин: 10,1% сокинони шаҳр ва 13,6% сокинони деҳот. Дар ҷумҳурӣ ин таносуб мутаносибан 26,2% ва 73,8 фоизро ташкил дод.

Таҳлили ҳаракати демографии аҳолии деҳот дар минтақа нишон медиҳад, ки он асосан аз ҳисоби зиёд будани таваллуд нисбат ба фавт ва муҳоҷирати аҳолии деҳот ба шаҳрҳо ва шаҳракҳои аҳолинишин низ тамоюли афзоиш доранд (ҷадвали 2.15).

Ҷадвали 2.15

Ҳолати афзоиши нишондиҳандаҳои демографии аҳоли дар деҳоти вилояти Хатлон дар солҳои 2017-2021, ҳаз. нафар

Показатели	2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2017, %
Шумораи аҳолии деҳот	2567,3	2551,9	2696,5	2857,1	2916,5	113,6
Шумораи аҳолии қобили меҳнат	1485,1	1521,9	1555,7	1937,5	1975,5	133,0
Шумораи таваллудшудагон	88,8	91,8	94,5	97,1	87,5	98,5
Шумораи фавтидагон	10,9	11,2	11,7	14,3	13,1	120,2
Афзоиши табиӣ	77,9	80,6	82,8	82,8	74,4	95,5
Шумораи талабагон	707,2	729,1	752,7	779,6	817,0	115,5

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2021. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2020. – С. 14-100.

Дар соли 2021 дар сохтори аҳолии деҳот зиёда аз 1975,5 ҳаз. нафар, ё 67,7% шахсони синну соли қобили меҳнatro ташкил медиҳанд, ки асосан ҷавонон мебошанд. Дар давраи таҳлилшуда, шумора ва ҳиссаи аҳолии то синни қобили меҳнат афзудааст. Ҳамаи ин аз афзоиши неруи меҳнатӣ ва дар оянда боиси афзоиши бекорӣ мегардад.

Ҳангоми омӯзиши масъалаи рушди ояндаи захираҳои меҳнатӣ дар деҳот бояд ба афзоиши фаъолияти муҳочирати ҷавонони деҳот ба шаҳр таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шавад. Ин аз мушкилоти зиёд вобаста аст: дурӣ аз муассисаҳои таълимӣ, набудани инфрасохтори иҷтимоӣ, даромади кам дар деҳот, тамоюлҳои манфии демографӣ ва муҳочират. Ин мушкилот барои ташаккули кадрҳои комплекси агросаноатӣ таҳдиди ҷиддӣ эҷод мекунанд, зеро маҳз ҷавонон манбаи асосӣ ва муҳимтарини ин раванд ба шумор мераванд.

Тандурустӣ ҳамчун як ниҳоди иҷтимоӣ, ки ба ташаккул ва истифодаи самараноки сармояи инсонӣ таъсир мерасонад, метавонад ҳамчун як шarti иҷтимоии рушди иқтисодӣ ва омили таъмини иқтисоди рақобатпазир дар деҳот, инчунин натиҷаи рушди он бошад.

Мутаассифона, бо дарназардошти аҳамияти он аз нуқтаи назари шarti иҷтимоии рушди иқтисодӣ дар партави рушди афзалиятноки тиб, онро ҳанӯз мусбат арзёбӣ кардан мумкин нест. То ҳол дигаргуниҳои давомдори сохторӣ ва функционалӣ дар соҳаи тандурустӣ дар маҷмӯъ, дар саросари ҷумҳурӣ тақрибан ҳамаи нишондиҳандаҳои шабакаи муассисаҳои таъбиботию профилактикии деҳотро беҳтар карданд (ҷадвали 2.16).

Ҷадвали 2.16

Муассисаҳои таъбиботию вилояти Хатлон дар солҳои 2017-2021, адад.

Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2017, %
Шумораи беморхонаҳои марказӣ	25	25	25	25	25	100,0
Шумораи бунгоҳҳои тиббӣ	713	713	709	726	726	101,8
Марказҳои саломатии тиббӣ	352	362	369	371	373	106,0
Шумораи духтурон	3664	3784	3852	4147	4167	113,7
Ба 10000 нафар аҳоли	11,5	11,6	11,5	12,1	11,8	102,6
Шумораи кормандони миёнаи тиббӣ	16893	17957	18841	20136	19634	116,2
Ба 10000 нафар аҳоли	52,8	54,8	56,3	58,7	55,5	105,1

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2021. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 31.

Шабаккаи беморхонаҳои ноҳиявӣ махсусан афзудааст, ки шумораи онҳо дар соли 2021 ба 25 адад расидааст. Шабаккаи бунгоҳҳои тиббӣ 726 адад, марказҳои саломатии тиббӣ 373 ададро ташкил додаанд, ки нисбат ба соли 2017 мутаносибан 101,8 ва 106,0 фоизро ташкил медиҳад. Новобаста аз он, ки шумораи табибон ва ҳамшираҳои шавқат тамоюли афзоиш дошта бошанд ҳам, вале ба ҳисоби 10 ҳаз. нафар аҳоли онҳо дар соли 2021 нисбат ба нишондиҳандаи миёнаи ҷумҳурӣ мутаносибан 44,5 ва 5,7 фоиз кам аст.

Таҳқиқоти сотсиологие, ки муаллиф дар соли 2021 оид ба баланд бардоштани сатҳи ёрии тиббӣ ва дастрасии он дар вилояти Хатлон гузаронидааст, самтҳои зерини таъминоти аҳолиро бо хадомоти инфрасохтори иҷтимоӣ нишон додааст (ҷадвали 2.17).

Ҷадвали 2.17

Ҳолати тандурустӣ дар нуктаҳои аҳолинишини деҳоти ноҳияи Кӯшонӣни вилояти Хатлон, аз шумораи пурсидашудагон

Саволҳо	Ҷавобҳо			
	Хуб	Қаноатбахш	Бад	Ҷавоб надоданд
Таъминот ба доруҳо	30	50	20	-
Хизматрасонии ёрии таъҷилӣ	5	30	55	10
Хизматрасонии табибон	20	60	5	15
Хизматрасонӣ дар беморхона	3	15	63	19

Сарчашма: Пурсишномаи муаллиф дар ноҳияи Кӯшонӣни вилояти Хатлон дар соли 2021.

Таҳқиқот нишон дод, ки 20 фоизи пурсидашудагон таъминот бо доруҳо, 55% хизматрасонии ёрии таъҷилӣ, 5% хизматрасонии табибон, 63% хизматрасонӣ дар беморхонаро бад баҳо додаанд. Аз ин ҷо ба хулосае омадан мумкин аст, ки ҳанӯз дар муассисаҳои тиббии вилоят масъалаҳои ҳалталаб зиёданд.

Афзоиши демографӣ ба андозаи зиёд ба мактаби таҳсилоти умумӣ таъсир расонд: тамоюли афзоиши шабакаҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рӯзона ва шумораи хонандагон идома дорад. Шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нисбат ба соли 2017 ва шумораи хонандагони онҳо мутаносибан 2,1% ва 15,5 % афзудаанд. Нишондиҳандаи миқдори талабагон ба як муаллим низ тамоюли афзоиш дорад. Дар ин давра он 6,6% афзудааст. (ҷадв. 2.18).

Динамикаи афзоиши муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар вилояти
Хатлон дар солҳои 2017-2021

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					2021/ 2017, %
	2017	2018	2019	2020	2021	
Шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, адад	1330	1337	1347	1354	1358	102,1
Шумораи талабагони таҳсилоти рӯзона, ҳаз. нафар	707,2	729,1	752,7	779,6	817,0	115,5
Шумораи муаллимон, ҳаз. нафар	42713	44816	44361	46800	46200	108,2
Ба як муаллим чанд талаба рост меояд, нафар	16,6	16,3	17,0	16,7	17,7	106,6

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2021. Агенсии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 48-49.

Ҳамзамон, дар доираи барномаҳои давлатӣ корҳо оид ба тақмили ихтисос дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ идома доранд. Мувофиқи талаботи таълими касбӣ барои рушди истеҳсолоти кишоварзӣ дар асоси истифодаи технологияи нав дар мактабҳои миёнаи деҳот дар солҳои давраи шуравӣ, хонандагони синфҳои болоӣ аз рӯи якчанд ихтисос - ронанда, тракторчӣ, бинокор, дӯзанда ва ғ. маълумот мегирифтанд, ки мутаассифона аз байн рафтааст.

Масъалаи чиддии деҳот, ин кам будани муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ мебошад. Мутаассифона, аз оғози солҳои 90-ум дар минтақа раванди аз тобеияти идоравӣ гузаштани муассисаҳои томактабӣ бо сабаби вазъи душвори иқтисодии корхонаҳо ва ташкилотҳое, ки дар тавозунашон муассисаҳои томактабӣ доштанд афзуд ва ҷои он холӣ монд. Ин ба аз байн рафтани шабакаи муассисаҳои томактабӣ дар деҳот мусоидат кард. Ҳамин тавр, дар соли 2021 шумораи муассисаҳои томактабӣ дар маҷмуъ 25,0% афзудааст. Аз ҷумла, дар шаҳрҳо 17,6% ва дар деҳот 33,3% (чадв. 2.19).

Нишондиҳандаҳои асосии муассисаҳои томактабӣ дар вилояти Хатлон
дар солҳои 2017-2021

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					2021/ 2017, %
	2017	2018	2019	2020	2021	
Шумораи муассисаҳои томактабӣ, адад:	136	142	152	156	160	125,0
дар шаҳр	85	87	92	91	92	117,6
дар деҳот	51	55	60	65	68	133,3
Шумораи кӯдакон:	14601	15482	16622	16268	17439	119,4
дар шаҳр	10756	11262	12171	11426	11894	110,6
дар деҳот	3845	4220	4451	4842	5545	144,2
Ба як муассиса, кӯдак / нафар:	107,4	109,0	109,4	104,3	109,0	101,5
дар шаҳр:	123,6	129,4	132,3	125,6	129,3	104,6
дар деҳот:	75,4	76,7	74,2	74,5	81,5	108,1

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Хатлон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 50-60.

Таъмини кӯдакон бо ҷойҳо дар муассисаҳои томактабӣ дар маҷмуъ тамоюли афзоиш дошта, нисбат ба соли 2017-ум 19,4 фоиз афзудааст. Дар шаҳрҳо бошад ин нишондиҳанда 10,6%, дар деҳот 44,2 афзоиш ёфтааст. Ба як муассиса шумораи миёнаи кӯдакон 101,5 нафарро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2017 -1,5% зиёд аст. Дар шаҳр ин нишондиҳанда 4,6 ва дар деҳот 8,1 фоиз афзудааст.

Дар айни замон, талаботи аҳоли ба хидмати муассисаҳои таълимии кӯдакон афзоиш ёфтааст. Дар натиҷа, навбат барои ҷойгир кардани кӯдакон дар муассисаи томактабӣ меафзояд.

Барои ҳалли мушкили камбудии ҷойҳо дар кӯдакистонҳо дар вилояти Хатлон, аз ҷумла, корҳо дар самти рушди кӯдакистонҳои хусусӣ идома доранд.

Нишондиҳандаи дигари баҳои рушди иҷтимоии минтақа, таъминоти муассисаҳои фарҳангӣ ва фароғатӣ ба ҳисоб меравад.

Ин нишондиҳанда дар солҳои зерин таҳқиқот қароргирифта дар вилояти Хатлон чунон аст (ҷадвали 2.20).

Дар охири соли 2021 дар вилоят 286 хонаҳои фарҳангӣ амал мекарданд, ки ба 10 ҳаз. нафар аҳоли 0,81 адад рост меомад, ки нисбат ба соли 2017-ум 3,1% кам аст.

Шумораи кинотеатрҳо бетағйир монда, шумораи тамошобинон дар солҳои 2017-2021 тамоюли пастравӣ дошта, соли 2021 ба 64,0 фоизи соли 2017 баробар гашт.

Чадвали 2.20

Нишондиҳандаҳои асосии муассисаҳои фарҳангӣ ва фароғатӣ дар вилояти Хатлон дар солҳои 2017-2021

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					2021/ 2017, %
	2017	2018	2019	2020	2021	
Шумораи хонаҳои фарҳангӣ ва клубҳо, адад	295	295	285	285	286	96,9
Ба 10000 нафар аҳоли, адад	0,92	0,90	0,85	0,82	0,81	81,8
Шумораи кинотеатрҳо, адад	3	3	3	3	3	100,0
Шумораи тамошобинон, ҳаз. нафар	59,5	37,1	130,0	38,1	38,1	64,0
Шумораи китобхонаҳо, адад	489	489	489	489	489	100,0
Фонди китобҳо, ҳаз. нусха	2535,6	2516,8	2522,2	2520,2	2536,8	100,0
Шумораи хонандагон, нафар	295,9	374,1	377,8	342,5	379,4	128,2
Шумораи китоб ва маҷаллаҳои додашуда ба як хонанда	5,4	6,1	6,7	7,4	6,7	124,1

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Хатлон дар солҳои мухталиф. Агенсии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 75.

Дар соли 2021 нисбат ба соли 2017 шумораи китобхонаҳо ва фонди китобҳобетағйир монд. Дар соли 2021 ба ҳар як хонанда 6,7 китоб рост меомад, ки нисбат ба соли 2017-ум 24,1% зиёд аст. Стандарти байналмилалии китобхонаҳои оммавӣ - 2 ҷилд барои 1 нафар сокин ҳисоб шудааст.

Дар вилояти Хатлон яке аз масъалаҳои аввалин таъмин намудани меҳнаткашон бо манзил мебошад, зеро ин нишондиҳанда дар соли 2021 ба як сокин 9,7 м² ташкил дод, ки нисбат ба ҳисоби миёнаи ҷумҳурӣ паст аст. Ҳолати умумии фонди манзил аз рӯи намуди моликият дар чадвали 2.21 оварда шудааст.

Чадвали 2.21

Фонди манзилӣ ва тақсимоти он аз рӯи намуди моликият, ҳаз. м²

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					2021/ 2017, %
	2017	2018	2019	2020	2021	
Фонди манзил ҳаз. м ²	32747,7	33215,6	33692,3	34063,0	34334,3	104,8
Аз ҷумла:						
Давлатӣ ва ҷамъиятӣ	356,5	410,8	297,1	284,4	279,0	78,3
хусусӣ	32390,6	32804,8	33400,2	33779,3	34055,3	105,1
Ба ҳисоби миёна ба ҳар як сокин, м ²	10,2	10,1	10,1	9,9	9,7	95,1

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Хатлон. Агенсии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 79.

Инчунин нишондиҳандаи масоҳати манзил ба ҳар як сокини вилоят дар давраи солҳои 2017-2021 дар маҷмӯъ 4,9%, сокини шаҳр – 6,7% афзуда, дар деҳот – 11,2% коҳиш ёфт (ҷадвали 2.22).

Чадвали 2.22

Фонди манзилӣ ба як сокини вилояти Хатлон дар солҳои 2017-2021, м²

	2017	2018	2019	2020	2021	2021/2017, %
Ҷамағӣ	10,2	10,1	10,1	9,9	9,7	95,1
Аз ҷумла:						
шаҳрҳо	13,4	13,8	12,7	14,1	14,3	106,7
деҳот	9,5	8,3	9,2	9,8	8,7	88,8

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Хатлон. Агенсии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 79-80.

Дар доираи татбиқи барномаҳои давлатӣ дар қаламрави вилояти Хатлон дар соли 2021, аз ҳисоби ҷамаи манбаъҳои маблағгузорӣ дар масоҳати умумии 251,5 ҳаз. м² манзил сохта шудааст.

Дар қатори баланд будани нишондиҳандаҳои миқдории сохтмони манзил, хусусан дар деҳот, нишондиҳандаҳои обтаъминкунӣ, канализатсия, ҳаммомҳо ва таъминоти оби гарм нисбатан паст аст.

Фонди манзилии дар деҳот мавҷудбуда таҷдиди системаҳои харобшудаи тамоми инфрасохтор, ба кор даровардани иқтидорҳои нав ва ба таври кулӣ азнавсозии фондҳои асосии корношоямшудаи хоҷагии коммуналиро тақозо мекунад.

Ҳамин тариқ, таҳлили вазъи соҳаи иҷтимоӣ ва меҳнатии вилояти Хатлон нишон медиҳад, ки афзоиши даромадҳо, музди меҳнати сокинони

шаҳр ва деҳот, афзоиши сатҳи шуғли аҳолии деҳот аз ҳисоби рушди хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва ташкили корхонаҳои нав барои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ ба вуқӯъ меояд. Дар айни замон, аз ҷиҳати дараҷаи рушди инфрасохтори иҷтимоӣ, деҳотро аз рӯи ободонӣ ва имкониятҳои истифодаи иншооти инфрасохтори иҷтимоӣ бо нуқтаҳои аҳолинишини шаҳр муқоиса кардан мумкин нест, зеро инфрасохтори шаҳр ба қуллӣ нисбат ба деҳот фарқ мекунад.

Таҳлили вазъияти кунунӣ ва тамоюлҳои рушди соҳаи иҷтимоӣ ва меҳнатии вилояти Хатлон нишон дод, ки:

1. Вилояти Хатлон дорои иқтисодии бузурги истеҳсоли буда, дар шароити кунунӣ аз он ба қадри тавоноӣ истифода бурда истодааст. Зичии аҳоли дар 1 км². 142,9 нафарро ташкил медиҳад. Дар вилоят 486,8 ҳаз. нафар дар иқтисодиёт машғуланд, аз он, дар соҳаи кишоварзӣ 63,8%, дар саноат 3,5%, дар сохтмон 1,0%, дар дигар соҳаҳо 31,7% ҷаъолият менамоянд.

Вилояти Хатлон дар иқтисодиёти кишвар мавқеи хоса дорад, зеро 65,1% ғалла, 69,4 пахта, 20,5% картошка, 59,6% сабзавот, 78,8% зироати полезӣ, 48,7% мева, 40,5% ангур, 56,7% гӯшт, 50,8% шир ва 10,2% тухми кишварро истеҳсол мекунад.

2. Таҳлилҳо собит менамоянд, ки дар вилоят миқдори заминҳои таъйиноти кишоварзӣ тамоюли пастравӣ доранд. Дар соли 2021 нисбат ба соли 1991 миқдори заминҳои таъйиноти кишоварзӣ дар маҷмӯъ 11,0 ҳаз. га, аз ҷумла дар хоҷагиҳои ҷамъиятӣ ва деҳқонӣ 46,8 ҳаз. га кам шуда, дар хоҷагиҳои аҳоли бошад ин нишондиҳанда 57,8 ҳаз. га афзудааст.

3. Дар вилояти Хатлон шумораи аҳолии дар иқтисодиёт машғул тамоюли афзоиш дошта, дар давраи зери таҳқиқот қарордошта 90,7 ҳаз. нафар ё 22,9 Ҷоиз афзудааст. Сатҳи бекорӣ тамоюли коҳишбӣ дошта, дар ин давра аз 5,8 Ҷоиз ба 3,2 Ҷоиз коҳиш ёфтааст.

Шуғли аҳоли дар баҳши воқеӣ 18,9% ва баҳши хизматрасонӣ 22,7% афзудааст. Зиёда аз 63,0 Ҷоизи онҳое, ки бо кор машғуланд, дар соҳаи кишоварзӣ ҷаъолият менамоянд.

4. Дар вилоят фарқияти даромади хонаводаҳои шаҳр ва деҳот тамоюли пастравӣ дорад. Ин фарқият дар соли 2021 танҳо 0,6 фоизро ташкил медиҳад. Фарқи даромадҳои меҳнатии як хонаводаи шаҳр нисбат ба деҳот 71,9%, трансфертҳои иҷтимоӣ – 19,6% зиёд буда, даромад аз фурӯши амвол – 114,1%, даромад аз моликият – 114,4% ва ҳиссаи даромад аз хоҷагиҳои наздиҳавлигӣ 6,8 маротиба кам аст.

5. Таҳқиқоти сотсиологие, ки муаллиф дар соли 2021 оид ба баланд бардоштани сатҳи ёрии тиббӣ ва дастрасии он дар вилояти Хатлон гузаронидааст, нишон дод, ки 20 фоизи пурсидашудагон таъминот бо доруҳо, 55% хизматрасонии ёрии таъчилӣ, 5% хизматрасонии табибон, 63% хизматрасонӣ дар беморхонаро бад баҳо додаанд. Аз ин ҷо ба хулосае омадан мумкин аст, ки ҳанӯз дар муассисаҳои тиббии вилоят масъалаҳои ҳалталаб зиёданд.

6. Масъалаи ҷиддии деҳот ин кам будани муассисаҳои таҳсилоти томақтабӣ мебошад. Таъмини кӯдакон бо ҷойҳо дар муассисаҳои томақтабӣ нисбат ба соли 2017 тамоюли афзоиш дошта бошад ҳам, вале шумораи кӯдакон ба як муассиса дар шаҳрҳо 129,3 кӯдак ва дар деҳот 81,5 кӯдак рост меояд.

7. Нишондиҳандаи дигари баҳои рушди иҷтимоии минтақа, таъминоти муассисаҳои фарҳангӣ ва фароғатӣ ба ҳисоб меравад.

Дар соли 2021 нисбат ба соли 2017 шумораи китобхонаҳо ва фонди китобҳо бе тағйир мондааст. Дар соли 2021 ба ҳар як хонанда 6,7 китоб рост меомад, ки нисбат ба соли 2017-ум 51,3% зиёд аст.

6. Дар вилояти Хатлон яке аз масъалаҳои аввалин таъмин намудани меҳнаткашон бо манзил мебошад, зеро масоҳати манзил ба ҳар як сокини вилоят дар давраи солҳои 2017-2021 дар маҷмӯъ 4,9% коҳиш ёфтааст, дар шаҳр -6,7%, дар деҳот -11,2% коҳиш ёфтааст.

БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ ТАКМИЛИ СИЁСАТИ ИҶТИМОИЮ МЕҲНАТӢ

3.1. Таҳияи стратегияи рушди иҷтимоию меҳнатӣ – самти асосии такмили сиёсати иҷтимоӣ

Ҳадафи стратегияи вилояти Хатлон дар самти рушди иҷтимоӣ ва меҳнат ноил шудан ба нишондиҳандаҳои «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» мебошад.

Тибқи стратегия дар марҳалаи нави рушд дар назди кишвар се вазифаи асосӣ:

- якум, ноил шудан ба сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодии кишварҳои сегменти миёна бо даромади миёнаи муқоисашаванда;
- дуум, таъмин намудани рушди устувор ба воситаи диверсификатсия ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти милли;
- сеум, вузъатдиҳӣ ва таҳким бахшидани табақаи миёна меиствад»¹.

Нишондиҳандаҳои асосии рушди вилояти Хатлон дар солҳои 2016-2021 аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки суръати афзоиши маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ (МММ) ба ҳисоби миёна дар як сол ба 6,7-9,1 фоиз, хароҷот ба маориф ва илм нисбат ба МММ - 4,8-5,1 фоизро ташкил дод, ки ба сценарияи инертсионии рушд мувофиқ омад. Хароҷот ба тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ нисбат ба МММ дар солҳои 2016-2021 ба ҳисоби миёна 2,2-2,4 фоизро ташкил дод, ки ба ягон сценарияи рушд рост наомада, ҳатто аз сценарияи инертсионӣ 5,1-5,3 банди фоизӣ паст аст.

Ҳиссаи андозҳои ҳолиси ғайримустақим дар МММ ба ҳисоби миёна ба 9,1% баробар буд, ки нисбати стратегия 3,4 банди фоизи кам аст. Дар сурати чунин суръати рушд иҷрои вазифаҳои стратегияи муайяншуда дар зери хавф қарор доранд.

Дар баробари ин, сатҳи камбизоатии нисбӣ яке аз нишондиҳандаҳои асосӣ мебошад, ки бояд дар соли 2020 ба 20 фоиз паст мефаромад, сатҳи фақри шадид ба нестӣ мерасид. Мутаассифона, ҳоло дар ҷумҳурӣ тибқи

¹ Стратегияи миллии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе: ҶДММ «Контраст», 2016. – С. 56.

ҳисоботҳо сатҳи камбизоатӣ ба 22,5 фоиз баробар аст¹. Дар вилояти Суғд ин нишондиҳанда ба 17,5%, вилояти Хатлон -32,7%, ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ-33,3%, ВМКБ-27,7% ва ш. Душанбе – 23,5% баробар аст².

Яке аз самтҳои асосии сиёсати иҷтимоӣ доир ба меҳнат, рушди системаи маориф ва таъмини кадрӣ рушди иқтисодӣ мебошад.

Нақши калидӣ дар ин раванд ба рушди системаи таҳсилоти ибтидоӣ ва касбӣ бояд дар ду самт рушд ёбад (расми 3.1).

Ҷадвали 3.1

Нишондиҳандаҳои мақсадноки рушди системаи маорифи вилояти Хатлон

Нишондиҳандаҳо	2019	2020	2025	2030
Ҷалби кӯдакони аз 1 то 7 сола бо барномаҳои таълимии томактабӣ, %	66,5	70,0	75,0	80,0
Ҳиссаи хатмкардагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ аз шумораи умумии онҳо, %	98,5	98,5	98,5	98,5
Ҳиссаи хонандагони таҳсилоти умумӣ, ки барои онҳо шароити хуб муҳайё карда шудааст, %	89	95	98	100
Ҳиссаи кудакони аз 5 то 18-сола, ки бо барномаҳои иловагии таҳсил фаро гирифта шудаанд, аз шумораи умумии онҳо	78,5	78,5	78,5	80,0
Ҳиссаи муаллимоне, ки ҳамасола сатҳи ихтисосашонро такмил медиҳанд, %	34	35	35	36
Ҳиссаи хатмкунандагоне, ки дар соли аввали баъди хатм бо ҷои кор таъмин мешаванд, %	92/65	95/80	96/84	97/87
Ҳиссаи донишҷӯёни мактабҳои олии, ки бо барномаҳои дар хориҷа хондан имкон доранд, %	32	35	40	50

Сарчашма: Ҳисобҳои муаллиф дар асоси «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ва Омори солонаи вилояти Хатлон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2020. – С. 155-179.

Рушди системаи маориф шартӣ муҳимми таъмини рушди устувори вилоят ва баланд бардоштани рақобатпазирии он мебошад. Дар дурнамои стратегӣ, ин соҳа ба баланд бардоштани дастрасӣ ва сифати хизматрасониҳо, тайёр кардани кадрҳои соҳибихтисос, ки дар бозори меҳнат ба талабот ҷавоб медиҳанд, тавонистани истифодаи таҳассуси худ дар туризм ва саноати хизматрасонӣ, салоҳиятҳои нав ба даст овардашуда дар қисми худ, баланд бардоштани самаранокии ҷалби ҷавонони фаъол ба манфиати рушди инноватсионӣ, нигаронидашудаи иҷтимоӣ равона карда мешавад.

¹ Э. Раҳмон. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намоёндагон. (23.12.2022).

² Хурсанд Хуррамов. Где густо, а где и пусто... Как развиваются регионы Таджикистана? Интернет-ресурсы: <https://rus.ozodi.org/a/31043332.html>.

САМТҲОИ РУШДИ СИСТЕМАИ ТАҲСИЛОТИ ИБТИДОӢ

САМТИ АВВАЛ:

- навсозии барномаҳои таълимӣ бо дарназардошти системаи стандартҳои касбӣ ва талаботи бозори меҳнати аҳоли;
 - такмил додани системаи муайян намудани талабот вобаста ба бозори меҳнати минтақавӣ бо кадрҳои баландхаттисос дар давраи миёнамуҳлат ва дарозмуддат;
 - баланд бардоштани рақобатпазирии таҳсилоти миёнаи касбӣ дар асоси талаботи муосир оид ба сифати тайёркунии хатмкунандагон;
 - таҳияи системаи сертификатсияи таҳассусӣ барои барномаҳои таълимии касбӣ, ки имтиҳони таҳассусиро дар шароити воқеии истеҳсолот пешбинӣ менамояд;
 - дар заминаи корхонаҳои пешрафтаи минтақа таъсис додани воҳидҳои сохтории (марказҳои таълимии) ташкилотҳои касбии таълимӣ;
 - дастгирӣ олимони ва дизайнерҳои ҷавоне, ки дар вилояти Хатлон кор мекунанд ва корҳои илмӣ-таҳқиқотиро дар самтҳои афзалиятноки рушди илм, технология ва технология (технологияҳои ҷаҳонӣ ва технологияҳои иттилоотӣ) анҷом медиҳанд.
- Дар шаҳрҳои Бохтар, Кӯлоб, Данғара бунёди маҷмааи илмӣ, таълимӣ ва технологӣ-инноватсионӣ ва дар заминаи он - шаҳраки донишгоҳӣ барои омодагии донишҷӯёни аспирантура мутабоқи талаботи муосиртарини соҳаи илм.

САМТИ ДУВУМ:

- беҳтар намудани сифат ва мувофиқати барномаҳои таълимӣ;
- таҳияи механизмҳои ҳавасмандгардонии ҷалби бахши воқеии иқтисодиёт ба системаи тайёр кардани мутахассисон ва баҳодиҳии таҳассуси бадастомада;
- рушди таҷрибаи таъсиси корхонаҳои хурди инноватсионӣ дар назди ташкилотҳои таълими касбӣ;
- рушди ҳамкорӣ байни муассисаҳои таълимӣ, аз ҷумла бо соҳибкорӣ, ташкили марказҳои илмӣ байни донишгоҳҳо;
- рушди донишгоҳҳо ҳамчун платформаҳои инноватсионӣ, тавлидкунандагони навоариҳо ва технологияҳои нав;
- татбиқи механизмҳои ҳавасмандгардонии фаъолияти илмӣ;
- ҷалби кормандони ташкилотҳои тичоратӣ ба раванди таълим;
- рушди минбаъдаи шарикӣ иҷтимоӣ системаи таҳсилоти касбӣ ва баланд бардоштани нақши донишгоҳҳо ҳамчун омили асосии рушди инноватсионии минтақа ва ҳамгироии муассисаҳои таълимӣ ба фазои ҷаҳонии таълим нигаронида шавад;
- беҳтар шудани сифати ҳамкориҳои байни корфармоён, ташкилотҳои таълимӣ ва марказҳои ба арзёбии таҳассус вобаст;
- ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ, корхонаҳои сектори воқеӣ ва ташкилотҳои таълимӣ оид ба татбиқи ҳадафи стратегияи саноатикунони мамлакат;
- таъмини тadbирҳои иловагии дастгирии иҷтимоӣ барои хатмкунандагони ташкилотҳои касбии таълимӣ, ки дар ихтисосҳои афзалиятноки рушд таҳсил мекунанд;
- такмил додани заминаи моддию техникаи ташкилотҳои касбии таълимӣ;
- таҷдиди муассисаҳои таълимии томактабии давлатӣ (шаҳрӣ), таҳияи амсилаҳои гуногуни таълим барои кӯдакон ва шаклҳои моликияти муассисаҳо (оила, гурӯҳҳои рӯзона, кӯдакстонҳои ғайридавлатӣ, корпоративӣ ва ғ.);
- ташкили маркази минтақавии дастгирӣ ва рушди кӯдакони болаёқат, ташаккули системаи дастгирии кӯдакони болаёқат;
- фарогирии кӯдакон бо таҳсилоти иловагӣ мебошад (афзоиши кружокҳо ва бахшҳои намуди техникӣ, варзишӣ ва техникӣ ва самти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш).
- рушди эҷодиёти илмӣ-техникии ҷавонони вилояти Хатлон, ки ба ташкили системаи идоракунии эҷодиёти илмӣ ва техникӣ равона карда шудааст;
- ташкили марказҳои эҷодиёти техникӣ дар сатҳи марказҳои эҷодиёти инноватсионӣ, ки на танҳо фаъолияти таълимӣ, балки инчунин истеҳсолиро амалӣ мекунанд;
- фароҳам овардани шароит барои татбиқи ҳуқуқи кӯдакони маъҷуб ва кӯдакони имконияташон маҳдуд ба таҳсилоти фарогир ва томактабӣ, инчунин таҳсилоти касбӣ дар асоси истифодаи технологияҳои таҳсилоти фосилавӣ;
- баробар намудани музди меҳнати кормандони муассисаҳои таълимӣ ба ҳисоби миёнаи иқтисодиёт.

Расми 3.1. Самтҳои рушди системаи таҳсилоти ибтидоӣ.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030».

Рушди соҳаи тандурустӣ дар давраи то соли 2030 бояд ба ташкили системаи муассире равона карда шавад, ки қодир аст ба аҳоли бо истифода аз дастовардҳои пешрафтаи илми тиб, инчунин табобати барқарорсозӣ ва санаторию курортӣ таъмин карда шавад. Яке аз вазифаҳои муҳим ин баланд бардоштани ҳавасмандии аҳоли ба тарзи тадбирҳои пешгирии профилактикӣ, ёрии арзон ва босифати тиббӣ бо ҳаёти солим ва масъулият барои ҳифзи саломатӣ мебошад.

Самтҳои рушди соҳаи тандурустиро мо ба ду марҳала тақсим намудем.

САМТҲОИ РУШДИ СОҲАИ ТАНДУРУСТӢ

МАРҲАЛАИ АВВАЛ:

- баланд бардоштани сатҳи иштироки муассисаҳои хусусии тандурустӣ дар татбиқи барномаи вилоятии кафолатҳои давлатии расонидани ёрии ройғони тиббӣ ба аҳолии вилояти Хатлон;
- амалӣ намудани чораҳо оид ба тарғиби тарзи ҳаёти солими сокинони вилоят, аз ҷумла оммавӣ гардонидани марказҳои саломатӣ, фарҳанги истеъмоли хӯроки солим, пешгирии алкоғолизм ва нашъамандӣ, мубориза бо истеъмоли тамоку;
- такмили чораҳо оид ба мубориза бо бемориҳои дорои аҳамияти иҷтимоӣ;
- ташкили инфрасохтор бо ҷалби шарикони байналмилалӣ;
- кам кардани вақти интизорӣ барои ёрии таъҷилӣ;
- ташкили истеҳсоли доруҳои иммунобиологӣ;
- афзоиши ҳиссаи табибоне, ки доимо бо системаҳои иттилоотии тиббии муассисаҳои тандурустии вилояти Хатлон кор мекунанд;
- коҳиш додани номутаносибии сатҳи таъминоти табибон байни шаҳр ва деҳот;
- баланд бардоштани ҳамкориҳои роҳбарони ташкилотҳои тиббӣ;
- баланд бардоштани сатҳи таъминоти кормандони тиббие, ки ёрии аввалияи тиббиро санитарӣ мерасонанд.

МАРҲАЛАИ ДУВУМ (2021-2025):

- ташкили системаи мониторинги фосолави вазъи саломатии беморон;
- васеъ кардани заминаи дониш ва ҷорӣ намудани курсҳо ва системаҳои таълимии электронӣ барои дастгирии тасмимгирии тиббӣ дар фаъолияти ҳаррӯзаи кормандони тиб;
- ба эътидол овардани вазъи кадрӣ дар соҳа;
- рушди ташкилотҳои ғайритиҷоратии ба иҷтимоӣ нигаронидашуда;
- расонидани хидматҳои одии тиббӣ;
- баланд бардоштани рақобат ва робитаҳои байналмилалӣ муассисаҳои таълимии тиббии вилоят;
- такмили чораҳо оид ба мубориза бо бемориҳои дорои аҳамияти иҷтимоӣ;
- фароҳам овардани шароит барои татбиқи системаи худтанзимкунии ташкили ёрии тиббӣ бо истифода аз мониторинг ва таҳлили доимии нишондиҳандаҳои сифати ёрии тиббӣ.

Расми 3.2. Самтҳои рушди соҳаи тандурустӣ.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030».

Стратегия якчанд нишондиҳандаҳои мақсаднокро пешбинӣ мекунад, ки мо тибқи таҳқиқот муайян намуда, дар ҷадвали 3.2 ҷой додем.

Ҷадвали 3.2

Ҳадафҳо барои натиҷаҳои рушд ва нишондиҳандаҳо дар
нигоҳдории тандурустӣ

Нишондиҳандаҳо	2019	2020	2025	2030
Қаноатмандии аҳоли аз хизматрасони тиббӣ, нисбат ба пурсидагон, %	Аз 50 боло	Аз 60 боло	Аз 70 боло	Аз 80 боло
Дарозумрии чашмдошт ҳангоми таваллуд, сол	71,5	75,7	77,8	80,0
Нишондиҳандаи умумии фавти аҳоли, промил	14,0	13,5	14,0	14,5
Таносуби табибон ва ҳамшираҳои шафқат (маротиба)	1:2,2	1:2,8	1:3,2	1:3,5

Сарчашма: Дар асоси таҳқиқоти гузаронидаи муаллиф.

Рушди соҳаи фарҳанг ва варзиш дар давраи то 2030 бояд ба баланд бардоштани сатҳи тарбияи ҷисмонии аҳоли ва дараҷаи дастрасии хидматҳо барои соҳаи тарзи ҳаёти солим равона карда шавад.

Барои соҳаҳои фарҳанг ва варзиш то соли 2030 дар стратегия ду давраи рушд бо самтҳои асосии ҳар як давра муайян карда шудааст.

Дар доираи стратегия як қатор нишондиҳандаҳои мақсадноки рушди соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш пешбинӣ шудаанд, ки арзишҳои пешбинишудаи онҳо дар ҷадвали 3.3 инъикос ёфтаанд.

Ҷадвали 3.3

Ҳадафҳо барои натиҷаҳои рушди фарҳанг ва варзиш

Нишондиҳандаҳо	2019	2020	2025	2030
Ҳиссаи аҳолие, ки доимо ба тарбияи ҷисмонӣ машғуланд,	32,0	39,2	48,2	57,2
Ҳиссаи донишҷуён ва мактаббачаҳо, ки мунтазам ба варзиш машғуланд, %	80	83,1	86,6	90
Ҳиссаи маъюбон, ки мунтазам ба варзиш машғуланд, %	8,5	12,0	13,5	15,0
Имконияти якбора қабул намудани муассисаҳои варзишӣ, ҳаз. нафар	128,3	138,0	161,5	185,0
Ҳиссаи дорони маълумоти олидошта аз шумораи умумии кормандони муассисаҳои варзишӣ, %	64,0	70,0	72,5	75,0

Сарчашма: Таҳияи муаллиф аз рӯи «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ва Омори солонаи виёти Хатлон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 155-179.

Рушди фарҳанг. Тибқи Стратегия, ҳадафи асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи фарҳанг рушд ва татбиқи неруи фарҳангию маънавии ҳар як шахс ва дар маҷмуъ ҷомеа мебошад. Сиёсати иҷтимоӣ барои дарозмуддат фароҳам

овардани шароитро барои дастрасии ҳадди аксар ба манфиатҳои фарҳангӣ барои аҳоли, ҳифзи мероси фарҳангӣ дар назар дорад. То соли 2030 ду самти рушд муайян карда шуд, ки барои ҳар яки онҳо самтҳои асосӣ мавҷуданд.

САМТҲОИ РУШДИ СОҲАИ ФАРҲАНГ ВА ВАРЗИШ

МАРҲАЛАИ АВВАЛ (2021-2025):

- татбиқи маҷмуи чорабиниҳо оид ба беҳтар намудани кадрҳо дар соҳаи фарҳанг ва варзиш, аз ҷумла афзоиши музди меҳнати кормандон дар ин самтҳо ба музди миёнаи ҷумҳурӣ;
 - ташкили низоми тайёр кардан ва тақмили ихтисоси мутахассисони соҳаҳо, аз ҷумла хонаҳои фарҳанг, китобхонаҳо, музейҳо;
 - амалӣ намудани чорабиниҳои таблиғотӣ ва иттилоотӣ бо мақсади баланд бардоштани ҳавасмандии аҳоли ва ҷалби онҳо ба рушди фарҳанг ва варзиш;
 - сохтмон ва таҷдиди марказҳои варзишӣ ва майдонҳои тамринӣ;
 - сохтмони иншоотҳои варзишӣ дар асоси шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ;
 - ҷорӣ намудани системаи умумимиллии тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;
 - ҳамасола гузаронидани фестивалҳо дар байни ҳамаи категорияҳои аҳоли дар бахши дастовардҳои фарҳангӣ ва варзишӣ;
 - фаъолгардонии ҷалби манбаъҳои ғайрибюҷетии маблағгузорӣ барои нигоҳдории дастаҳои ҳунари ва варзишӣ;
 - татбиқи чорабиниҳо оид ба рушди варзиш дар мактабҳои варзишӣ барои маъҷубон.
- Дар давраи дуум (2026 - 2030) диққат ба самтҳои зерин зарур аст:
- ташаққули системаи назорати саломатии варзишгарони дараҷаи олии ва захираи варзишӣ;
 - таъмини сатҳи баланди ташкил ва татбиқи талаботи миллӣ ва иштирок дар мусобақаҳои байналмилалӣ варзишӣ;
 - татбиқи чорабиниҳо оид ба ҷорӣ намудани технологияҳои самарабахши варзишӣ, навсозии системаи таъминоти методӣ, тиббӣ ва моддию техникаӣ;
 - тақмили системаи таълими муттасил, аз ҷумла тайёр кардан ва тақмили ихтисоси ҳайати мураббӣён, мутахассисони тиббӣ варзишӣ, доварони варзиш;
 - рушди минбаъдаи инфрасохтори варзишӣ ва афзоиши дастрасии аҳоли.

МАРҲАЛАИ ДУВУМ (2026-2030):

- ташаққули системаи назорати саломатии варзишгарони дараҷаи олии ва захираи варзишӣ;
- таъмини сатҳи баланди ташкил ва татбиқи талаботи миллӣ ва иштирок дар мусобақаҳои байналмилалӣ варзишӣ;
- татбиқи чорабиниҳо оид ба ҷорӣ намудани технологияҳои самарабахши варзишӣ, навсозии системаи таъминоти методӣ, тиббӣ ва моддию техникаӣ дастаҳои минтақавӣ;
- тақмили системаи таълими муттасил, аз ҷумла тайёр кардан ва тақмили ихтисоси ҳайати мураббӣён, мутахассисони тиббӣ варзишӣ, доварони варзиш;
- рушди минбаъдаи инфрасохтори варзишӣ ва афзоиши дастрасии аҳоли.

Расми 3.3. Самтҳои рушди соҳаи фарҳанг ва варзиш.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030».

САМТҲОИ РУШДИ СОҲАИ ФАРҲАНГ

МАРҲАЛАИ АВВАЛ (2021-2025):

- тақмили заминаи моддию техникии муассисаҳои фарҳангӣ, фароҳам овардани шароити оптималӣ, бехатар ва мусоид барои будубоши шаҳрвандон дар ин муассисаҳо;
- азнавташкилдихии муассисаҳои бесамари фарҳангӣ;
- ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои дорои аҳамияти иҷтимоӣ (фестивалҳои мусиқӣ ва театрӣ, озмунҳои ҳунарҳои касбӣ ва ғ.);
- таҳияи системаи дастгирии истеъдодҳои ҷавон ва эҷодиёти кӯдакон;
- татбиқи чорабиниҳо оид ба тарҳрезӣ, таъмир ва барқарорсозии объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ;
- баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои муассисаҳои фарҳангӣ (аз ҷумла тавассути таҳияи талабот ба сифати хизматрасонӣ);
- тақвият ва рушди захираҳои инсонӣ дар соҳаи фарҳанг, аз ҷумла тавассути баланд бардоштани музди меҳнати кормандони соҳаи фарҳанг барои иқтисодиёти минтақа;
- ба итмом расонидани кормандони муассисаҳои фарҳангӣ ба шартномаи муассир;
- қорӣ намудани таҷрибаи баҳодиҳии мустақили мунтазами сифати кори ташкилотҳои фарҳангӣ;
- қорӣ намудани стандартҳои касбӣ дар соҳаи фарҳанг;
- рушди захираҳои иттилоотии муассисаҳои фарҳангӣ;
- рушди технологияҳои иттилоотӣ, ки дастрасӣ ба маҳсулоти фарҳангиро барои сокинони шаҳрҳои хурд ва деҳот фароҳам меоранд;
- ташаққули шабакаи марказҳои бисёрҷабҳагии рушди фарҳангӣ ва марказҳои сайёри фарҳангӣ;
- азнавсозӣ ва сохтмони иншооти бузурги назарраси фарҳангӣ.

МАРҲАЛАИ ДУВУМ (2026-2030):

- таҳия, татбиқ ва дастгирии чорабиниҳои байниминтақавӣ, умумимиллӣ ва байналмилалӣ, барномаҳо дар соҳаи фарҳанг, ки ба афзоиши эътибори фарҳанг дар минтақаи Хатлон мусоидат мекунанд;
- ташкили марказҳои иттилоотии фарҳангӣ барои ҳамгироии минтақа, шабақаҳои фарҳангии иттилоотии Тоҷикистон ва байналмилалӣ;
- фароҳам овардани шароит барои дастрасии беамониат ба хизматрасониҳои фарҳангӣ барои шаҳрвандони маъҷуб;
- васеъ намудани доираи хизматрасониҳо дар соҳаи фарҳанг, вобаста ба эҳтиёҷоти аҳоли;
- ҳифз ва оммавӣ гардонидани ашёи мероси фарҳангӣ;
- баланд бардоштани сатҳи ҷолибияти сайёҳии минтақа;
- мувофиқи манфиатҳои амнияти миллӣ, ваҳдати фазои фарҳангӣ ва гуногунии фарҳангии минтақа.

Расми 3.4. Самтҳои рушди соҳаи фарҳанг.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф аз рӯи «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030».

Яке аз вазифаҳои стратегӣ дар соҳаи фарҳанг баланд бардоштани ҷаззобияти вилояти Хатлон барои зиндагӣ, сайёҳӣ ва сармоягузорӣ мебошад.

Нишондиҳандаҳои мақсадноки рушди соҳаи фарҳанг дар ҷадвали 3.4 оварда шудаанд.

Ҷадвали 3.4

Ҳадафҳо барои натиҷаҳои рушди соҳаи фарҳанг дар вилояти Хатлон

Номгӯи нишондиҳандаҳо	2019	2020	2025	2030
Дараҷаи қаноатмандии аҳоли ба хизматрасонии фарҳангӣ дар вилояти Хатлон, %	95,0	95,0	95,0	95,0
Афзоиши шумораи тамошобинон дар муассисаҳои фарҳангӣ, %	18,0	30,0	30,5	31,0
Ҳиссаи тамошобинони деҳот, ки нисбат ба соли 2018 ба марказҳои фарҳангӣ омаданд, %				
Ҳиссаи муассисаҳои фарҳангӣ, ки дар ҳолати хуб қарор доранд, %				
Ҳиссаи кӯдаконе, ки ба ҷорабиниҳои фарҳангӣ иштирок менамоянд	6,8	8,0	8,0	8,0

Сарчашма: Таҳияи муаллиф аз рӯи «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ва Омори солонаи вилояти Хатлон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 155-179.

Рушди ҳифзи иҷтимоӣ. Ҳадафи рушди бахши ҳифзи иҷтимоӣ баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии шаҳрвандоне, ки ба дастгирии иҷтимоӣ ниёз доранд, коҳиши сатҳи камбизоатӣ, дастрасии хидматҳои гуногуни иҷтимоӣ ва кумак ба гурӯҳҳои осебпазири аҳоли ва ҳар шахсе, ки дар вазъияти душвори зиндагӣ қарор дорад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, ҳалли масъалаҳои баланд бардоштани сифат ва дастрасии хизматрасониҳои иҷтимоӣ, рушди шабака ва навсозии заминаи моддию техникийи муассисаҳои хидмати иҷтимоӣ дар вилояти Хатлон дар назар аст.

Барои соҳаи ҳифзи иҷтимоии аҳоли то соли 2030 ду самти рушд пешниҳод карда мешавад, ки чунинанд:¹

¹ Стратегияи миллии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе: ҶДММ «Контраст», 2016. – С. 59.

САМТҲОИ РУШДИ СОҲАИ ҲИФЗИ ИҶТИМОИИ АҲОЛӢ

САМТИ АВВАЛ (2021-2025):

- тақвияти мақсаднокии пардохтҳои иҷтимоӣ;
- ташкили татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии аҳоли»;
- ҷорӣ ва рушди технологияҳои иҷтимоӣ ва тавонбахшӣ, ки ба фароҳам овардани шароити мусоид барои таъмини солимии пиронсолон, маъҷубон ва дароз кардани умри онҳо мусоидат мекунад;
- татбиқи чораҳо оид ба фароҳам овардани муҳити дастрас барои шахсони дорои қобилияти маҳдуд;
- ҷорӣ намудани технологияҳои муосири барқарорсозии маъҷубон, ки ба принципҳои кумаки барвақтӣ асос ёфтаанд;
- беҳтар намудани вазъи оилаҳо ва кӯдаконе, ки дар ҳолатҳои вазнини ҳаётӣ қарор доранд;
- таҷдид ва ислоҳоти ташкилотҳо барои ятимон ва кӯдакони бе парастор;
- фароҳам овардани шароит барои тарбияи кӯдакон дар ятимхонаҳо ва хонаҳои кӯдакон, инчунин тақвими додани механизми кафолатҳои иловагӣ ба шахсони ятим, аз ҷумла ҳангоми таъмини онҳо бо манзили зист;
- ҷорӣ намудани стандартҳои маблағгузори хизматрасонии иҷтимоӣ ба ҳар сари аҳоли дар муассисаҳои давлатии вилояти Хатлон;
- ташаққули сохтори оптималии шабакаи муассисаҳои хизмати иҷтимоӣ, ҷорӣ намудани механизмҳои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар системаи хизмати иҷтимоӣ;
- ҷорӣ намудани системаи барқарорсозии ҳамаҷониба ва иҷтимоигардонии истеъмолкунандагони маводи нашъадор ва моддаҳои психотропӣ;
- кам кардани афзалияти шаҳрвандон барои хизматрасонӣ дар доираи курсҳои барқарорсозӣ;
- расонидани сатҳи музди меҳнати кормандони муассисаҳои хизмати иҷтимоӣ ба сатҳи миёнаи иқтисодиёт.

САМТИ ДУВУМ (2026-2030):

- тавсеа ва рушди шаклҳои мақсадноки дастгирии категорияҳои камбизоати аҳоли;
- рушди шабакаи ташкилотҳои шаклҳои гуногуни ташкилию ҳуқуқӣ ва моликият, ки ба аҳоли хизматҳои иҷтимоӣ мерасонанд;
- баланд бардоштани сифат ва дастрасии хизматрасониҳои иҷтимоӣ барои шаҳрвандон дар асоси васеъ намудани ҳаҷми хизматрасониҳои ташкилотҳои ғайриҳуқуматӣ, ҷалби меҳнати ихтиёрӣ аз ҷониби ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, тавсеаи сармоягузори хусусӣ ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ;
- нигоҳ доштани афзалияти хизматҳои иҷтимоӣ барои шаҳрвандон, ки ба тамдиди ҳадди имконпазири будубоши гирандагони хизматҳои иҷтимоӣ дар муҳити муқаррарии иҷтимоӣ нигаронида шудаанд;
- таҳкими заминаи моддию техникаи муассисаҳои хизмати иҷтимоӣ;
- ҷалби соҳибкорони дорои масъулияти иҷтимоӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ барои дастгирӣ ба оилаҳо, ки кӯдаконашон дар ҳолатҳои вазнин зиндагӣ доранд;
- афзоиши шумораи иншооти афзалиятноки инфрасохтори иҷтимоӣ, нақлиётӣ, муҳандисӣ, ки барои маъҷубон ва дигар гурӯҳҳои камҳаракати аҳоли дастрасанд;
- рушди минбаъдаи инфрасохтори иттилоотии мақомоти ҳифзи иҷтимоии аҳоли дар заминаи телекоммуникатсияи муосир барои мубодилаи иттилоотӣ (электронӣ) байни мақомоти ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва муассисаҳои хизмати иҷтимоӣ.
- тамаркуз ба тақмили минбаъдаи стратегия ва амсилаҳои минтақавии рушди дастгирии иҷтимоӣ ва хизматрасонии иҷтимоӣ барои аҳоли ҷиҳати паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва расонидани ҳадамоти босифати иҷтимоӣ.

Расми 3.5. Самтҳои рушди соҳаи иҷтимоии аҳоли.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф аз рӯи «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030».

Ҳадафи стратегии сиёсати давлатии манзил дар қаламрави вилояти Хатлон ташаққул додани бозори манзили арзон, таъмини шароити бароҳати зиндагии шаҳрвандон ва ташкили баҳши муассири манзил мебошад.

Самтҳои асосии рушди манзил инҳоянд:

- сохтмони манзилҳои коммуналӣ, ки барои манзил пешбинӣ шудаанд;
- таъинот ба шаҳрвандон тибқи шартномаҳои шугли иҷтимоӣ;
- сохтмони манзилҳои тичорӣ дар категорияҳои гуногуни нархҳо;
- сохтмони хонаҳои инфиродии типи котеҷ.

Дар маҷмуъ барои баҳши сохтмон то соли 2030 ду давраи рушд муайян карда шуданд.

Дар давраи аввал (солҳои 2021-2025) нуқтаҳои асосии рушди соҳа таҷдид ва бунёди иқтидорҳои нави истеҳсолӣ, сохтмон дар доираи барномаҳои баланд бардоштани дастрасии манзилҳо хоҳад буд.

Самтҳои асосии рушд инҳоянд:

- тақмили расмиёти гирифтани иҷозат барои сохтмон, рушди ташкилотҳои худтанзимкунӣ;
- ба итмом расонидани сохтмони нотамом;
- кам кардани монеаҳои маъмурӣ;
- таҳияи барномаҳои ипотека ва пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок.

То соли 2025 таъминоти аҳоли бо манзил 15 м² барои як нафар нисбат ба соли 2019 3 м² зиёд мегардад.

Дар доираи рушди соҳаи сохтмон дар вилояти Хатлон истифодаи самараноки заминаи маъдании худӣ (воқеъ дар вилояти Хатлон) барои истеҳсоли намудҳои анъанавӣ ва нави иншоот ва масолеҳ бо истифодаи технологияҳои каммасраф таъмин карда шавад. Дар баробари ин, бартариҳои асосии рақобатпазир дар давраи миёнамуҳлат ва дарозмуддат ҷойгиршавии корхонаҳои нави истеҳсолӣ дар ҷойҳои мебошад, ки инфрасохтори нисбатан рушдфтои нақлиётӣ доранд.

Дар давраи дуум (2026-2030) нуқтаҳои асосии афзоиш рушди сохтмони саноатӣ ва инфрасохтор ва паст шудани сатҳи манзилҳои садамавӣ ва фарсуда хоҳанд буд.

Самтҳои асосии рушд дар ин марҳала инҳоянд:

- ҳамоҳангсозии стратегияҳои рушди инфрасохтори муҳандисӣ ва нақлиётӣ бо нақшаҳои рушди иқтисодиёт;

- таъмири асосии манзилҳои фарсуда, вайрон кардани биноҳои садамавӣ.

- афзоиши пай дар пайи ҳаҷми умумии маҳсулот, барқарор намудани робитаҳои кооперативӣ дар соҳаи сохтмон дар вилоят бояд ба он оварда расонад, ки ҳадди ақал 80-90 фоизи талаботи вилояти Хатлон ба масолеҳи сохтмонӣ аз ҷониби истеҳсолкунандагони маҳаллӣ таъмин карда шавад;

- ҷорӣ намудани технологияҳои нави истеҳсолӣ ва сохтмон, истеҳсол ва истифодаи маводи инноватсионӣ дар сохтмон, содироти хадамоти сохтмони саноатӣ ва инфрасохторӣ.

Самтҳои асосии рушд инҳоянд:

- дастгирии таҳқиқоти илмӣ ва татбиқи технологияҳои нав дар корхонаҳои соҳа;

- ҳавасмандгардонии истифодаи технологияҳои муосири муассир;

- ҷалби истеҳсолкунандагони хориҷии масолеҳи сохтмонӣ ва маҳаллисозии истеҳсолот;

- таъмини аҳоли бо манзил дар соли 2030 ба 17 метри мураббаъ ба як нафар.

Тадбирҳои дастгирии афзалиятнок инҳоянд:

- ҳавасмандгардонии сохтмони манзили дастрас;

- сохтмони иншооти нав ва навсозии иншооти истеҳсолии корхонаҳо;

- кам кардани монеаҳои маъмурӣ ва такмили заминаи ҳуқуқӣ ва меъёрӣ;

- ба итмом расонидани сохтмони нотаом ва дастгирии саҳмдорони қаллоб;

- татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ;
- ҳавасмандгардонии ҷорӣ намудани технологияҳои муосир;
- рушди лизинги имтиёзноки мошинҳо ва таҷҳизот;
- таъмини қитъаҳои замин бо инфрасохтори коммуналӣ;
- такмили барномаҳои таълимӣ;
- ташаккули қитъаҳои замин барои сохтмон;
- кӯчонидани фонди манзили садамавӣ ва фарсуда;
- таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии ҳудудӣ ва қоидаҳои истифода ва азхудкунии замин;
- таҳия ва баланд бардоштани самаранокии барномаҳои ипотека;
- кумак ба бонкҳо дар рушди маҳсулоти ипотека.

Дар давраи то соли 2020 ташаббусҳои калидӣ дар рушди индустрияи сохтмон инҳоянд:

Сохтмони манзил ва инфрасохтори дастрас.

Фаъолияти ин ташаббус ба таъмини манзил барои категорияҳои ниёзманди шаҳрвандон ва аҳоли, ки дар манзилҳои фавқулода ва фарсуда зиндагӣ мекунад, бо истифода аз фонди фасеҳи манзил равона хоҳад шуд. Таъсиси фонди манзили чандир тақозои барномаҳои мавҷударо тақозо мекунад. Сохтмони манзилҳои арзон бо талошҳои ҳамчоя дар рушди инфрасохтори иҷтимоӣ ва нақлиётӣ ҳамроҳӣ карда мешавад.

Таҳияи воситаҳои молиявӣ.

Пеш аз ҳама, зарур аст, ки барномаҳои мавҷудаи ипотека таҳия карда шаванд. Қарзҳои ипотека маблағгузори муштарак хоҳанд буд, лизинги мошину таҷҳизот дар асоси талаботи ташкилотҳои сохтмонӣ субсидия карда мешавад;

– сохтмон ва навсозии системаи идоракунии партовҳо. Барои таҳияи системаи коркарди партовҳои саноатӣ ва маишии дурушт маблағгузори калон лозим аст. Вазифаи асосӣ дар ин соҳа таъмини амнияти экологӣ мебошад. Инфрасохтори коркарди партовҳо ва коркарди захираҳои моддӣ низ рушд хоҳад ёфт;

– чорӣ намудани индексатсияи дарозмуддати тарифҳо барои тамоми хадамоти манзилию коммуналӣ.

Ҳамин тавр, таҳияи стратегияи рушди иҷтимоӣ ва меҳнатро самти асосии такмили сиёсати иҷтимоӣ доништа, чунин хулосабандӣ намудан мумкин аст:

1. Ҳадафи стратегияи вилояти Хатлон дар самти рушди иҷтимоӣ ва меҳнат ноил шудан ба нишондиҳандаҳои «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» мебошад, зеро вилояти Хатлон ҷузъи ҷудонашавандаи системаи иқтисодӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Аз ин ҷо вазифаҳоро вобаста ба марҳалаҳои рушд муайян намуда, иҷрои онҳоро тадриҷан таъмин намудан зарур аст. Ҳадаф, яқум, ноил шудан ба сатҳи рушди иҷтимоӣю иқтисодии кишварҳои сегменти миёна бо даромади миёнаи муқоисашаванда, дуюм, таъмин намудани рушди устувор ба воситаи диверсификатсия ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти миллий, сеюм вусъатдиҳӣ ва таҳким бахшидани табақаи миёна мебошад.

2. Новобаста аз он, ки сатҳи камбизоатии муайяншуда ба даст наомад, вале дар самти иҷтимоӣю меҳнатӣ як қатор пешравиҳо мушоҳида мешавад. Яке аз самтҳои асосии сиёсати иҷтимоӣ ва меҳнат, рушди системаи маориф ва таъмини кадрӣ рушди иқтисодӣ мебошад.

Мутаассифона, шумораи муаллимони соҳаро тарккунанда афзуда истодааст ва ба ҷои онҳо кадрҳои дорой ихтисоси номукамал омада истодаанд, ки дидани ҷораҳои заруриро тақозо менамояд. Нақши калидӣ дар ин раванд ба рушди системаи таҳсилоти ибтидоӣ ва касбӣ бояд дар ду самт рушд ёбад. Самти аввал азнавсозии барномаҳои таълимӣ то дастгирии соҳаи илмро дар бар мегирад. Дар шаҳрҳои Бохтар, Кӯлоб, Данғара бунёди маҷмааи илмӣ, таълимӣ ва технологӣ-инноватсионӣ ва дар заминаи он - шаҳраки донишгоҳӣ барои омодагии донишҷӯёни аспирантура мутобиқи талаботи муосиртарини соҳаи илм дар назар дошта шудааст.

Дар самти дуҷум, аз соли 2025 то 2030, талошҳо барои рушди бахш ба самтҳои беҳтар намудани сифат ва мувофиқати барномаҳои таълимӣ ва таҳияи механизмҳои ҳавасмандгардонии ҷалби бахши воқеии иқтисодиёт ба системаи тайёр кардани мутахассисон ва баҳодихии таҳассуси бадастомадаро дар бар мегирад. Дурнамои нишондиҳандаҳои мақсадноки рушди системаи маориф то соли 2030 ҳисоб карда шудааст.

3. Рушди соҳаи тандурустӣ дар давраи то соли 2030 бояд ба ташкили системаи муассире равона карда шавад, ки қодир аст ба аҳоли бо истифода аз дастовардҳои пешрафтаи илми тиб, инчунин табobati барқарорсозӣ ва санаторию курортӣ таъмин карда шавад. Яке аз вазифаҳои муҳим ин баланд бардоштани ҳавасмандии аҳоли ба тарзи тадбирҳои пешгирии профилактикӣ, ёрии арзон ва босифати тиббӣ бо ҳаёти солим ва масъулият барои ҳифзи саломатӣ мебошад. Самтҳои рушди соҳаи тандурустиро дар ду марҳала муайян карда шудаанд. Дурнамои ҳадафҳо барои натиҷаҳои рушд ва нишондиҳандаҳо дар нигоҳдории тандурустӣ то соли 2030 муайян карда шудаанд.

4. Рушди соҳаи фарҳанг ва варзиш дар давраи то 2030 бояд ба баланд бардоштани сатҳи тарбияи ҷисмонии аҳоли ва дараҷаи дастрасии хидматҳо барои соҳаи тарзи ҳаёти солим равона карда шавад. Ду давраи рушд бо самтҳои асосии ҳар як давра муайян карда шудааст. Ҳадафҳо барои натиҷаҳои рушди фарҳанг ва варзиш то соли 2030 оварда шудаанд.

5. Ҳадафи рушди бахши ҳифзи иҷтимоӣ баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии шаҳрвандоне, ки ба дастгирии иҷтимоӣ ниёз доранд, коҳиши сатҳи камбизоатӣ, дастрасии хидматҳои гуногуни иҷтимоӣ ва кумак ба гурӯҳҳои осебпазири аҳоли ва ҳар шахсе, ки дар вазъияти душвори зиндагӣ қарор дорад мебошад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, ҳалли масъалаҳои баланд бардоштани сифат ва дастрасии хизматрасониҳои иҷтимоӣ, рушди шабака ва навсозии заминаи моддию техникийи муассисаҳои хидмати иҷтимоӣ дар вилояти Хатлон дар назар аст.

Ҳадафи стратегии сиёсати давлатии манзил дар қаламрави вилояти Хатлон ташаккул додани бозори манзили арзон, таъмини шароити бароҳати зиндагии шаҳрвандон ва ташкили бахши муассири манзил мебошад.

3.2. Ҳамкорию давлат ва бахши хусусӣ – роҳи асосии таъмини иҷрои сиёсат дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ меҳнатӣ

Дар асоси таҷрибаи ҷаҳонӣ, нақши бахши хусусӣ дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ меҳнатӣ тавассути эҳёи масъулияти иҷтимоӣ, иштирок дар сармоягузорию иншооти иҷтимоӣ зоҳир мешавад. Дар замони шуравӣ, корхонаҳо барои ҳавасмандгардонии меҳнат, ҳифзи иҷтимоии он ва нигоҳдорию иншооти иҷтимоӣ хароҷоти қалон сарф мекарданд. Ҳангоми гузариш ба муносибатҳои бозорӣ заминаи иҷтимоӣ ба ихтиёри мақомоти маҳаллии ҳокимият дода шуд.

Аз сабаби набудани захираҳои молиявӣ дар мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳои иҷтимоӣ дар аксари минтақаҳо бе соҳиб монданд ва ғайридавлатӣ гардонида шуданд. Дар марҳалаҳои аввали азнавташкилдихӣ то андозае хароҷоти нигоҳдорию иншооти иҷтимоӣ аз ҷониби мақомоти маҳаллӣ ҷуброн карда шуд. Охиста-оҳиста, бинобар набудани маблағҳои бучетӣ, камбизоатии корхонаҳои азнавташкилёрфта, ин хароҷотҳо кам ё пурра қатъ карда шуданд. Ин, алалхусус, дар деҳот ҳангоми таҷдиди корхонаҳои қалони кишоварзӣ руҳ дода, соҳаи иҷтимоӣ бе маблағгузорӣ монд.

Сиёсате пеш гирифта шуд, ки корхонаҳои кишоварзӣ андоз месупоранд ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифаҳои иҷтимоиро ҳал мекунанд. Камбудии ин усули кор дар вилояти Хатлон низ бештар ба назар мерасид, ки дар он ҷо таҷдиди сохтор дар маҷмуъ дар соҳаи агросаноатӣ рушд мекард. Тамоюли тичорӣ танҳо ба фоидаи яктарафа шуд. Ва мақомоти давлатӣ, бинобар маблағгузорию ноқофии давлат, натавонистанд иншооти иҷтимоиро нигоҳдоранд. Шароити ғайриқаноатбахши зиндагии мардум ба

ҳосилнокии пасти меҳнат боиси аз деҳот ба шаҳр ва ба ҳориҷи кишвар рафтани мутахассисони ихтисоснок гардид.

Илм ва амалия ба зарурати ҳалли ин мушкилот дучор омаданд. Дар сатҳи мамлакат дар умум ва дар вилояти Хатлон аз он чумла бо таҳияи барномаи баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ шуруъ намуда, роҳбарияти давлат ва вилоят дар назди корхонаҳои калон вазифа гузошт, ки ба соҳаи иҷтимоӣ сармоягузорӣ намоянд. Аммо диққати тичорати калон ба афзун намудани ғоида равона карда шуда буд ва ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ на хоҳиш ва на имконияти маблағгузорӣ доштанд.

Бо рушди ислоҳоти бозорӣ, сиёсати иҷтимоии иштироки баҳши хусусии истехсолот дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ пурра дигар гардид. Муваффақияти ҳар як корхона ба дарназардошти омилҳои дохилӣ тасаввурнопазир аст, зеро дар баробари таъмини талаботи бозор ва гирифтани ғоида таъмини ниёзҳои кормандон ва манфиатҳои онҳое, ки онро эҷод мекунанд, низ муҳиманд. Ва шароите, ки ғайолияти меҳнатӣ сурат мегирад, аз вазъи умумии психологӣ дар корхона, муносибатҳои корӣ ва шахсӣ, сатҳи музди меҳнат, хидматрасонӣ ва манфиатҳо чӣ гунаанд вобаста аст.

Тамоюли муҳимтарини рушди муносири иҷтимоию иқтисодӣ иҷтимоигардонии тичорат мебошад. Дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва меҳнатӣ дар ҷаҳон қарори Конфронси байналмилалӣ оид ба рушди устувор буд, ки соли 1992 дар Рио-де-Жанейро баргузор гардид. Маҳз ин хуччат талаботи нави ҷомеаи ҷаҳонро ба корфармоён барои баланд бардоштани масъулияти иҷтимоии худ муқаррар кард. Ин чорабинӣ як навъ эътирофи нақши иҷтимоии тичорат дар сатҳи байналмилалӣ гардид.

Ҳамзамон, усулҳои муассири мувофиқгардонии муносибатҳои тичоратӣ, ҳукумати ва ҷомеа ҳанӯз ёфт нашудаанд. Гузашта аз ин, дар адабиёти иқтисодӣ ягонагӣ дар равишҳо барои муайян кардани масъулияти иҷтимоии тичорат вучуд надорад, ки ин омӯзиши ин равандҳоро дар шароити муосир хеле мушкил мекунад. Агар дар бораи Тоҷикистон сухан ронем, пас

танҳо қадамҳои аввал дар самти масъулияти иҷтимоии корхонаҳо дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ гузошта шудаанд.

«Тоҷикистон дар даврони истиқлолият ислоҳоти ҷиддии сохториро дар самтҳо ва соҳаҳои ҳаётан муҳимми давлат, ба монанди идоракунӣ, молия, бонкдорӣ, бахшҳои воқеии иқтисодиёт, инчунин маориф, тандурустӣ, ҳифзи иҷтимоии аҳолии оғоз намуда, бо қабул ва татбиқи як силсила барномаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодӣ ва андешидани тadbирҳои судманд ба татбиқи нақшаҳои азими рушд заминаи мустаҳкам гузошт.

Бояд таъкид намоям, ки рушди соҳаҳои мухталифи иқтисодиву иҷтимоии кишвар ва минтақаҳои алоҳида дар асоси стратегияву барномаҳои қабулшуда заминаи рушди иқтисоди миллиро ташкил медиҳад ва татбиқи самараноки санадҳои зикргардида иҷрои ҳадафҳои афзалиятнокро таъмин хоҳад кард. Ҳамчунин сиёсати давлат дар самти баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии мардум ҳамчун омили асосии рушд мунтазам татбиқи гардида истодааст»¹.

Мутаассифона, дар айни замон, сиёсати воқеии иҷтимоии корхонаҳо аксар вақт бо хайрияи одӣ маҳдуд мешавад.

Дар ин бобат таҷрибаи соҳибкорони вилояти Хатлонро низ қайд намудан мумкин аст. Дигаргуниҳои институтсионалӣ дар иқтисодиёти кишвар ва минтақаҳои он имкон надоданд, ки ҳиссаи баланди маҳсулоти молӣ дар доираи истеҳсолот нигоҳ дошта шавад, муфлисшавии харобиовари бисёр корхонаҳо пешгирӣ карда шавад, чойҳои қорӣ дар деҳот начот ёбанд, боиси вуруди сармоя ба соҳаҳои иқтисодиёт ва азнавсозии техникаи истеҳсолот ва баланд бардоштани самаранокии корхонаҳо гардад.

Ин ҳолат имкон надод, ки дар солҳои аввали истиқлолияти давлатӣ соҳибкориҳои хусусӣ рушд намояд ва ба оғози лоиҳаҳои сармоягузорӣ поя гузорад.

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ. – 20.04.2011.

Лоихаҳои сармоягузори азнавсозии корхонаҳои калони чорводорӣ ва фабрикаҳои парандапарварӣ, сохтани комплексҳои нави типи кластериро пешбинӣ мекунад. Дар ин раванд диққати асосӣ ба истифодаи усулҳои муосири тиҷорат, технологияҳои ватанӣ ва хориҷии сарфакунандаи захираҳо, рушди заминаи хӯроки чорво ва ташаккули фонди зотпарварии ҳайвонот ва парандагон, истеҳсоли маҳсулоти экологӣ, захираҳои кадрҳои баландихтисос зарур аст. Дар натиҷа, вазъи молиявии корхонаҳои кишоварзӣ мустаҳкам мегардад, ки ин имкон медиҳад, ки шароити кор беҳтар ва масъалаҳои иҷтимоӣ ҳал карда шаванд.

Ин давра метавонад ҳамчун сатҳи асосие муайян карда шавад, ки дар он уҳдадорҳои иҷтимоии тиҷорати нав оғоз карда шуда, пардохти саривақтии андозҳо, пардохти музди меҳнат, ташкили ҷойҳои нави корӣ, мавҷудияти барномаи рушди стратегии корхона ва риояи қонунгузори (меҳнат, андоз, экологӣ ва ғ.) таҳия ва иҷро карда шаванд.

Марҳалаи дувум таъмини рушди шарикии давлат бо бахши хусусиро дар бар мегирад. Он бо дарназардошти ҳамаҷонибаи манфиатҳои соҳибкорон дар асоси раванди гуфтушунид тавсиф карда мешавад. Ин сатҳ ба соҳибкорон маҷмуи муайяни имтиёзҳо ва хидматҳои иҷтимоиро кафолат медиҳад: такмили ихтисоси кормандон, таъмини амнияти меҳнат, табобати профилактикӣ, сохтмони манзил ва рушди инфрасохтори иҷтимоӣ. Ин навъи масъулиятро ба таври шартӣ метавон «масъулияти иҷтимоии тарафайн» номид.

Ғайр аз он, масъулияти иҷтимоии тарафайн ҳамчун воситаи муҳимми афзалияти рақобат дар мубориза бо рақобати бозор баррасӣ намуд. Ин табиист, ки дар миқёси худ давлат ва соҳибкор дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ манфиати худро ҳимоя мекунанд. Мутаассифона, соҳибкории хурд имкониятҳои маҳдуди дастгирии иҷтимоии кормандони худро дорад ва имкониятҳои давлат низ маҳдуданд. Аз тарафи дигар, рафтори ширкат бештар ба манфиати соҳибмулк нигаронида шудааст ва ҳатто барои баланд

бардоштани музди меҳнат на он қадар манфиатдор аст, зеро мақсади он кам кардани арзиши асли ва гирифтани фоидаи зиёд аст.

Масъулияти иҷтимоии соҳибкорӣ ҳамчун як қисми рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ баррасӣ кардан уҳдадории соҳибкориро барои саҳми назаррас дар баланд бардоштани сифати зиндагӣ танҳо дар баланд бардоштани музди меҳнат мебинад. Ҳамзамон, масъулияти иҷтимоӣ ҳамчун зухуроти «худнамоиш» баҳо дода мешавад. Зеро соҳибкории хурд наметавонад барномаҳои калони иҷтимоиро ба иҷро расонад. Дар ин ҷода ташкили корпоратсияҳои калон бо истифода аз ташаккули кластерҳо амри зарурист, зеро дар мамлакат асосҳои ҳуқуқии ташкили кластерҳо бо қабули Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, №566, аз 28 октябри соли 2020, дар бораи «Консепсияи ташкил ва рушди кластерҳои агросаноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то 2040» ба тасвиб расид.

Вазифаҳои асосии Консепсия аз инҳо иборатанд:

- ташаккули асосҳои методологӣ ва қонунгузории ташкил ва рушди кластерҳои агросаноатӣ;
- муайян намудани самтҳои афзалиятноки кластерҳои агро-саноатӣ;
- фароҳам овардани шароит барои таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои кластерӣ, кумаки ташкилию методӣ дар таҳия ва татбиқи онҳо;
- кумак дар корҳои ташкилӣ ва амалӣ оид ба ташкил ва рушди кластерҳои агросаноатӣ;
- мусоидат ба робитаҳои кооперативии хочагиҳои деҳқонӣ, корхонаҳои коркард, муассисаҳои илмӣ ва дигар ташкилотҳои соҳаҳои гуногуни фаъолият дар доираи барномаҳои ягонаи истеҳсолӣ, ки бо шакли пурраи ташкили истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ (истеҳсоли ашёи хом, харид, коркард ва истеҳсоли маҳсулоти тайёр, нигоҳдорӣ ва фурӯш), равандҳои инноватсионӣ, барномаҳои назорати сифат ва ғайра;
- баланд бардоштани фаъолияти инноватсионии соҳибкорон оид ба навсозии технологияҳои истеҳсолӣ ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ;

– мусоидат дар такмили ҳамкориҳои илм, таълим ва истеҳсолот, ташаккули системаи таълими касбӣ, ки ба талаботи истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ ҷавобгӯ мебошад;

– ташкил ва таъмини фаъолияти системаи дастгирии давлатии таъсис ва рушди кластерҳои агросаноатӣ;

– ташкили ҳамроҳангӣ байни мақомоти марказӣ ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо ва бахши хусусӣ (истеҳсолкунандагон ва таъминкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ ва коркард)¹.

Таҷрибаи татбиқи сиёсати иҷтимоӣ дар ҚСП Чжунтай-Данғара Синсилу текстили ноҳияи Данғара сазовори тавачҷуҳ аст. Самтҳои асосии фаъолият истеҳсол, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ мебошанд. Бо мақсади навсозии истеҳсолот ва кори бароҳати коргарон дар ферма ҳар сол пурсиши афкори умум гузаронида мешавад, ки дар он ҳамаи кормандони ширкат иштирок мекунанд. Мақсади пурсиш аз он иборат аст, ки андешаи кормандон дар бораи кор дар ширкат ва фикру мулоҳиза дар бораи беҳтар кардани кор дар ширкат ва нигоҳ доштани неруи меҳнатии кормандон беҳтар карда шавад. Дар саволнома мавқеъҳои асосӣ ба масъалаҳои қаноатмандии кормандон аз сифати хизматрасониҳо дода шудаанд.

Дар коргоҳҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ ҳар як ҷои корӣ бо ҳуҷҷатҳои меъёрию техникӣ барои истифодаи ин таҷҳизот ба ҳадди аксар муҷаҳҳаз карда шудааст. Маҷлисҳо мунтазам баргузор мешаванд, ки одатан аз гузориши саломатӣ, беҳатарӣ ва экологӣ оғоз меёбанд.

Новобаста аз он, ки таҷҳизот, равандҳои технологӣ ва воситаҳои муҳофизат чӣ қадар муосиранд, шахс дар маркази система буд ва боқӣ мемонад. Аз ин рӯ, ба интихоби коргарон ба кор, тарбияи кадрҳо, назорат ва таҳкими вазъи маънавию равонии он аҳамияти калон дода мешавад. Ҳамаи навагон барои мутобиқати касбӣ мусоҳиба мекунанд. Кори мустақилона ба

¹ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, №566, аз 28 октябри соли 2020, дар бораи «Концепсияи ташкил ва рушди кластерҳои агросаноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то 2040».

кормандоне иҷозат дода мешавад, ки аз барномаи мутобиқшавӣ, омӯзиш, таҷрибаомӯзӣ дар ҷои кор гузаштаанд.

Ҳавасмандкунии меҳнатӣ танҳо дар сурате самарабахш аст, ки мақомоти роҳбарикунанда сатҳи кореро, ки барои он музд дода мешавад, ҷи гуна ба даст овардан ва нигоҳ доштани онро донанд. Ҳадаф на маҷбур кардани шахс ба кор, балки водор кардани ӯ ба беҳтар кардани он чизе, ки муносибатҳои меҳнатӣ ба он вобаста аст. Ин мақсадро танҳо дар сурати муносибати мунтазам ва ҳавасмандгардонии меҳнатӣ ба даст овардан мумкин аст.

Рӯйхати системаҳои ҳавасмандгардонии «ҶСП Ҷжунтай-Данғара Синсилу текстили ноҳияи Данғара» дар ҷадвали 3.5 оварда шудааст.

Ҷадвали 3.5

Рӯйхати системаҳои ҳавасмандгардонӣ дар «ҶСП Ҷжунтай-Данғара Синсилу текстили ноҳияи Данғара»

Шакли ҳавасмандгардонӣ	Мазмун ва манбаъҳои асосӣ
Баланд бардоштани музди меҳнат	Музди меҳнати корманд
Ҳавасмандии моддӣ	Пардохтҳои яқвақта аз ғоидаи ташкилот (подош, мукофот, подоши иловагӣ)
Хариди сахмия ва иштирок дар идораи ҷамъият	Хариди сахмияҳои ташкилот ва гирифтани дивидендҳо; хариди сахмияҳо бо нархҳои имтиёзнок, қабули ройғони сахмияҳо
Иштирок дар тақсими ғоида	Ҳиссаи ғоидае, ки аз он фонди ҳавасмандкунӣ ташкил карда мешавад. Пардохтҳои тақсими ғоида бонуси яқдафъаина нестанд. Онҳо ба категорияҳои кормандоне дахл доранд, ки воқеан метавонанд ба ғоида таъсир расонанд.
Нақшаҳои пардохти иловагӣ	Онҳо ҷустуҷӯи бозорҳои нави фурӯш, роҳҳои ба ҳадди аксар расонидани фурӯшро ҳавасманд мекунад. Инҳо тӯҳфаҳои ширкат, субсидияи хароҷоти тичорӣ, пӯшонидани хароҷоти шахсии ғайримустақими марбут ба кор (сафарҳои кории на танҳо корманд, балки ҳамсар ё дӯсти ӯ дар сафар) мебошанд. Инҳо хароҷоти ғайримустақими бидуни андозанд ва аз ин рӯ, ҷолибтаранд
Ҳавасмандкунӣ тавассути додани рӯзҳои истироҳати иловагӣ	Танзими вақт барои кор: 1) бо роҳи ба корманд пешниҳод намудани кори ғайрироҳ ва эҷодӣ рӯзҳои иловагии истироҳат, таътил, интиҳоби вақти таътил ва ғайра; 2) бо роҳи ташкили соатҳои кории чандир; 3) бо роҳи кам кардани давомнокии рӯзи корӣ аз ҳисоби ҳосилнокии баланди меҳнат
Ҳавасмандгардонии меҳнатӣ ё ташкилӣ	Рафтори кормандро дар асоси тағйирёбии ҳисси каноатмандӣ аз кори ӯ ба танзим мебарорад ва мавҷудияти унсурҳои эҷодӣ дар раванди ташкил ва дар табиати кори ӯро пешбинӣ мекунад; имконияти иштирок дар идоракунии; пешбарӣ дар доираи ҳамон вазифа; сафарҳои кории эҷодӣ

Ҳавасмандгардонӣ барои танзими рафтори кормандон дар асоси изҳори эътирофи ҷомеа	Муаррифии дипломҳо, ҷойгиркунии аксҳо дар тахтаҳои фахрӣ
Ҳуроки умумӣ аз ҳисоби корхона	Ҷудо кардани маблағҳо барои ҳӯрокхӯрӣ дар ташкилот
Фурӯши молҳои, ки ташкилот истеҳсол кардааст бо нархи арзон	Ҷудо кардани маблағ барои таҳфиф дар фурӯши ин маҳсулот
Барномаҳои стипендия барои бозомӯзӣ	Ҷудо кардани маблағ барои таҳсил (пӯшонидани хароҷоти таҳсилот) дар канор
Барномаҳои таълимии ташкилот	Фарогирии хароҷоти ташкили омӯзиш (бозомӯзӣ)
Барномаҳои тандурустӣ	Ташкили хизматрасонии тиббӣ ё бастанӣ шартнома бо муассисаҳои тиббӣ. Барои ин мақсадҳо ҷудо кардани маблағҳо
Барномаҳои манзил	Ҷудо кардани маблағ барои сохтмони хона ё дар асоси саҳм
Барномаҳои марбут ба тарбия ва таълими кӯдакон	Ҷудо кардани маблағ барои ташкили таҳсили томактабӣ ва мактабии кӯдакон, набараҳои кормандони ташкилот
Суғуртаи тиббӣ	Ҳам худи коргарон ва ҳам оилаҳои онҳо
Ҳиссаҳо ба фонди нафақа	Чунин амал ба фонди давлатӣ барои таъминоти иловагии нафақа метавонад ҳам дар худи корхона ва ҳам дар асоси созишнома бо ҳама гуна фонди тараф таъсис дода шавад
Ассотсиатсияҳои қарзӣ	Насби қарзҳои имтиёзнок барои сохтмони манзил, хариди маҳсулоти дарозмуҳлат, хизматрасонӣ ва ғайра.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маводҳои «ҶСП Чжунтай-Данғара Синсилу текстил»-и ноҳияи Данғара.

Шартнома барои 3 сол баста шудааст, маблағгузори фаъолияти маркази тиббиро дар ҳудуди корхона пешбинӣ мекунад. Дар заминаи пункти фелдшерӣ, ки тибқи стандартҳои Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозатнома гирифтааст, мунтазам мониторинги мунтазами саломатии кормандон, машваратҳои тиббӣ гузаронида мешаванд, хизматрасонии стоматологӣ барои кормандон ташкил карда шудааст ва дигар хидматҳо расонида мешаванд. Маркази саломатӣ бо доруҳо ва таҷҳизот таъмин карда шудааст, тамоми майдонҳои истеҳсолӣ бо лавозимоти аввалияи тиббӣ мучахҳаз мебошанд. Аз ҳисоби корхона ҳар сол муоинаи даврӣ ва азназаргузаронии касбии кормандон, инчунин ташҳиси тиббӣ ҳангоми ба кор қабул шудан гузаронида мешавад.

Ғайр аз ин, ба кормандони ширкат барои хариди роҳхатҳои табобати санаторию курортӣ, хонаҳои истироҳат ва лагерҳои кӯдакон қисман ҷуброн дода мешавад. Ширкат барои кормандон дар ошхонаи бароҳат ҳӯрок ташкил

кардааст. Расонидани кормандон ба ҷои кор ва бозгашт мувофиқи ҷадвали басти ва аз рӯи хатсайрҳои тасдиқшуда ташкил карда шудааст.

Дар ташаккули фазои маънавию психологӣ дар корхона чунин чорабиниҳо, аз қабили «Ҷашни наврӯзӣ» ва «Соли нав», иштироки дастаҳои корхона дар мусобиқаҳои футбол, ҷамъомадҳои сайёҳон, фестивалҳои бо маблағ ва ёрии ташкилии комитети иттифоқи касаба. Ин муошират ба кормандон имкон медиҳад, ки на танҳо қудрати худро барқарор кунанд, балки бо ҳамкорон, кормандони дигар шӯъбаҳо муошират кунанд ва дар бозиҳои варзишӣ ва зехнӣ рақобат намоянд.

Ҳаёт ва саломатии кормандон арзишҳои афзалиятнок барои як ширкати масъули иҷтимоӣ мебошанд, ки ба иҷрои меъёрҳои баландтарини бехатарӣ нигаронида шудааст. Чунин муносибат ба кадрҳо, ки онро корхона нишон медиҳад, намунаи равшани он аст, ки ҷӣ гуна корфармо эътибори худро кадр мекунад ва на танҳо кӯшиш мекунад, ки корxonаро нигоҳ дорад, балки рушд диҳад. Шарикии байни корфармо ва корманд ба афзоиши ҳосилнокии меҳнат, афзоиши натиҷаҳои молиявӣ, баровардани молҳои рақобатпазир ва ба даст овардани субот дар бозор мусоидат мекунад.

Намуди махсуси масъулияти иҷтимоӣ бояд амалисозии чорабиниҳои хайрия ва сарпарастиро дар бар гирад. Чунин мисолҳо кофӣ ҳастанд.

Ҳамин тариқ, барои рушди шарикии давлат ва бахши хусусӣ бояд самтҳои афзалиятноки ҳалли масъалаҳои иҷтимоиро дар корхонаҳо қайд кард:

– иҷтимоигардонии нақшаи бизнес ва таҳия дар асоси барномаи корпоративии иҷтимоӣ, ки ба коллективи меҳнатӣ шароити зиндагии пурра ва кори ҷолиб фароҳам меорад (аз ҷумла бо дарназардошти омилҳои экологӣ);

– тақвияти хусусияти ҳавасмандгардонии системаи хизматрасониҳо ва қафолатҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла субсидияи ройгон, пурра ва қисман ба хароҷоти кормандон (ва аъзои оилаи онҳо) барои пардохти хизматрасониҳои муассасаҳо ва ташкилотҳои иҷтимоӣ;

- мукаммалсозии харочот барои барномаҳои иҷтимоии корпоративӣ;
- таъсиси шарикӣ байни корфармоён ва кормандон (бастанӣ шартномаҳои коллективӣ);
- ҷалб ва нигоҳ доштани кадрҳои баландихтисос ва муассир;
- фароҳам овардани шароити корӣ, ки ба саломатӣ ва шаъну шарафи инсонии кормандон зарар намерасонад;
- ҳавасмандгардонии кормандон, мусоидат дар гирифтани дониш ва таҳассуси зарурӣ, кафолати ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар дар татбиқи малакаҳои касбӣ, новобаста аз ҷинс, синну сол ва эътиқод (бидуни таъбиз);
- истифодаи самараноки қори кормандони дорои таҳассуси гуногун (вобаста аз малакаҳояшон) дар раванди тиҷорат;
- таъмини кафолатҳо ҳангоми мурочиати кормандон ба бонкҳои тиҷоратӣ, қисман баргардонидани маблағи қарз ва субсидияҳо барои пардохти фоизҳо (ҳангоми хариди манзил, молҳои дарозмуддат);
- тағйир додани сиёсати иҷтимоӣ ба дастгирии мақсадноки кормандон ва оилаҳои онҳо.

Тавре ки қайд намудем, масъулияти иҷтимоии бахши хусусӣ доираи васеи масъалаҳоро дар бар мегирад. Баъзан он бо масъулияти корпоративӣ иваз карда мешавад, гарчанде ки ин танҳо як шакли ташкили омезиши тиҷорат аст, аксар вақт ширкатҳои сахҳомӣ ва вақтҳои охир дар шакли корхонаҳои давлатӣ-хусусӣ ташаккул меёбанд. Дар нашрияҳои илмӣ таърифи хеле гуногуни он дода шудааст. Чамбастанкунии бештарро метавон дар сурате баррасӣ кард, ки масъулияти иҷтимоии тиҷоратро ҳамчун сахми ихтиёрии тиҷорат дар рушди ҷомеа дар соҳаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва экологӣ, ки бо фаъолияти асосии ширкат мустақиман марбутанд ва аз ҳадди ақали муқарраршуда дарк кардан лозим аст.

Ин таърифи масъулияти иҷтимоӣ ба категорияи иқтисодӣ дар сиёсати иҷтимоии давлат тааллуқ дорад. Аз нуқтаи назари масъулияти иҷтимоии корхонаҳо, мундариҷаи он аз афзоиши доимии рақобатпазирии корхона дар асоси омили асосии он дар соҳаи иҷтимоӣю меҳнати на танҳо корхона,

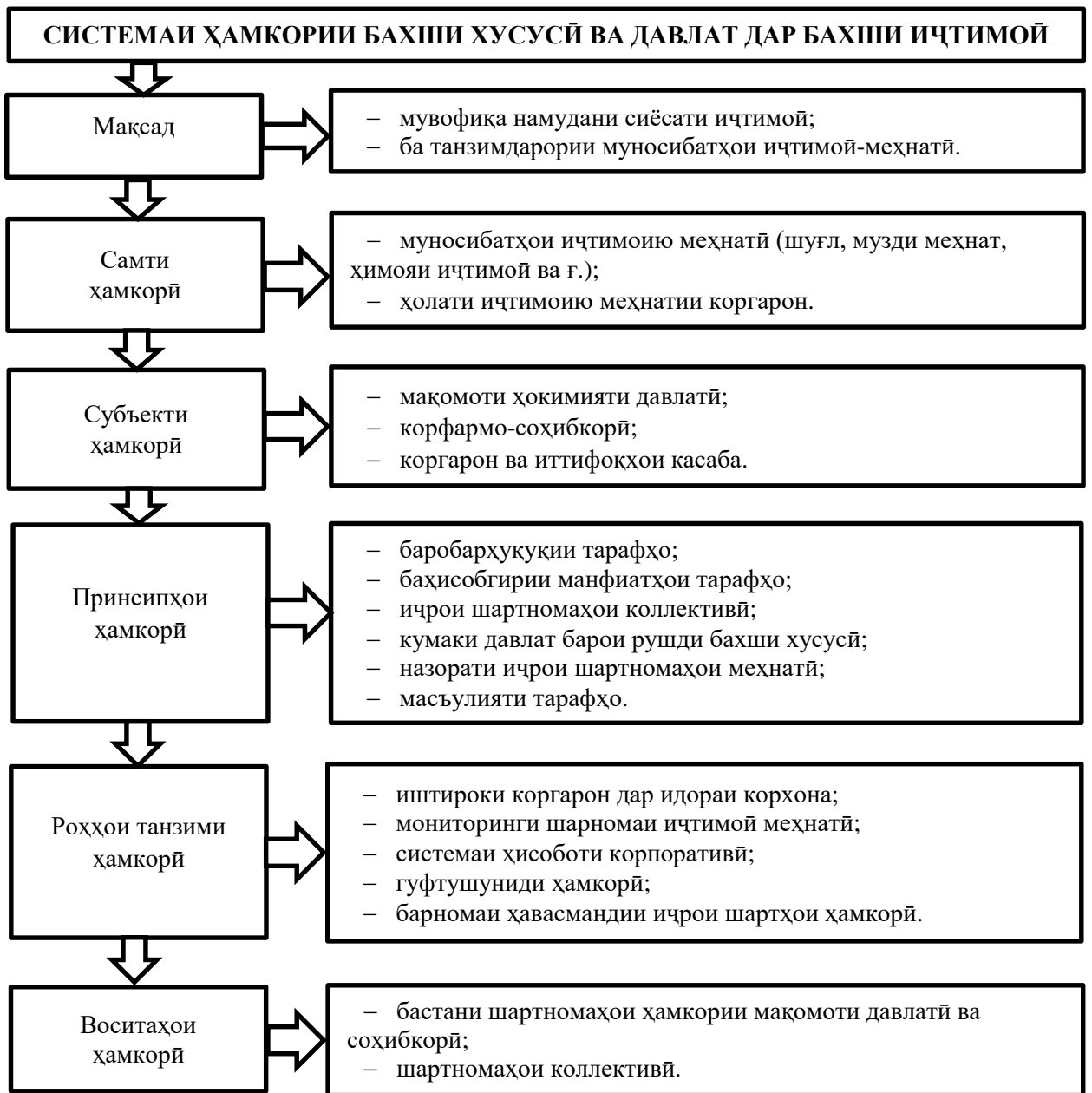
балки вилоят иборат аст. Аз ин рӯ, дар мафҳуми «масъулияти иҷтимоии соҳибкорӣ» илова бар риояи қонунҳо, пардохти андозҳо, музди меҳнат, таъсиси ҷойҳои нави кор, инҳо инчунин ухдадорихои муайян дар назди ҷомеа мебошанд.

Аксар вақт фаъолияти иҷтимоии корхона тавассути нигоҳдорӣ ва рушди инфрасохтори иҷтимоӣ сурат мегирад, зеро тичоратикунонии минбаъдаи он баъзан нисбат ба таъмин намудани кормандон бо бастаи ҷуброни пулӣ ғоидаовартар мешавад - хусусан вақте ки сухан дар бораи корхонаҳое меравад, ки шумораи зиёди кормандон дорад.

Вазъи иқтисоди дохилӣ ба давлат имкон намедиҳад, ки тамоми аҳолиро бо ҳифзи шоистаи иҷтимоӣ таъмин намояд, аз ин рӯ, нақши соҳибкорӣ дар ҳалли ин масъала бояд афзояд. Бисёре аз соҳибкорон имрӯз соҳаи иҷтимоиро ҳамчун як сегменти нави ғоидаовари бозор дарк мекунанд, ки дар он ҷо метавонанд нисбат ба давлат зудтар ва самараноктар амал кунанд.

Иқтидори тичорати муосир ба андозае баланд аст, ки дар маҷмӯъ ба сиёсати иҷтимоӣ ва муайян кардани самтҳои рушди иҷтимоӣ иқтисодии кишвар таъсири пурқувват расонад. Барқарор кардани ҳамкорӣ байни давлат ва соҳибкорӣ тақозои замон аст. Масъулияти иҷтимоии соҳибкорон як навъ пулест, ки ёфтани ҳамдигарфаҳмиро осон мекунад.

Ҳамкории судбахши се унсури ҷомеа - давлат, соҳибкорӣ ва ҷомеаро бо мақсади ҳалли мушкилот дар соҳаи иҷтимоӣ ва меҳнат метавон ҳамчун системаи шарикӣ иҷтимоӣ ҳисоб кард (расми 3.6).

Расми 3.6. Системаи шарикӣ иҷтимоӣ давлат ва баҳши хусусӣ дар баҳши иҷтимоӣ¹.

Дар асоси умумигардонии амалия сиёсати иҷтимоӣ корхона бояд ба принсипҳои зерин асос ёбад:

- муносибати байни ҳадафҳои иҷтимоӣ корхона ва сиёсати иҷтимоӣ давлат;
- маҷмуи ҳавасмандгардонии иқтисодӣ ва кафолатҳои иҷтимоӣ;
- тавозуни манфиатҳои корфармо, саҳмдорон ва кормандон;

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2012, №12 қ. 1, мод. 1001).

– иштироки ҳиссаи корхона ва кормандон дар пардохти тамоми намуди хизматрасониҳои иҷтимоӣ;

– назорати қатъии татбиқи сиёсати иҷтимоӣ аз ҷониби мақомоти идоракунии корхона.

Барои соҳибкорон ва ҳукумат муваффақ шудан ба тавозуни оқилонаи манфиатҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ муҳим аст.

Хусусиятҳо ва ҷузъҳои асосии иқтисодиёти нигаронидашудаи иҷтимоӣ бо соҳибкории мутамаддин ва оқилона метавонанд чунин шакл дода шаванд:

– масъулият дар назди ҷомеа, кормандон, шарикон ва истеъмолкунандагон;

– ошкоро ва дастрас будани ҷомеа дар ҳама ҷабҳаҳои фаъолият (ба истиснои сирри тижорӣ);

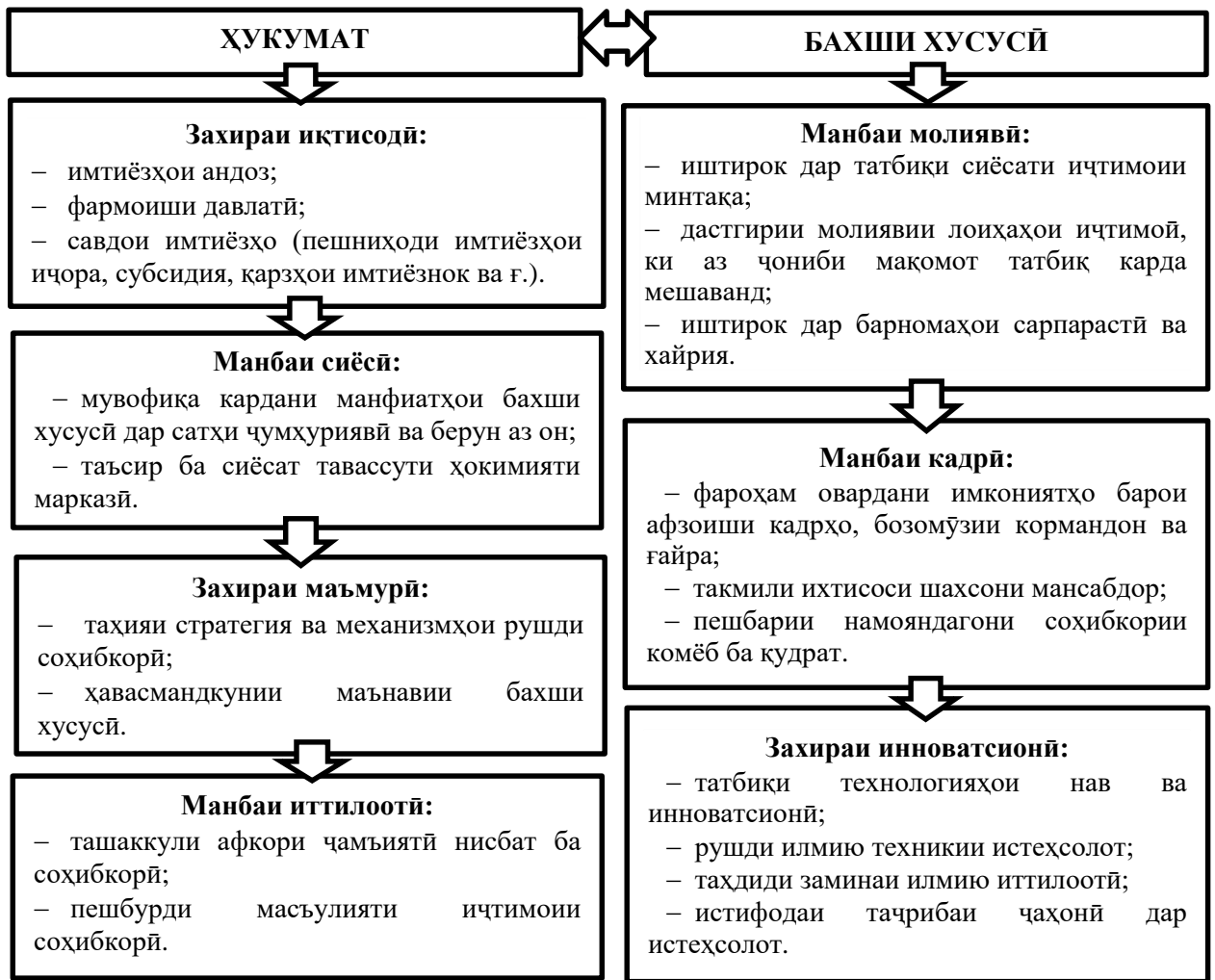
– афзалияти вазифаҳои иҷтимоӣ;

– функсияи ҷуброн ва ҳавасмандкунандаи музд, сатҳи муносиби охири;

– истифодаи фаъолонаи ҳама гуна ташаббусҳое, ки ба рушди ҳамзамони тижорат ва беҳтар намудани фазои иҷтимоӣ равона карда шудаанд.

Шарикии иҷтимоии ҳукумат ва соҳибкорӣ дар шароити муносири иҷтимоӣ иқтисодии Тоҷикистон аз ҳама маъмултарин буда, аз рӯи принсипи «барои ҳама судманд» кор мекунад.

Барои ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсати иҷтимоӣ, дар доираи «шарикӣ» байни субъектҳои ҳамкорӣ мубодилаи судманди манбаъҳо ба роҳ монда шудааст. Ҳам ҳукумат ва ҳам соҳибкорон захираҳое доранд, ки дастрасӣ ба он метавонад барои ҷониби дигар муфид ва судманд бошад. Ҳукумат дорои захираҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, маъмурӣ ва иттилоотӣ мебошад ва тижорат дар навбати худ дорои захираҳои молиявӣ, коршиносӣ ва инноватсионӣ мебошад. Амсилаи мубодилаи ин манбаъҳо асоси ҳамкории ҳукумат ва тижорат мебошад (расми 3.7).

Расми 3.7. Амсилаи тақсмоти захираҳо байни давлат ва бахши хусусӣ¹.

Намунаи шарикӣ ҳукумат ва бахши хусусӣ дар вилояти Хатлон метавонад татбиқи барномаҳо рушди соҳаҳои мухталиф: истеҳсоли маҳсулоти растанипарварӣ, чорводорӣ, боғдорӣ ва моҳипарварӣ мебошанд. Дар соҳаи рушди моҳипарварӣ давлат сохтмони коммуникатсияро ба зимма мегирад ва соҳибкор обанборро муҷаҳҳаз намуда, онро барои истироҳати сокинони минтақа таъмин мекунад.

Новобаста аз шакли моликият, обанбор бояд барои сокинони маҳаллӣ барои шиноварӣ ва моҳидорӣ дастрас бошад.

Гурӯҳҳои кории махсус таъсисдодашуда масъалаҳои сода кардани расмиёти тамдиди муҳлати ҳуҷҷатҳои корхонаҳои парвариши моҳӣ, ҷорӣ намудани лоихаҳои муассир дар соҳаи парвариш ва коркарди моҳиро баррасӣ мекунанд.

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2012, №12 қ. 1, мод. 1001).

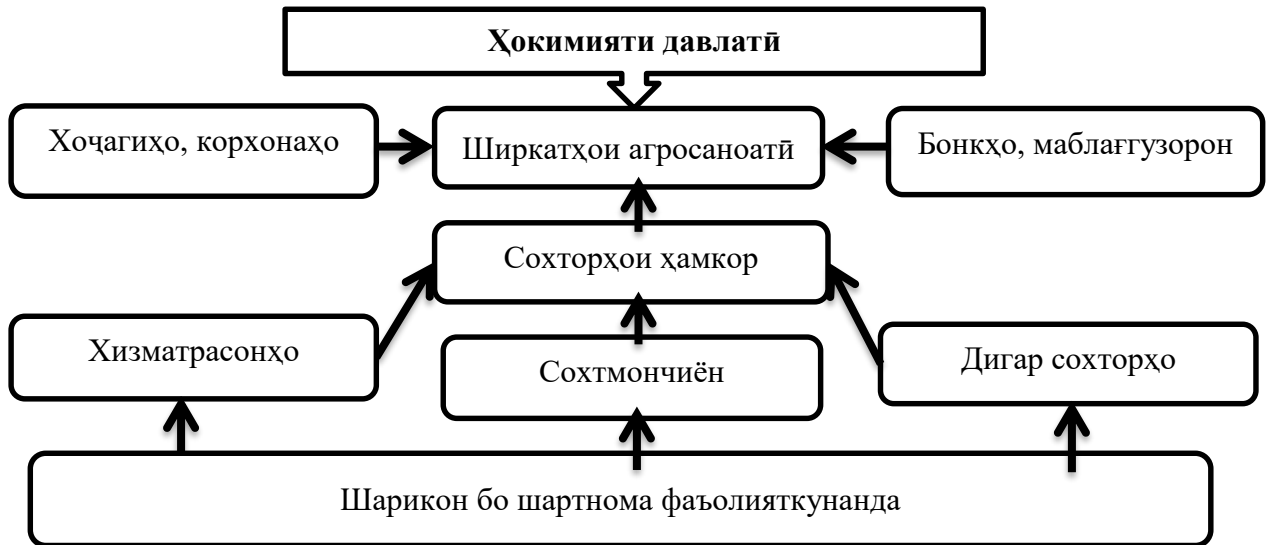
Қарор аст, ки бо татбиқи бомуваффақияти концепсия, то соли 2030 дар вилоят то 10 ҳаз. тонна моҳии саноатӣ истеҳсол карда шавад.

Дар вилояти Хатлон, вақте ки соҳаи асосии саноат - истеҳсолоти кишоварзӣ тақвият меёбад, рушди иҷтимоӣ, инфрасохторӣ ва муҳандисии деҳа дар асоси шарикӣ тичорат ва ҳукумат сурат мегирад. Механизми зерин дар вилоят роҳандозӣ бояд шавад: ҳар як ширкати холдингӣ, ки ба қаламрави вилоят ворид мешавад, маблағро ба ҳазинаи минтақа интиқол медиҳад. Аз ҳисоби ин пул мушкilotи иҷтимоии минтақа, масъалаҳои маош ва ғайра ҳал карда мешаванд. Ҳамаи ин механизмҳои татбиқ ба принсипи маблағгузори муштарак асос ёфтаанд: 50 фоизи хароҷотро ҳазинаи вилоятӣ, 50 фоизро ноҳия ба дӯш мегирад. Ҳоло дар байни роҳбарони ноҳияҳо барои ба даст овардани иқтидорҳои истеҳсолии хоҷагиҳои кишоварзӣ дар қаламрави худ рақобат вучуд дорад. Фоидааш маълум аст: нишондиҳандаҳои истеҳсолӣ меафзоянд, бекорӣ коҳиш меёбад ва манбаи нави калони пур кардани буҷаи минтақа пайдо мешавад.

Интегратсияи тичорат ба шумораи субъектҳои сиёсати иҷтимоӣ шартӣ муҳим барои нигоҳ доштани тавозуни байни «доштан» ва «будан», тасдиқи худ ҳамчун шахси масъули иҷтимоӣ мебошад. Давлат дар навбати худ бояд ба дастгирии ташаббусҳои иҷтимоии сохторҳои соҳибкорӣ манфиатдор бошад.

Мақомоти вилоят ва ноҳия дар асоси созишномаи байни Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон корфармоён, Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон ва иттифоқҳои касаба барои ҳавасмандгардонии шарикӣ тичорат ва ҳукумат чораҳо меандешанд. Ҳуҷҷати мазкур санади ҳуқуқие мебошад, ки принсипҳои умумии танзими муносибатҳои иҷтимоӣ ва меҳнатӣ ва муносибатҳои иқтисодии бо кормандон ва корфармоён, шартҳои умумии музд, кафолатҳо ва имтиёзҳои меҳнатии кормандонро муқаррар менамояд, инчунин ҳуқуқ, уҳдадориҳо ва масъулияти тарафҳои шарикӣ иҷтимоӣ дар комплекси агросаноатӣ.

Дар доираи диссертатсияи мазкур мо амсилаи ташкили шарикии давлат ва бахши хусусиро пешниҳод менамоем (расми 3.8).

Расми 3.8. Амсилаи молиявии ташкили ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусӣ¹.

Дар амалияи ҷаҳонӣ миқдори кофӣ механизми молиявӣ мавҷуд аст, ки тавассути онҳо шарикии давлат ва бахши хусусӣ амалӣ карда мешавад, ки онҳо вобаста ба манбаъҳои маблағгузорӣ фарқ мекунанд, ки асосии онҳо инҳоянд:

- 1) маблағҳои буҷетҳои сатҳҳои гуногун;
- 2) маблағҳои корхонаю муассисаҳои давлатӣ;
- 3) маблағҳои сектори хусусии дохилии иқтисодиёт;
- 4) маблағҳои сохторҳои ҷамъиятӣ ва ғайритиҷоратӣ;
- 5) захираҳои қарзии ташкилотҳои молиявӣ қарзӣ;
- 6) барориши коҳазҳои қиматноки корхонаҳои муштарак; маблағҳои сармоягузори хориҷӣ ва хусусӣ;
- 7) маблағҳои шахсони алоҳида ва дигарон (ташкilotҳои молиявӣ байналмилалӣ).

Вобаста ба манбаъҳои зикршудаи лоиҳаҳои ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусӣ схемаҳои маблағгузорӣ муайян карда мешаванд, ки бартарияти онҳо: буҷетӣ ва қарзӣ мебошанд.

¹ Моисеева И.В., Кочеткова С.А. Способы финансирования ГЧП-проектов: зарубежный опыт и возможности его использования в России // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. ISSN 1996-3955.

Дар натиҷа механизмҳои зерини маблағгузорӣ ташаккул меёбанд:

- 1) қарз (чалб кардани маблағҳои қарзӣ);
- 2) омехта (ба даст овардани маблағҳои шахсии ду ҷиҳа шарикон);
- 3) гибридӣ (мачмуи маблағҳои худӣ ва қарзӣ).

Ҳадаф, муайян намудани самтҳои асосии фаъолияти ҷонибҳо:

– ҳамкориҳои шарикон барои таъмини амнияти озуқаворӣ кишвар дар параметрҳои муқаррарнамудаи Барномаи амнияти озуқаворӣ;

– такмилдиҳӣ ва гузариш ба амсилаи инноватсионии рушди комплекси агросаноатӣ, рушди босуръати дастовардҳои муосири илм ва техника, ки ба баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, кам кардани шиддатнокии захираҳои истеҳсолот имкон медиҳанд;

– баланд бардоштани сатҳи даромаднокии истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ;

– ҳавасмандгардонии рушди тиҷорати хурд ва ҳамкориҳои кишоварзӣ ҳамчун омилҳои муҳимми таъмини дастрасии истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ ба бозори кишоварзӣ;

– рушди устувори деҳот, фароҳам овардани шароити мусоид ва ҷаззоби зиндагии иҷтимоӣ барои аҳолии деҳот, аз ҷумла шароити манзил, тандурустӣ, маориф, нақлиёти роҳ ва дигар инфрасохтор;

– ҳавасмандгардонии рушди фаъолиятҳои ғайрикишоварзӣ бо мақсади васеъ намудани бозори меҳнат дар деҳот.

Дар баробари ин, уҳдадорӣҳои тарафҳо оид ба зиёд кардани маблағгузорӣ барои тадбирҳо оид ба беҳтар намудани шароити меҳнат ва ҳифзи меҳнат мебошанд.

Масъалаҳои асосии марбут ба нақши тиҷорат дар рушди иҷтимоӣ меҳнатӣ дар деҳот дар концепсияҳои ба истилоҳ масъулияти иҷтимоии соҳибкорӣ (ё масъулияти иҷтимоии корпоративӣ), дар заминаи ҳамкориҳои мутақобилан судманди ҷомеа, давлат ва тиҷорат, ки тавассути созишномаҳо ва уҳдадорӣҳои шартномавӣ амалӣ карда мешаванд. Функсияҳои соҳибкорӣ, чун қоида, бештар маҳаллӣ мебошанд ва дар сатҳи корпоративӣ ва қаламрави

истиқомат амалӣ карда мешаванд, дар ҳоле ки функцияҳои қудрат глобалӣ мебошанд ва дар сатҳи давлатӣ, милли амалӣ карда мешаванд. Ҳамзамон, иҷрои вазифаҳои онҳо аз ҷониби ҳарду субъект ва ҳамкориҳои муассири байни онҳо, дар ниҳоят, ба рушди устувори ҷомеа ва баланд шудани некуахлоқии аҳоли оварда мерасонад.

Ҳамин тариқ, ташкили шарикӣ дар соҳаи иҷтимоӣ ва меҳнатӣ имкон медиҳад, ки на танҳо ба рушди иқтисодии субъектҳои хоҷагӣ ноил гарданд, балки суботи иҷтимоиро низ барқарор кунанд.

Барои рушди сиёсати иҷтимоӣ меҳнатӣ дар вилоят ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусӣ дар мадди аввал меистад ва самтҳои зеринро бояд дар бар гирад:

1. Дар давраи гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ муассисаҳои иҷтимоии минтақа бе соҳиб монданд ва ғайридавлатӣ гардонидани шуданд. Роҳбарияти давлат дар назди корхонаҳои калон вазифа гузошт, ки ба соҳаи иҷтимоӣ сармоягузорӣ намоянд. Аммо диққати тижорати калон ба афзун намудани ғоида равона карда шуда буд ва ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ на хоҳиш ва на имконияти маблағгузорӣ доштанд.

Дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва меҳнатӣ дар ҷаҳон қарори Конфронси байналмилалӣ оид ба рушди устувор буд, ки соли 1992 дар Рио-де-Жанейро талаботи нави ҷомеаи ҷаҳонро ба корфармоён барои баланд бардоштани масъулияти иҷтимоии худ муқаррар кард. Мутаассифона, дар айни замон, сиёсати воқеии иҷтимоии корхонаҳо аксар вақт бо хайрияи одӣ маҳдуд мешавад.

2. Рушди ҳамкориҳои бахши хусусӣ ва давлат дар шароити кунунӣ барои ҳалли масъалаҳои зерини иҷтимоӣ-меҳнатӣ равона гардад:

– рушди соҳибкориҳои истеҳсолӣ ва таъмини иҷрои ташкили кластерҳо, тибқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, № 566, аз 28 октябри соли 2020, дар бораи «Концепсияи ташкил ва рушди кластерҳои агросаноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то 2040»;

– дар бучети вилоят барои рушди соҳибкорӣ дидани маҷмуи муайяни имтиёзҳо, ки хидматҳои иҷтимоиро кафолат медиҳад;

– тақмили ихтисоси кормандон, таъмини амнияти меҳнат, таъботати профилактикӣ, сохтмони манзил ва рушди инфрасохтори иҷтимоӣ. Ин навъи масъулиятро ба таври шартӣ метавон «масъулияти иҷтимоии тарафайн» номид.

– тадбиқи таҷрибаи сиёсати иҷтимоӣ дар «ҶСП Чжунтай-Данғара Синсилу текстили ноҳияи Данғара» дар дигар корхонаҳои калони вилоят, ки дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ барномаи худро доранд.

3. Барои рушди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ бояд самтҳои афзалиятноки ҳалли масъалаҳои зерини иҷтимоиро дар корхонаҳо таъмин кард ва амсилаи молиявии ташкили ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусиро истифода бурд.

3.3. Ташкили корхонаҳои калони агросаноатӣ – имконияти асосии иҷрои сиёсати иҷтимоию меҳнатӣ

Таҷрибаи хориҷӣ ва ватанӣ нишон медиҳад, ки асоси сиёсати иқтисодии давлатро ташкили корхонаю иттиҳодия ва ширкатҳои калон, фирмаҳои агросаноатӣ, ҷамъиятҳои саҳҳомӣ, кооперативҳо ва ғ. ташкил медиҳанд. Маҳз ширкатҳои калон самаранокии баланди истеҳсолот ва рақобатпазириро дар бозори ҷаҳонӣ таъмин мекунанд.

Афзалиятҳои истеҳсолоти калон дар истифодаи оқилона ва самараноки техника ва технология, дараҷаи баланди бо ҳам пайвастанӣ соҳаҳои гуногун бо соҳаи саноат зоҳир мегардад. Прогресси илмӣ-техникӣ водор мекунад, ки ширкатҳо таҷҳизоти нави сермаҳсул гиранд ва дар ҳамин асос ҳосилнокии меҳнатро баланд бардоранд. Ин танҳо барои корхонаҳои калон имконпазир аст.

Масалан, дар ИМА ба ҳисоби миёна ба як ферма 200 гектар замин рост меояд. Аксари корхоро оилаҳо иҷро мекунанд. Шакли истифодаи замин асосан иҷора мебошад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки хоҷагӣ ҳар қадар калон бошад, вай ҳамон қадар самарабахштар мешавад. Аз ин рӯ, муфлисшавӣ ва харобшавӣ асосан ба хоҷагиҳои деҳқонии хурд таъсир мерасонад, ки ба рақобат тоб оварда натавонианд. Дар ИМА хоҷагиҳои хурде, ки истеҳсоли солонашон камтар аз 100 ҳаз. долл. Баробар аст, 82 фоизи тамоми деҳқонро ташкил медиҳад, ҳиссаи онҳо дар даромади умумии хоҷагиҳои ИМА 25 фоиз ва дар даромади соф 13 фоизро ташкил дод. Дар баробари ин, хоҷагиҳои калонтаре, ки маҳсулоти умумии солонашон зиёда аз 100 ҳаз. долл. ва бештар аз он аст, танҳо 18 фоизи тамоми деҳқонро ташкил медиҳанд, ҳиссаи онҳо дар даромади умумӣ 75 фоиз ва дар даромади соф 87 фоизро ташкил дод.

Дар шароити хоҷагии қишлоқи ИМА раванди муфлисшавии деҳқонони хурд сол аз сол пурзӯр мегардад. Соли 1995 назар ба соли 1950 шумораи хоҷагиҳои хурд аз 5,4 миллион ба 2,1 миллион нафар кам шуд. Ин чунин маъно дорад, ки дар Америка ҳар сол то 70-75 ҳаз. деҳқон муфлис мешаванд¹.

Аз ин рӯ, истеҳсолоти кишоварзии Тоҷикистон дар оянда бояд ба истеҳсолоти калон дар якҷоягӣ бо истеҳсолоти миёна ва хурд асос ёбад. Маҳз ҳамин гуна сиёсати институтсионалии аграрӣ дар хориҷа гузаронда мешавад.

Давлат бояд истеҳсолоти калонро дастгирӣ кунад, ба он барои мутобиқ шудан ба шароити бозор ёрӣ расонад, идоракунии самарабахши онро таъмин намояд. Ин чунин ташкили меҳнат ва ташаккули чунин муносибатҳои дохилихоҷагиро талаб мекунад, ки ба ҳам пайвастании манфиатҳои шахсиро бо манфиатҳои коллектив, нигоҳ доштани манфиати меҳнат ба манфиати ҳар як одам ва тамоми ҷамъият таъмин намояд. Муттаҳид ва концентратсияи истеҳсолот тамоюли умумичаҳонӣ мебошад ва мо ба он муқобил амал намудем ва ба вайрон шудани корхонаҳои азими дар давоми солҳо сохташуда роҳ додем.

Бинобар он ки вилояти Хатлон минтақаи аграрии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ба деҳқонон имконият додан лозим аст, ки барои шароити мушаххас

¹ Ашуров И.С. Сельское хозяйство: состояние и перспективы форм хозяйствования (научная монография). – Душанбе: Адиб, 2008. – 96 с.

шакли хочагидориро интихоб кунанд. Моликият бояд дар дасти шахсоне бошад, ки ба идора кардани он майлу хошиш ва имконият доранд ва ба гардани онҳое бор кардан лозим нест, ки барои идоракунии самараноки он омода нестанд.

Муҳимтарин чараёни роҳи нави сиёсати аграрӣ такмил додани муносибатҳои замини байни одамон дар чараёни соҳиб шудан, истифода бурдан ва ихтиёрдории замин мебошад. Дар ин масъала хатоҳо ҷой доштанд, ки онҳоро ислоҳ кардан лозим аст.

Дар ин шароит ҷидду ҷаҳди корхонаҳо ва соҳаҳои комплекси агросаноатиро дар асоси кооператсия ва интегратсия муттаҳид кардан лозим аст. Ин имконият медиҳад, ки захираҳои меҳнатӣ, моддӣ ва молиявӣ ба истехсоли маҳсулоти ниҳой концентратсия карда, эквиваленти мубодилаи байни соҳаҳо барқарор карда, иқтидорҳо ва захираҳои мавҷудаи истехсолӣ оқилона истифода бурда, манфиатҳои иқтисодии истехсолкунандагон бо ҳам мувофиқ карда, амалиёти муҳофизати онҳо дар бозор мутобиқ карда шавад.

Ба гуфтаи Пиризода Ҷ.С., «корхонаҳои хурди кишоварзӣ бояд ба кластерҳои бузурги кишоварзӣ гузаранд - кӯшишҳои худро ба татбиқи дигар лоиҳаҳои марбута равона созанд»¹.

Ҳамаи ширкатҳои калони кластери кишоварзӣ, ки дар назар дошта шудаанд, вазифадоранд, ки дар соҳаҳои махсусгардонидашуда ва ғайримутамарказро таъсис дода, шумораи кормандонро солона 7-10% афзоиш диҳанд, ки ин 4-5 ҳазор ҷойҳои нави кориро ташкил медиҳад. Гузашта аз ин, ин лоиҳаҳо бояд дар деҳот амалӣ карда шаванд.

Самаранокии ташкили кластерро муҳаққиқ Расулова Д.Б., дар мисоли ташкили «Агротластери гӯшти гӯсфанд» нишон додааст (ҷадвали 3.6).

Тибқи ҳисобҳои Курбонзода Д.Қ. «бо дарназардошти он, ки хароҷоти хочагиҳо барои истехсоли гӯшти гӯсфанду буз ба 80 фоизи даромад аз фурӯши он баробар аст, ғойда барои деҳқонон 3,0 млн. сомони ро ташкил

¹ Пиризода, Дж.С. Развитие социальной сферы в сельской местности на основе формирования государственно-частного партнерства / Дж.С. Пиризода / Сборник материалов VI-й межд. научно-прак. конференции (март, 2015 года). – Пенза, 2015. – С. 299-304.

дода, дараҷаи даромаднокӣ ба 25,0% баробар мешавад. Ҳосилнокии меҳнат дар як одам/соат 2,05 сомони ро ташкил медиҳад».

Ҷадвали 3.6

Самаранокии иқтисодии ғаёолияти «Агрокластери гӯшти гӯсфанд»¹

Нишонди- ҳандаҳо	Шумораи коргарон, нафар	Ҳаҷми истеҳсол, тонна	Даромад аз фурӯш, млн. сомонӣ	Хароҷот барои истеҳсол, млн. сомонӣ	Фоида, млн. сомонӣ	Сатҳи даромад- нокӣ, %	Ҳосилнокии меҳнат, одам/соат, сомонӣ	Даромад ба бучет, млн. сомонӣ
Истеҳсоли гӯшти гӯсфанд ва буз								
Ҳамагӣ	2500	500	15,0	12,0	3,0	25,0	2,05	-
Сеҳи коркарди гӯшт ва каллапоча								
Истеҳсоли гӯшт	20	300,0	18,0	14,0	4,0	28,6	354,9	1,0
Коркарди каллапоча	10	175,0	3,0	2,4	0,6	25,0	118,3	0,150
Сеҳи коркарди пашм								
Пашм	10	25,0	0,75	0,6	0,15	25,0	29,6	0,031
Ғабрикаҳои калобаресӣ								
Калоба, млн.м	10	250,0	2,5	2,0	0,5	25,0	98,6	0,125
Сеҳи бофандагӣ								
Қӯробҳои пашмӣ, ҳаз.ҷ.	10	10,0	0,5	0,4	0,1	25,0	19,7	0,025
Калинҳои пашмӣ. д.	10	600	0,90	0,76	0,14	18,4	35,5	0,035
Сеҳи истеҳсоли ҳасиб								
Ҳасиб	10	375	22,5	18,0	4,5	25,0	887,2	1,125
Ҳамагӣ	2580	X	63,15	50,16	12,99	25,9	276,7	2,491

Даромад аз фурӯши гӯшт 18,0 млн. сомонӣ ва хароҷот ба 15,0 млн. сомонӣ баробар мешавад. Фоида аз истеҳсоли гӯшт 4,0 млн. сомонӣ ва дараҷаи даромаднокӣ ба 28,6% баробар мешавад. Аз ҳисоби пардохти андоз ба бучети маҳал 1,0 млн. сомонӣ ворид гардида метавонад. Даромади агроекластер аз ҳисоби коркарди каллаю поча ва узвҳои дарунии он 3,0 млн. сомонӣ ва фоида 0,6 млн. сомониро ташкил карда метавонад. Дараҷаи даромаднокии он ба 25% баробар буда, аз он ба бучет 0,150 млн. сомонӣ андоз ворид мегардад².

¹ Расулова Д.Б. Такмили асосҳои ташкилӣ-иқтисодии гӯсфандпарварӣ ва самаранокии иқтисодии он дар Тоҷикистон. Диссер. барои дараҷаи илмии н.и.и. – Бохтар, 2022. – С. 98.

² Қурбонзода, Д.Қ. Давлати иҷтимоӣ ва алоқамандии он ба сиёсати иҷтимоӣ / Д.Қ. Қурбонзода // Идоракунии давлатӣ. – 2021. – №4-1(53). – С. 233-241. – EDN LBCJIK.

«Дар назар дошта шудааст, ки ҳамасола 2500 оила ба ҳисоби миёна 4 сар чорво бо вазни 50 кг ҳар кадоме ва дар маҷмуъ 200 кг бо вазни зинда ба гӯшт месупоранд. Ҳамин тавр, миқдори чорвои ба гӯшт супоридаи деҳқонон 500 т бо арзиши 30 сомонӣ ба 1 кг вазни зинда 15,0 млн. сомониро ташкил медиҳад.

Ҳамин тавр, ташкили як агрокластери гӯшт метавонад даромади солонаро ба 63,15 млн сомонӣ расонад ва 2580 нафар захираҳои меҳнатиро бо ҷойи кор таъмин намояд. Аз ҳисоби ташкили агрокластери гӯшт ба бучети ноҳия метавон 2,491 млн сомонӣ андоз супорида, дараҷаи даромаднокии соҳаро дар маҷмуъ ба 25,9% расонид»¹.

Ҳамин тавр, метавон исбот намуд, ки ташкили агрокластерҳо дар ҳамаи ноҳияҳо метавонад масъалаи таъмини шуғли аҳолиро ҳал намояд, зеро чунин кластерҳоро метавон дар ҳамаи соҳаҳо: ғалла, сабзавот, картошка, мева, ангур, гӯшт, шир, пашм ва пилла ташкил намуд.

Дигар масъалаи муҳимми тақмили сиёсати иҷтимоӣ таъмини талаботи аҳоли бо манзили зист мебошад.

Дар вилоят заминаи зарурии меъёрӣ ва қонунгузорӣ фароҳам оварда шудааст, сохтори идоракунии сохтмони манзили инфиродӣ амалӣ карда шудааст, феҳристи заминҳое, ки барои ҷойгиронии сохтмони манзили инфиродӣ пешбинӣ шудаанд, истифодабарандагони замин муайян карда шуданд. Ҳоло дар вилоят 29438 га замин зери иморатҳо қарор дорад. Ҳоҷагиҳои наздиҳавлигӣ ба 90479 га расидааст².

Дастгирии давлатии сохтмони манзил дар вилоят дар ду самт амалӣ карда мешавад: додани қитъаҳои замин ба сохтмончиён; таъмини замин барои сохтмони манзил ба аҳоли.

Дар вилояти Хатлон таъминоти аҳоли бо манзил ба ҳисоби миёна ба ҳар як шахс дар давоми солҳои 2015-2021 тамоюли пастравӣ дорад ва дидани чораҳои бетаъхирро тақозо менамояд. Дар ин ҷода мебоист барномаи

¹ Курбонзода, Д.Қ. Давлати иҷтимоӣ ва алоқамандии он ба сиёсати иҷтимоӣ / Д.Қ. Курбонзода // Идоракунии давлатӣ. – 2021. – №4-1(53). – С. 233-241. – EDN: LBCJJK.

² Маълумот дар бораи миқдори заминҳо ва тақсими он ба намудҳо дар вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ба ҳолати 01.01. 2022). – С. 26.

«Рушди манзил дар вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030» таҳия ва тасдиқ карда шавад. Ҳадаф аз таҳияи барномаи мазкур таъмини аҳоли бо манзил ва паст кардани фишори кӯчиши аҳоли ба шаҳрҳои калон ва мувофиқ намудани сатҳи зиндагии аҳолии деҳот ба аҳолии шаҳр мебошад (ҷадвали 3.7).

Ҷадвали 3.7

Таъмини аҳолии вилояти Хатлон бо манзил дар солҳои 2015-2021

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Таъминоти аҳоли бо манзил ба ҳисоби миёна ба ҳар як сокин, м ² -ҳамагӣ	10,7	10,2	10,2	10,1	10,1	9,9	9,7
Аз ҷумла: шаҳр	14,6	13,6	13,4	13,8	12,7	14,1	14,3
деҳот	9,8	9,8	9,5	9,3	9,2	9,0	8,7

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Хатлон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 79-80.

Дар доираи барномаи «Рушди манзил дар вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030» ҳукумати вилоят метавонад таҳияи лоиҳаҳои сохтмони шаҳракҳоро дар деҳот роҳандозӣ намуда, маблағҳои онро чун дастгирии давлатӣ пардохт намояд ва инфрасохтори деҳотро маблағгузорӣ намояд. Сохтмони манзил аз ҳисоби буҷет, аҳоли ва корхонаҳои, ки ба коргарони худ шароити зиндагӣ муҳайё месозанд, сурат мегирад.

Самти дигари фаъолияти барномаи «Рушди манзил дар вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030» ин маблағгузори сохтмон аз ҷониби ширкатҳои калони сохтмонӣ мебошад, ки манзил бунёд намуда, онро ба муштариён мефурӯшанд. Роҳи дигари маблағгузори лоиҳаҳои сохтмонӣ метавонад ҷалби маблағҳои аҳоли дар арафаи сохтмон ва ҷараёни он бошад. Ин шакли шартнома ба фаъолияти иқтисодии ширкатҳо таъсири мусбат мерасонад.

Барои истиқоматкунандагони деҳот имконияти иловагӣ фароҳам овардан даркор аст. Бояд лоиҳаи қарори ҳукумат «Дар бораи истифодаи қарзҳои ипотекаӣ дар рушди сохтмони манзил дар деҳот» таҳия ва татбиқ карда шавад, ки ба деҳотиён имконият фароҳам меорад, ки барои сохтмони манзил қарзҳои дарозмуддат дастрас кунанд.

Пешниҳод карда мешавад, ки дар ҷамоатҳои деҳот кооперативҳои сохтмонӣ ташкил карда шавад. То имрӯз, ҷамоатҳои деҳоти вилоят аллакай дар бораи интиҳоби нақшаи сохтмони манзил барои истиқоматкунандагони

худ тасмим гирифтаанд. Тибқи нақша, кооперативҳои сохтмонӣ дар деҳот, бояд бо қарзҳои бонкӣ таъмин бошанд ва пардохти онро аз фурӯши манзил ба роҳ монанд. Мумкин аст, ҷамоатҳои деҳот худи аҳоли ва маблағҳои онҳоро ба сохтмони манзил ҷалб кунанд.

Нақшаи дуҷумла ташкили «Фонди манзили деҳот» мебошад, ки метавонад дар ҷамоатҳои деҳот ташкил карда шуда, маблағҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), аҳоли ва дигар табақаҳои аҳолиро муттаҳид намуда, сохтмони манзилро барои деҳотиён ба роҳ монад.

Ҷамзамон, дар «Барномаи рушди кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» бояд тамдид карда шавад. Ҳадафи барнома таъмини рушди устувори деҳот, баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва шуғли аҳолии деҳот ва баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти кишоварзии дар соҳа истеҳсолшуда мебошад. Дар доираи татбиқи барнома, талошҳои асосӣ ба таъмини рушди босуръати зербахшҳои афзалиятноки истеҳсолоти кишоварзӣ, пеш аз ҳама, зироаткорӣ ва чорводорӣ равона карда шаванд; тавсеаи дастрасии истеҳсолкунандагони мол ба захираҳои қарзии имтиёзнок; ҳифз ва афзоиши сарватҳои табиӣ ва беҳтар намудани шароити манзил дар деҳот. Барои иҷрои он аз буҷаи вилоят ва буҷаи ҷумҳурӣ ба «Фонди манзил» ҷудо намудани маблағ ба назар гирифта шавад ва пас аз фурӯши манзил онҳо бояд ҷуброн гашта, боз ба сохтмонҳои оянда равона карда шаванд.

Дар ҷараёни татбиқи Барномаи «Рушди манзил дар вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030» бояд ба нақша гирифт, ки сохтмон ва хариди манзил дар деҳот нисбат ба сатҳи соли 2020-ум ҳамасола 10% зиёд карда шавад; зиёд кардани таъминоти аҳолии деҳот бо оби нӯшокӣ, дар доираи ин барнома бояд ҳалли худро ёбанд.

Барои рушди соҳаи маориф ва тайёр намудани мутахассисон барномаи дарозмуддати мақсадноки «Рушди таҳсилоти касбӣ дар вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030» таҳия карда шавад. Зеро ҳолати кунунии тарбияи кадрҳо вазъи давлат ва бахши соҳибкориро душвор намуд. Дар шароити кунунӣ муассисаи таълимӣ ба пардохти маблағ барои таҳсил ва донишҷӯ ба

гирифтани диплом манфиатдор ҳастанд, вале сифати пасти таҳассус имконият намедихад, ки ба иқтисод кадрҳои ба рақобати бозор тобоварандаро пешниҳод намоянд. Ин боиси бадномкунии пурраи таҳсилоти касбӣ ва дар натиҷа, таназзули минбаъдаи иқтисодиёт мегардад.

Ҳадафи барномаи пешниҳодшуда, навсозии системаи вилоятии таҳсилоти касбӣ барои рушди ояндадори иҷтимоӣ ва иқтисодии вилоят мебошад.

Ҳадафҳои асосии барнома инҳоянд:

- қорӣ намудани таҷрибаи таҳлили бозори меҳнат ва пешгӯии эҳтиёҷоти иқтисодиёти вилоят ба захираҳои меҳнатӣ мутобиқи самтҳо ва барномаҳои стратегии рушди иҷтимоию иқтисодии вилоят;

- оптимизатсияи сохтори шабакавӣ ва тақсимои ҳудудии муассисаҳои таҳсилоти касбӣ, пайвастании онҳо ба соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёти вилоят;

- рушди шаклҳои умедбахши ҳамкориҳои муассисаҳои таълимӣ ва корхонаҳо - шарикони иҷтимоӣ, аз ҷумла фароҳам овардани шароит барои баланд бардоштани ҳолибияти сармоягузориҳои муассисаҳои таълимӣ.

Он нақшаи зерини таҷрибаи таҳсилоти касбиро дар бар мегирад:

1. Барои пардохти ҳаққи таҳсили хонандагон, донишҷӯён, хароҷоти таҳсилот бояд аз ҳисоби буҷаи давлат ва муштариён, яъне корфармоён, пардохт карда шавад. Таносуби байни маблағгузориҳои давлатӣ ва мизочон-корфармоён, инчунин андозаи пардохт вобаста ба касб, навъи муассисаи таълимӣ ва омилҳои дигар бояд бо роҳи ҳисоб муқаррар карда шавад. Аммо, он бояд ба паритети 50х50 наздик бошад. Гузашта аз ин, корфармо бояд ҳиссаи худро на фавран пас аз ба қор қабул кардани хатмкунанда, балки пас аз чанд муддат, бигӯем, пас аз як соли эътимод ба тайёрии босифати хатмкунанда пардохт намояд.

2. Пас аз як соли қор ба хатмкунанда супурдани диплом, пас аз арзёбии яққояи қори ӯ дар қорхона аз қониби комиссияи махсус иборат аз

намояндагони муассисаи таълимие, ки ӯ онро хатм кардааст, корхонае, ки ӯ кор мекунад ва мақомот, ба мақсад мувофиқ аст.

3. Мақомоти вилоят бояд фармоиши дарозмуддат (барои 7-10 сол) -ро барои тайёр кардани мутахассисон дар назди муассисаҳои таълимии тамоми шаклҳои моликият таҳия кунанд ва шуғли онҳоро кафолат диҳад. Фармоиш дар асоси, пеш аз ҳама, аризаҳои корфармоён, инчунин дар асоси пешгӯиҳо ва тамоюлҳои рушди иқтисод, ҷомеа ва давлат таҳия карда мешавад.

Бо ин қарорҳо дар бозори хидматрасонии таълимӣ чӣ мешавад?

Якум, масъулият барои сифати таълим аз ҷониби муассисаи таълимӣ боло хоҳад рафт, зеро корфармо метавонад ба он барои мутахассиси сушт таҳсилкарда пардохт накунад.

Дувум, хатмкардагони муассисаи таълимӣ ба таҳсилашон ҷиддитар муносибат мекунанд, зеро онҳо пас аз як соли кор дар корхона диплом гирифта наметавонанд.

Савум, тамоми соҳаи таҳсилоти касбӣ ба қадри зарурӣ мутахассисон тайёр мекунад ва танҳо онҳое, ки даркоранд.

Чорум, корфармоён, аз ҷумла фармоишгарони давлатӣ, фармоишро барои хатмкунандагони системаи таҳсилоти касбӣ ва баҳогузориҳои онҳо пас аз як соли кор дар корхона бо масъулият муносибат мекунанд.

Панҷум, ба ҳамаи хатмкунандагони донишгоҳҳо ва дигар муассисаҳои таълимӣ ҷойҳои корӣ кафолат дода мешаванд.

Аммо, дар ин нақша як заифӣ мавҷуд аст: бисёре аз корфармоён метавонанд барои фармоиш додани хатмкардагони муассисаҳои таълимӣ, ба умеди кадрҳои кӯҳна, инчунин ба кор ҷалб кардани мутахассисони омода дар бозори меҳнат ва ё онҳоро аз дигар корхонаҳо гиранд. Барои ҳалли ин мушкилот қонунан муайян кардани шумораи хатмкунандагони донишгоҳҳо, коллеҷҳо, омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, ки корхона ё муассиса, ҳадди аққал 3 фоизи шумораи кормандонро аз ҳисоби хатмкунандагон тибқи шартнома бо кор таъмин намояд.

Барои фароҳам овардани шароити мусоид чихати рушди шаклҳои хурди хочагидорӣ, пешниҳод карда мешавад, ки лоиҳаи афзалиятноки «Рушди инфрасохтори иҷтимоию меҳнати вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030» таҳия ва амалӣ карда шавад. Дар доираи барнома механизми татбиқи додани қарзҳои имтиёзнок ба кооперативҳо таҳти кафолати вилоят зарур аст. Он ба ноил шудан ба суботи иҷтимоӣ равона шудааст.

Бояд қайд кард, ки то охири соли 2030 шумораи иштирокчиёни барнома 30 фоизи хонаводаҳоро дар бар гирифта, маъноӣ афзоиши назарраси ҷойҳои нави кориро дорад ва ҳамчун омили тавоноӣ суботи иҷтимоӣ дар деҳот хизмат мекунад.

Барнома як қатор зергурӯҳҳоро дар бар мегирад: «Чамбоварӣ ва коркарди шир», «Чамбоварӣ ва коркарди сабзавот» дар заминаи сохторҳои «Тоҷикматлубот», ки ба рушди соҳибқорӣ истеҳсоли мусоидат мекунад равона карда мешавад.

Зерсохторҳои «Тоҷикматлубот» системаи чамбоварӣ, хунуккунӣ ва фурӯши ширро, ки дар хочагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва хочагиҳои ёрирасони шахсӣ истеҳсол мешавад, таъмин менамояд. Чунин сохторҳоро дар ҳама марказҳои ноҳияҳои вилоят ташкил кардан мумкин аст. Соҳибони қитъаҳои замини наздиҳавлигӣ ба ҚДММ чамбоварӣ ва коркарди шир дохил мешаванд ва кафолат дода мешавад, ки ҳамарӯза ба нуқтаҳои чамбоварии шир маҳсулот супоранд, аз ин рӯ, ширкати истеҳсоли хидматро оид ба чамбоварӣ ва фурӯши шири хом ба корхонаҳои коркард таъмин менамояд. Ғайр аз ин, барои сифат ва раваннокии шир комбинатҳои коркарди шир ба таъминкунандагони шир маблағи иловагӣ пардохт мекунад. Дар давоми 3 соат аз лаҳзаи ширдӯшӣ, дар пункти қабули шир он хунук карда мешавад. Сипас, барои он нақлиёт аз наздиктарин корхонаҳои коркарди шир меояд. Ба ҳисоби миёна, 50% шири дар хочагиҳои деҳқонӣ чамбоваришуда тавассути «Тоҷикматлубот», фурӯхта мешавад.

Истеҳсоли гӯшти паранда яке аз соҳаҳои ояндадори парандапарварист, ки барои рушд дар шакли хочагидорӣ хурд мавҷуд аст, зеро ин соҳа соҳаи

хеле самараноки чорводорӣ мебошад, ки дорои даромаднокии баланд буда, аз ҷиҳати иқтисодӣ, махсусан барои қитъаҳои замини наздиҳавлигӣ муфид мебошад. Истифодаи технологияи интенсивӣ имкон медиҳад, ки парандаҳо бо вазни зиндаи 3,5 кг, вазни забҳ 2,1 кг парвариш карда шаванд. Дар сурати ташкили дурусти истеҳсолот оилаҳои деҳот метавонанд талаботи худро пурра бо ғушти паранда ва тухм таъмин намоянд.

Лоихаи таҷрибавии «Парвариши сабзавот» се самти асосӣ - истеҳсоли маводи ниҳолшинонӣ, парвариш ва фурӯши сабзавот дар бар мегирад. Дар мағозаҳои шабакаи савдо муштариён метавонанд маҳсулоти тару тоза ва аз ҷиҳати экологӣ тозаро харидорӣ кунанд.

Дар қаламрави вилоят, дар шафати бозори марказӣ, «ярмаркаҳои рӯзҳои истироҳат» ташкил карда мешаванд, ки ба кишоварзон ва қитъаҳои замини наздиҳавлигӣ имкон медиҳанд, то мушкилоти фурӯши маҳсулотро ҳал намуда, сокинони минтақаро бо маҳсулоти хушсифати кишоварзӣ бо нархи арзон таъмин намоянд.

Механизмҳои асосии дастгирии молиявии соҳибкорони хурд дар деҳот аз ҳисоби бучети минтақавӣ ва ҷумҳуриявӣ, ки аз додани қарзҳо то 50 ҳаз. сомонӣ, додани грантҳо ба соҳибкорони навтаъсис барои оғози тиҷорати худ дар ҳаҷми то 30 ҳаз. сомонӣ, субсидия кардани як қисми фоизи қарзҳои бонкӣ, пешниҳоди кафолатҳо (кафолатҳо) барои қарзҳои қисман таъминшудаи бонкӣ, ҷуброни як қисми хароҷоти ташкили фаъолияти корхонаҳои хурди инноватсионӣ иборатанд, амри зарурист. Татбиқи чорабиниҳо оид ба дастгирии молиявии соҳибкорони хурд ва миёна аз ҷониби Фонди вилоятӣ дастгирии соҳибкорони хурд ва миёна бояд амалӣ карда шавад.

Барномаҳои асосӣ барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми деҳот дар заминаи фарқияти шуғл ва даромади меҳнатии аҳолии деҳот дар вилояти Хатлон иҷро мешаванд, лоихаҳои «Рушди агротуризм» мебошад. Дар натиҷаи татбиқи лоиха, 10 ҳазор гектар замин, ки таъсири максималии антропогенӣ дидаанд, дар давоми як сол ба таври доимӣ ҷангалзор карда

мешаванд. Дар давоми 10 соли оянда, дар назар дошта шудааст, ки чунин дарахтзоркунӣ дар 200 ҳазор гектар бунёд карда шавад. Дарвоқеъ, масоҳати чангал дар вилояти Хатлон ду баробар зиёд мешавад. Бо шарофати лоиҳа, садҳо соҳибкорон дурнамои тичоратии худро хоҳанд дид.

Барномаи дигаре, ки рушди инфрасохтори деҳотро такмил медиҳад, метавонад Барномаи махсуси «Майдончаҳои хурди варзишӣ» бошад, ки чун омили баланд бардоштани саломатии аҳоли хизмат менамояд.

Татбиқи тадбирҳои ташкилӣ, ҳуқуқӣ ва молиявӣ оид ба рушди иқтисоди омехта дар деҳот бо мақсади боз ҳам баланд бардоштани он, самаранокии фаъолият ва нигоҳ доштани тарзи ҳаёти деҳот, масъалаи ҳамоҳангсозии амалҳои ҳамаи субъектҳои он дар қаламрав ба миён меояд. Дар ин ҷо, тавре ки маълум аст, ду роҳи ҳамкориҳои интегралӣ мавҷуданд: азхудкунии тичорати калонтар ҳам дар баробари маҳсулот амудӣ ва ҳам уфуқӣ (хоҷагиҳои кишоварзӣ, компютерҳои фардӣ) ё ихтиёран ворид шудани субъектҳо ба ассотсиатсияҳои чанбаи соҳавӣ, ҳудудӣ, ки ҳоло дар адабиёт ҳамчун кластер тавсиф карда мешавад. Арзёбии иҷрои барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии деҳот дар вилояти Хатлон ба роҳи дувум меравад. Дар ин самт ташкили кластери бисёркомпонентии иҷтимоии деҳот дар назар аст, ки тамоми ҷамоатҳои деҳоти минтақаро фаро мегирад.

Мутобиқи Барнома, кластери иҷтимоии деҳот ин як гурӯҳ объектҳои инфрасохтори иҷтимоӣ, муҳандисӣ ва нақлиётӣ дар ҳудуди шаҳраки деҳотӣ мебошад, ки талаботи ҳадди ақали аҳолиро ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ, маърифатӣ, фарҳангӣ ва дигар хизматрасониҳои маишӣ пурра қонеъ мекунанд. Рӯйхати объектҳои ба кластери иҷтимоии деҳот дохилшавандаро меъёрҳои иҷтимоӣ муайян мекунанд, ки дар асоси қарорҳо ва фармонҳои ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешаванд (ҷадвали 3.7).

Чуноне ки аз рақамҳои ҷадв. 3.8 бармеояд, иҷрои меъёрҳои иҷтимоӣ дар вилояти Хатлон ба ҳисоби миёна аз 8 то 50 фоиз, ба ҷуз масҷидҳо ва оромгоҳҳо ташкил менамояд.

Меъёрҳои иҷтимоӣ ва иҷрои он дар вилояти Хатлон

Муассисаҳо	Меъёр барои 1000 нафар	Мавҷуд (3348,3 хаз. наф.)	Ҷои иҷрои меъёр
Клубҳо	250 ҷой	20	8,0
Китобхонаҳо	5 ҷои китобхона	1	20,0
Иморатҳо барои бозӣ	80 м ²	30	37,5
2. Муассисаҳо			
а) томақтабӣ	50 нафар	108,8	217,6
б) мактабҳо	110 нафар	558,9	508,0
в) толорҳои варзишӣ	270 м ²	30	11,1
3. Муассисаҳои тандурустӣ			
а) амбулатория бо дорухона	60 м ²	27	45,0
б) кабинет барои духтур	18 м ²	9	50,0
4. Муассисаи ҳимояи тартибот	24 м ² ба 1000 нафар аҳоли	9	37,5
5. Муассисаи таъйиноти идоравӣ ва коммуналӣ:	Меёр ба 1000 сокин		
- барои роҳбарият	40 м ²	18	45,0
- барои хизматрасонии техникӣ	45 м ²		
- ҳаммом	7 ҷой	2	28,6
- хизматрасонии зиддисӯхтор	1 (ВХФ муайян мекунад)	0,3	33,3
6. Иншоотҳои маданӣ (масҷидҳо)	7,5 наф. ба 1000 наф. аҳоли	7,5	100,0
7. Оромгоҳҳо	0,24 га ба 1000 нафар	0,24	100,0

Сарчашма: Таҳқиқи муаллиф дар мисоли ноҳияи Ваҳши вилояти Хатлон.

Соҳтори кластери истеҳсолии «Ғалладона»-и вилояти Хатлон бояд ҳамаи хоҷагиҳои истеҳсоли ғалладона, корхонаҳои коркарди ғалладона, анборҳои ғалладонаро дар бар гирад, ки ҳосили 188,0 ҳазор гектар заминҳои корамро коркард намуда, то 870,0 ҳазор тонна ғалладона истеҳсол мекунад.

Тибқи гуфтаи Ашуров И.С. «Шаклҳои гуногуни ассотсиатсияҳо, инчунин интеграторҳои гуногун (хоҳ давлатӣ, хоҳ хусусӣ ё омехта), ҳам заруранд ва ҳам муҳиманд, агар онҳо танҳо дар самти навсозии соҳаи кишоварзӣ, татбиқи барномаи инноватсионии рушди комплекси агросаноатӣ кор кунанд. Бидуни ин, мамлакат аз бӯҳрони иқтисодӣ раҳо намешавад, мушкилоти воридотивазкуниро ҳал намекунад, бозори дохилиро бо маҳсулоти озуқаворӣ ватанӣ сер намекунад ва барои амнияти озуқаворӣ кишвар шароит фароҳам намеорад. Сухан дар бораи сиёсати махсуси дастгирии хоҷагиҳои деҳқонии оилавӣ, зарурати ворид намудани тағйирот ба

Қонун дар бораи хочагии деҳқонӣ, дастгирии хочагиҳои деҳқонӣ ва барои онҳо муқаррар кардани имтиёзҳои махсус меравад»¹.

Рушди кооператсия, аз ҷумла кооператсияи истеъмолкунандагон, ҳамчун яке аз асосҳои инфрасохтори бозаргонии маҷмуи агросаноатӣ ва баланд бардоштани даромаднокии ҷамоати кишоварзӣ, ҳифзи иҷтимоии истеҳсолкунандагони деҳот аҳамияти иҷтимоӣ дорад. Инкишофи кооперативҳо барои хизматрасонии истеҳсолӣ-техникӣ ба аҳолии деҳот, истифодаи муштаракӣ техникаи кишоварзӣ, истеҳсол, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ дар заминаи корхонаҳои саноати коркард, инчунин хизматрасонӣ нақши муҳим мебозад. Тадбирҳои афзалиятноки рушди ҳамкорӣ тақвину додани қонунгузорию кооперативӣ, дастгирии ибтидоии молиявии кооперативҳои таъсисёфта, рушди шаклҳои нави кооперативҳои кишоварзӣ дар соҳаи қарздиҳӣ ва суғурта, ҷамоати илмӣ ва машваратӣ ва омӯзиши мебошанд»².

Ҳамин тариқ, механизмҳои иҷроии сиёсати иҷтимоӣ доир ба меҳнат, таҳияи барномаҳои соҳавӣ, ҷунуни воситаи асосии идоракунии рушди соҳаи иҷтимоӣ ва меҳнат дар деҳот гардад. Ин маънои онро дорад, ки он дар сатҳи ҷумҳуриявӣ таҳияи маҷмуи барномаҳои ба ҳам алоқаманди мақсадноки идоравӣ барои ҳар як самти ҷамоатӣ, дар сатҳи вилоят дар ҳар як ноҳия таҳияи барномаҳои мақсадноки соҳавӣ бояд таҳия шаванд, ки ташаккули соҳаи иҷтимоӣ ва меҳнатро таъмин кунанд. Ҳамзамон, ҳар як барномаи вилоятӣ бояд ҳалли масъалаҳои сиёсати иҷтимоӣ доир ба меҳнат, бо дарназардошти рушди инфрасохтори иҷтимоӣ дар бар гирад.

Таҳияи барномаҳои иҷтимоӣ доир ба меҳнат, ҷунуни механизми асосии сиёсати иҷтимоӣ дидани ҷораҳои зеринро тақозо менамояд:

1. Барномаҳо ба принсипи барқароркунии даромаднокии иқтисодиро таъмин намуда, бояд тавозуни рушди иқтисод ва муҳити зистро нигоҳдоранд, истифодаи захираҳои ба манфиати аҳолии равона гардад, иҷроии

¹ Ашуров И.С. Сельское хозяйство: состояние и перспективы форм хозяйствования (научная монография). – Душанбе: Адиб, 2008. – С. 96.

² Ашуров И.С. Аграрная реформа Республики Таджикистан. - М.: ООНИПКЦ «Восход-А», 2008. – С. 72.

ҳамаҷонибаи мақсадҳо на танҳо барои ҳалли мушкилоти ҷорӣ, балки мушкилоти оянда, ки бо баланд бардоштани сатҳи зиндагии на танҳо наслҳои имрӯза, балки наслҳои оянда низ алоқаманданд, бошад.

2. Масъалаи дигар ташкили ҷойҳои нави кориро дар назар дорад, ки шуғли пурсамарро таъмин намояд. Аз истифодаи қисми зиёди аҳолиро дар соҳаҳои самаранокии иқтисодияшон паст даст кашидан зарур аст. Ин асосан соҳаи кишоварзиро дар назар дорад, зеро ҳосилнокии пасти истеҳсолот наметавонад омили ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ гардад. Ғайридавлатикунонии бесамар наметавонад омили рушд гардад ва механизми ба фаъолият бозгардонии корхонаҳои хусусишуда, танҳо бо роҳҳои иқтисодӣ ҳавасманд карда мешавад, ки яке аз онҳо баланд бардоштани андоз аз моликият мебошад. Ташкили агрокластерҳои саноатӣ воситаи асосии таъмини шуғли аҳоли доништа мешавад.

3. Дар шароити кунунӣ, ки «Барномаи рушди иҷтимоӣ иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020» бо сабабҳои гуногун ба иҷро нарасид тамдид карда шуда, ба шароити кунунӣ мутобиқ кардани аз ғайри ҳоли нест.

4. Дар вилояти Хатлон таъминоти аҳоли бо манзил ба ҳисоби миёна ба ҳар як шахс дар давоми солҳои 2015-2021 тамоюли пастравӣ дорад ва дидани ҷораҳои бетаъхирро тақозо менамояд. Дар ин ҷода мебоист барномаи «Рушди манзил дар вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030» таҳия ва тасдиқ карда шавад. Ҳадаф аз таҳияи барномаи мазкур таъмини аҳоли бо манзил ва паст кардани фишори кӯчиши аҳоли ба шаҳрҳои калон ва наздик намудани сатҳи зиндагии аҳолии деҳот ба аҳолии шаҳр мебошад. Ҳалли онро тавассути ташкили «Фонди манзили деҳот», ки метавонад дар ҷамоатҳои деҳот ташкил карда шуда, маблағҳои хочагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), аҳоли ва дигар табақаҳои аҳолиро муттаҳид намуда, сохтмони манзилро барои деҳотиён ба роҳ монанд.

5. Барои рушди соҳаи маориф ва тайёр намудани мутахассисон барномаи дарозмуддати мақсадноки «Рушди таҳсилоти касбӣ дар вилояти

Хатлон барои солҳои 2021-2030» таҳия карда шавад. Зеро ҳолати кунунии тарбияи кадрҳо вазъи давлат ва бахши соҳибкориро душвор намуд. Ҳадафи барномаи пешниҳодшуда, навсозии системаи таҳсилоти касбӣ барои рушди ояндадори иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мебошад.

6. Барои фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди шаклҳои хурди хочагидорӣ, пешниҳод карда мешавад, ки лоиҳаи афзалиятноки «Рушди инфрасохтори иҷтимоию меҳнатии вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030» таҳия ва амалӣ карда шавад. Дар доираи барнома механизми татбиқи додани қарзҳои имтиёзнок ба кооперативҳо таҳти кафолати ҳукумати вилоят зарур аст.

7. Азбаски барномаҳои асосӣ барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми деҳот дар заминаи фарқияти шуғл ва даромади меҳнатии аҳолии деҳот дар вилояти Хатлон иҷро мешаванд, лоиҳаҳои «Рушди агротуризм» мебошад. Барномаи дигаре, ки рушди инфрасохтори деҳотро такмил медиҳад, метавонад Барномаи махсуси «Майдончаҳои хурди варзишӣ» бошад, ки чун омилҳои баланд бардоштани саломатии аҳолии хизмат менамояд.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОД

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Тибқи вазифаҳои гузошташудаи таҳқиқоти диссертатсионӣ чунин хулосаҳои илмӣ таҳия шудаанд:

1. Вобаста ба манфиатҳо ҳар як давлат сиёсати иҷтимоӣ-меҳнати худро таҳия карда амалӣ менамояд. Ин сиёсат дар он вақт амалӣ мегардад, ки ба ғояҳои адолати иҷтимоӣ асос ёфта, манфиатҳои ахлоқӣ, динии ҷомеаро ҳимоя менамояд. Таҳқиқи ақидаҳои олимони классик, муосири хориҷӣ ва миллӣ ба мо имконият дод, ки мафҳуми нави ибораи «Сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ»-ро таҳия намоем. Пеш аз ҳама, сиёсат ин манфиат буда ҳадафҳои стратегии давлат баҳри рушди иқтисодиёт ва иҷтимоиёт равона карда мешавад, ки тавассути бунёди шароити меҳнат таъмин мегардад [4-М].

2. Таҳияи сиёсати иҷтимоӣю меҳнатӣ бе риояи принципҳо ва муайян намудани вазифаҳо ва усулҳои иҷрои сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ аз имкон берун аст. Аз ин ҷо дар диссертатсия принципҳои сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ: таъмини имконияти рушди истехсолоти ҷамъиятӣ; адолати иҷтимоӣ; кафолатҳои иҷтимоӣ; масъулияти иҷтимоӣ; ҳамбастагии иҷтимоӣ; ҷуброни иҷтимоӣ; шарикии иҷтимоӣ ҷудо карда шудааст.

Дар диссертатсия усулҳои ба амалбарории сиёсати муосири иҷтимоии давлат ба чор гурӯҳ тақсим карда шудаанд: иқтисодӣ, маъмурӣ ва танзим, ҳуқуқӣ ё қонунгузорӣ, идеологӣ асоснок карда шудаанд [4-М].

3. Дар асоси таҳқиқи таҷрибаи ҷаҳонии таҳия ва иҷрои сиёсати иҷтимоӣ-меҳнати мамлакатҳои рушдкарда ва дар ҳолати гузариш ба иқтисоди бозорӣ қарордошта муайян карда шудааст, ки амсилаи сотсиал-демократӣ, ё амсилаи «Скандинавӣ» (Дания, Шветсия, Финляндия), ки манфиатҳои коргарон ва манфиатҳои кишоварзони хурдро тавассути фароҳам овардани ҳадамоти васеи иҷтимоӣ ва таъмини шуғли пурра ҳимоя менамояд. Амсилаи корпоративӣ (Олмон, Австрия, Фаронса ва кишварҳои Бенилюкс) таъмини манфиатҳои аҳолии тавассути суғуртаи иҷтимоӣ ба аҳолии қобили меҳнат аз ҳисоби саҳмгузорӣ таъмин карда мешавад. Амсилаи

ёфта бошад, пас афзоиши миёнасолони нафақахӯрон 2,48 фоизро ташкил медиҳад, ки доир ба тадриҷан пир шудани аҳоли гувоҳӣ медиҳад.

Дар давраи зери таҳқиқот қарордошта шумораи мактабҳои таҳсилоти миёна ва олии афзуда бошад ҳам, вале қисми зиёди хатмкунандагон бо ҷои кор таъмин карда намешаванд ва сафи бекоронро зиёд менамоянд. «Барномаи рушди илмҳои дақиқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2005-2008» натиҷаҳои дилхоҳ надод.

Дар давраи таҳқиқот нишондиҳандаҳои соҳаи маориф, тандурустӣ, хусусан ғавти кӯдакон ва модарон 2 маротиба коҳиш ёфта, дарозумрӣ ба 75,1 сол расид, вале хизматрасонии бепули тиббӣ қариб аз байн рафт.

Дар баробари дастовардҳо дар иҷрои сиёсати иҷтимоӣ меҳнати вилоят як қатор камбудӣҳо ба назар мерасад. Дар вилоят миқдори заминҳои таъйиноти кишоварзӣ тамоюли пастравӣ доранд. Дар соли 2021 нисбат ба соли 1991 миқдори заминҳои таъйиноти кишоварзӣ дар маҷмуъ 11,0 ҳаз. га кам шуда, ба ҳисоби миёна дар солҳои 2017-2021 3082 га заминҳои қорам аз гардиши кишоварзӣ берун монданд, ки 2664 га заминҳои обёришаванда мебошанд. Шумораи аҳолии дар иқтисодиёт машғул тамоюли афзоиш дошта, дар давраи зери таҳқиқот қарордошта, сатҳи бекорӣ тамоюли коҳишёбӣ дорад.

Шуғли аҳоли дар баҳши воқеӣ 18,9% ва баҳши хизматрасонӣ 22,7% афзуда бошад ҳам, вале зиёда аз 63,0 фоизи онҳое, ки бо кор машғуланд, дар соҳаи кишоварзӣ ғаволият менамоянд, ки сатҳи пасти даромад доранд. Дар вилоят фарқияти даромади хонаводаҳои шаҳр ва деҳот тамоюли пастравӣ дорад ва дар соли 2021 танҳо 0,6 фоизро ташкил медиҳад.

Таҳқиқоти сотсиологӣ, ки дар соли 2021 оид ба баланд бардоштани сатҳи ёрии тиббӣ ва дастрасии он дар вилояти Хатлон гузаронида шуд, нишон дод, ки 20 фоизи пурсидашудагон таъминот бо доруҳо, 55% хизматрасонии ёрии таъҷилӣ, 5% хизматрасонии табибон, 63% хизматрасонӣ дар беморхонаро бад баҳо додаанд. Аз ин ҷо ба хулосае омадан мумкин аст, ки ҳанӯз дар муассисаҳои тиббии вилоят масъалаҳои ҳалталаб зиёданд.

Масъалаи чиддӣ деҳот, ин кам будани муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ мебошад. Таъмини кӯдакон бо ҷойҳо дар муассисаҳои томактабӣ нисбат ба соли 2015 тамоюли афзоиш дошта бошад ҳам, вале танҳо 2,0% кӯдаконро фаро мегирад.

Нишондиҳандаи дигари баҳои рушди иҷтимоӣ, таъминоти муассисаҳои фарҳангӣ ва фароғатӣ ба ҳисоб меравад. Дар соли 2021 нисбат ба соли 2015 шумораи китобхонаҳо бе тағйир монда, фонди китобҳо 2,1% коҳиш ёфтааст.

Яке аз бандҳои асосии сиёсати иҷтимоӣ муҳнати таъмин намудани аҳоли ба манзил мебошад, зеро масоҳати манзил ба ҳар як сокини вилоят дар давраи солҳои 2015-2021 дар маҷмӯъ 9,3%, сокини шаҳр - 2,1%, деҳот - 11,2% коҳиш ёфт [2-М].

5. Муайян карда шудааст, ки сабабҳои асосии иҷро нагаштани барномаҳои давлатии рушди иҷтимоӣ-иқтисодии вилояти Хатлон дар он зоҳир мегардад, ки механизми иҷрои ин барномаҳо муайян карда намешаванд ва системаи чорабиниҳои ба назар гирифташаванда пояи молиявӣ надоранд ва сарчашмаҳои иҷрояшон ноаёнанд. Даромади хонавода хароҷоти онро намерӯшонанд.

Захираҳои муҳнати самаранок истифода намешаванд. Ҳосилнокии муҳнат дар кишоварзӣ, ки 65,4 фоизи захираҳои муҳнати машғуланд ба 4,69 сомонӣ дар 1 одам/соат ташкил медиҳад. Миқдори заминҳои таъйиноти кишоварзӣ бо сабаби ба дигар категория гузаштанаш тамоюли пастравӣ дорад [10-М].

6. Ҳифзи иҷтимоии пиронсолон, маъҷубон, барҷомондагон ва дигар табақаҳои ниёзманди Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути нафақаи моҳона ва дар шакли кумақпулӣ барои бекорӣ амалӣ мегардад, вале онҳо наметавонанд арзиши сабади истеъмолиро ҷуброн намоянд ва зиндагии осудаи пиронсолон ва барҷомондагонро таъмин намоянд [4-М].

Тавсияҳо доир ба татбиқи илмии натиҷаҳои илмӣ

1. Дар асоси таҳқиқи ақидаҳои олимони классик ва муосир, дар диссертатсия моҳияти сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ чунин пешниҳод карда шудааст: «сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ маҷмуи манфиатҳои идеологию амалии давлат дар бораи таҳияи ҳадафҳои рушди иҷтимоии ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии тамоми қишрҳои ҷомеа тавассути таъмини фаъолияти меҳнатӣ ва пардохти музди меҳнати зиёда аз арзиши сабади истеъмоли, дастгирии давлатии табақаҳои аҳолии барҷомонда ва бекорон, таъмини рушди маориф, тиб, тандурустӣ, фарҳанг ва варзиш» мебошад [4-М].

2. Таҷрибаи механизмҳои таҳияи сиёсати иҷтимоӣю меҳнати мамлакатҳои рушдкарда ва мамлакатҳои дар ҷараёни гузаштан ба иқтисодиёти бозориро таҳқиқ намуда, истифодаи се амсила, скандинавиявӣ (Дания, Шветсия, Финляндия), континенталӣ (Олмон, Австрия, Фаронса ва кишварҳои Бенилюкс), англо-саксонӣ (Британияи Кабир ва Ирландия), кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, дастгирии иҷтимоии гурӯҳҳои осебпазири шаҳрвандон бо маблағгузори тавассути барномаҳои иҷтимоии Россия, муҳайё намудани шароити моддӣ барои волидони худи шаҳрвандони Ҷумҳурии Халқии Чин, сиёсати шуғл ва ҳалли мушкилоти бекорӣ, таъмини стандарти миллии сифати зиндагии Қазоқистон барои таҳияи сиёсати иҷтимоӣ-меҳнати Тоҷикистон қобили қабул доништа шудааст [5-М].

3. Новобаста аз он ки дар кишвар дар роҳи ҳифзи иҷтимоии аҳоли қадамҳои устувор гузошта шуда истодаанд ва зерин назорати доимии давлат қарор доранд, вале барои беҳтар намудани он мебошад чораҳои зерин дида шаванд:

а) пеш аз ҳама ташкил намудани ҷойҳои корӣ барои ҳамаи табақаҳои аҳоли, аз ҷумла - маъюбон ва шахсоне, ки қобилияти корӣ доранд;

б) таъмини иштироки аҳоли, хусусан камбизоатон ва гурӯҳҳои осебпазири ҷамъият ба ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ;

в) таъмини амнияти аҳоли аз офатҳои табиӣ, бемориҳои гузаранда, таъмини беҳатарии меҳнат ва дигарҳо;

г) тарбияи ҷавонон дар роҳи омӯхтани касб, илм ва иштирок дар иҷрои барномаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ;

д) равона намудани трансферҳои давлатӣ барои беҳтар намудани шароити зиндагии гуруҳҳои осебпазир, рафъи ҳолатҳои душвори зиндагӣ [3-М, 12-М].

4. Таҳияи барномаҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ ва таъмини иҷрои онҳо, чун механизми асосии сиёсати иҷтимоӣ ба ҳисоб рафта, механизмҳои асосии он:

- ташкили ҷойҳои нави кориро дар назар дорад, ки шуғли пурсамарро таъмин намояд;

- фаъол гардондани корхонаҳои ғайридавлатигардида, тавассути баланд бардоштани андоз аз моликият;

- таҳияи барномаи «Рушди манзил дар вилояти Хатлон барои солҳои 2021-2030», тавассути ташкили «Фонди манзили деҳот», ки метавонад дар пояи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ амалӣ шавад;

- «Фонди манзили деҳот» дар ҷамоатҳои деҳот ташкил карда шуда маблағҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), аҳоли ва дигар табақаҳои аҳолиро муттаҳид намуда, сохтмони манзилро барои деҳотиён ба роҳ монанд.

- таҳияи барномаи дарозмуддати мақсадноки «Рушди таҳсилоти касбӣ дар вилояти Хатлон барои солҳои оянда» барои навсозии системаи минтақавии таҳсилоти касбӣ;

- таҳия ва амалӣ намудани барномаи «Рушди инфрасохтори иҷтимоӣ меҳнати вилояти Хатлон барои солҳои оянда», «Рушди агротуризм», «Майдончаҳои хурди варзишӣ» чун омили баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ хизмат менамояд [11-М].

5. Пешниҳод карда шудааст, ки барои рушди сиёсати иҷтимоӣ меҳнатӣ дар вилоят ҳамкории давлат ва бахши хусусӣ дар мадди аввал меистад ва самтҳои зеринро бояд дар бар гирад:

- ташаккули корхонаҳои калони агросаноатӣ дар партави иҷрои концепсияи кластерикунонӣ ва мукамалгардони корхонаҳои хурд, бо мақсади иҷрои қарори Конфронси байналмилалӣ оид ба рушди устувори

Рио-де-Жанейро (1992), ки ба корфармоён барои баланд бардоштани масъулияти иҷтимоии онҳо;

– тадбиқи таҷрибаи сиёсати иҷтимоӣ дар «ҶСП Чжунтай-Данғара Синсилу текстили ноҳияи Данғара» дар дигар корхонаҳои калони вилоят, ки дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ барномаи худро доранд [12-М].

б. Муҳочирати меҳнатиро чун амали зарурӣ доништа барномаи давлатии «Муҳочирати меҳнатӣ» таҳия карда, дар он масъалаҳои забонамӯзӣ, касбомӯзӣ, баланд бардоштани таҳассус, донишҳои ҳуқуқии муҳочирон, таъмини ҳимояи онҳо ба назар гирифта шавад [11-М].

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ

1. Барномаи давлатии инкишоф ва ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотии коммуникатсионӣ барои солҳои 2014-2017.
2. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020.
3. Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020.
4. Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳур барои солҳои 2016-2020.
5. Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 142.
6. Государственная программа развития учреждений культуры Республики Таджикистан на 2016-2020 гг. – Душанбе, 2012. – 72 с.
7. Кишоварзии Ҷумҳурии тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 139-281.
8. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, №566, аз 28 октябри соли 2020, дар бораи «Консепсияи ташкил ва рушди кластерҳои агросаноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то 2040».
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ» 12.05.2007 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2007. – №5).
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи стандартҳои иҷтимоии давлатӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2009. – №5, мод. 335. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2021 №1842).
11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи ҳатмии нафақаӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2013. – №3, мод. 198).
12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъюбон» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2010. – №12, қ-1, мод. 834; соли 2020, №12, мод. 913).

13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2012. – №12 қ-1, мод. 1001).

14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи ветеранҳо (аз 7.04.95 с, №59), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1995. – №7-8, мод. 67).

15. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Дар бораи варзиши кӯдакон ва наврасон» (аз 1.08.03 с, №28), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2003. – №8, мод. 451).

16. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Дар бораи ветеранҳо» (аз 7.04.95 с, №59), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1995. – №7-8, мод. 67).

17. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Дар бораи индексатсияи даромади аҳоли бо назардошти нархҳои молҳои истеъмолӣ ва хизматрасонӣ» (аз 27.12.93 с, №891), (Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1994. – №1, мод. 22).

18. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Дар бораи кафолатҳои амонатҳои шахсони воқеӣ» (аз 1.08.03 с, №41), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2003. – №8, мод. 464).

19. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» (аз 12.01.2010 с, №595), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2010. – №1, мод. 19).

20. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Дар бораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ» (аз 13.12.97 с, 517), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1997. – № 23-24, мод. 350).

21. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» (аз 5.03.07 с, №243), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2007. – №3, мод.176).

22. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Дар бораи фармоиши иҷтимоии давлатӣ» (аз 31.12.08 с, №482), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2008. – №12, қ-2, мод. 1016).

23. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Дар бораи фондҳои ғайридавлатии нафақа» (аз 28.12.05 с, №149), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2005. – №12, мод. 661).

24. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» (аз 5.01.08 с, №359), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2008. – №1, қ-2, мод. 24).

25. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Дар бораи ҳифзи аҳоли ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ» (аз 15.07.04 с, №53), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2004. – №7, мод. 460).

26. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар бораи ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандоне, ки бар асари фалокати неругоҳи барқи атомии Чернобил зарар дидаанд (аз 5.03.07 с, №242), (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2007. – №3, мод. 175).

27. Маълумот дар бораи миқдори заминҳо ва тақсимоти он ба намудҳо дар вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳолати 1.01.2022. Кумитаи идораи замин ва геодезии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 26.

28. Нишондиҳандаҳои асосии тадқиқоти бучети хонаводаҳо. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 15-16.

29. Омори солонаи вилояти Хатлон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2022. – С. 68.

30. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 10.

31. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – С. 68.

32. Указ Президента РТ «О совершенствовании структуры центральных органов исполнительной власти РТ». – №9 от 30.11.2006. <http://mmk.tj>.

33. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон (22.12.2022).

34. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ. – 20.04.2011.

35. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» (26.01.2021).

36. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» (23.12.2022).

37. Программа «Национальная стратегия развития Таджикистана на период до 2015 г.» оф. текст. – Душанбе, 2014. – 25 с.

38. Программа государственных инвестиций Республики Таджикистан на 2007-2009 гг., 2010-2012 гг., 2013-2014 гг.

39. Социальное положение и уровень жизни населения России: стат. сб. / Госкомстат России. – М., 2004. – С. 234.

40. Стратегия сокращения бедности Республики Таджикистан 2009-2011 годы. – С. 10. [эл. ресурс] <http://www.met.tj>.

41. Стратегияи милли Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе: ҚДММ «Контраст», 2016. – 88 с.

42. Стратегияи миллии коҳишдиҳии камбизоатӣ то соли 2030.

43. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2015.

44. Стратегияи рушди сайёҳӣ барои давраи то соли 2030.

45. Тоҷикистон дар рақамҳо. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – С. 69.

46. Ҳисоботи солонаи ҚДММ «Саодат»-и ноҳияи Хуросони вилояти Хатлон барои солҳои 2015-2021.

Монография, китобҳои дарсӣ, воситаҳои таълимӣ

47. Актуальные вопросы социально-экономического развития АПК: материалы / Научная конференция студентов СГАУ им. Н.И. Вавилова (2-5 апреля 2009 г.; Саратов); ред. А.В. Шибайкин. – Саратов: ФГОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2010. – 264 с.
48. Алиев В.Г. Региональные проблемы переходной экономики: вопросы теории и практики. – М.: Экономика, 2002. – 195 с.
49. Асроров, И.А., Шарипов, З. Рыночная экономика и ее модели. Асроров И.А., Шарипов З. – Кӯлоб: Сада, 2002. – 51 с.
50. Ахмедов Р.Р. Основы формирования и развития сферы социальных услуг в сельской местности: автореф. на соис. уч. степени к.э.н. 2017. – 22 с.
51. Ашуров, И.С. Аграрная реформа Республики Таджикистан / И.С. Ашуров. – М.: ООО НИПКЦ «Восход-А», 2008. – 332 с.
52. Ашуров И.С. Экономическая безопасность (научная монография). – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 560 с.
53. Ашуров И.С. Сельское хозяйство: состояние и перспективы форм хозяйствования (научная монография). – Душанбе: Адиб, 2008. – 96 с.
54. Баутин В.М., Козлов В.В., Мерзлов А.В. Устойчивое развитие сельских территорий: вопросы стратегии и тактики. – Москва: ФГНУ «Росинформагротех». – 2004 – С. 312.
55. Ганиев Т.Б. Проблемы устойчивого развития сельского хозяйства (на примере Республики Таджикистан). – М.: Диалог – МГУ, 1996. – 108 с.
56. Гафуров Х.Г. Модель аграрной экономики Таджикистана в XXI веке. – Душанбе, 2004. – 218 с.
57. Гафуров Х. Таджикистан на рубеже и в XX веке: Президент Эмомали Рахмонов и национальная экономика. – Душанбе, 1999. – 242 с.
58. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 200 с.

59. Гулина М.А. Словарь-справочник по социальной работе / Переводчик Николай Марчук. – Питер, 2008. – 400 с. – ISBN 978-5-469-00450-9.

60. Джери Д., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь = Collins Dictionary of Sociology / Переводчик Николай Марчук. – Вече, АСТ, 2001. – Т. 1. А – О. – 544 с. – ISBN 5-17-012561-5.

61. Дрокина К.В. Развитие методических аспектов исследования рынка труда: когнитивный подход / К.В. Дрокина. – Уфа: Аэтерна, 2017. – 100 с. // URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=32457797> (дата обращения: 05.11.2022).

62. Елканов, А.Б. Экономическая стратегия развития социальной инфраструктуры села в условиях рыночной экономики: автореф. дисс. канд. экон. наук / Елканов А.Б. – Нальчик, 2003. – 22 с.

63. Кадыров, Д.Б. Доходы населения как фактор роста благосостояния / Д.Б. Кадыров. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2004. – 231 с.

64. Кадыров, Д.Б. Развитие медицинских услуг в условиях переходной экономики / Д.Б. Кадыров. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 112 с.

65. Кадыров И.Р. Современное состояние и перспективы развития социальной сферы сельских территорий // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – №4. – С. 177.

66. Казаков Ю.Н., Мовчан Б.С. Развитие социальной инфраструктуры экономических районов. – М.: Наука, 1991. – 141 с.

67. Кудратов Р.Р. Инвестиции – основа повышения эффективности сельскохозяйственного производства. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 144 с.

68. Кураков Л.П., Викторов В.Н. Роль и значение социальной сферы в региональном развитии // Основы экономической теории. Кн. 2. – Чебоксары, 1997. – 250 с.

69. Лексин В.Н., Швецов А.Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития. – М.: УРСС, 2000. – 180 с.

70. Мадаминов А.А. Оценка влияния ресурсосберегающих технологий на устойчивое развитие сельского хозяйства // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук (научный журнал). – №2/11(155). – 156 с.

71. Мадаминов А.А. Проблемы устойчивого развития аграрного сектора Таджикистана. – Душанбе, 2006. – 300 с.

72. Мадаминов А.А. Устойчивое развитие аграрного сектора Таджикистана (Состояние и перспективы). – Душанбе, 2006. – 228 с.

73. Мирзоев, Т.Х. Социально-экономические факторы снижения бедности: автореф. дисс. канд. экон. наук / Т.Х. Мирзоев. – Душанбе, 2001. – 25 с.

74. Одинаев Х.А. Эколого-экономическое регулирование природопользования в сельском хозяйстве. – М.: МАКС Пресс, 2004. – 240 с.

75. Орлова, Н.В. Хозяйственный механизм инновационного развития социально-экономической системы России: монография / Н.В. Орлова. – Саратов: Наука, 2010. – 215 с. ISBN: 978-5-9999-0303-7.

76. Отчет человеческого развития при ООН. Таджикистан. Индикаторы человеческого развития в Таджикистане. – Душанбе, 2015. – 92 с.

77. Паскаль, А.В. Научное обоснование организации медико-социальной помощи сельскому населению: автореф. дисс. д-ра мед. наук / Паскаль А.В. – М., 2007. – 48 с.

78. Побережная, О.Е. Принципы, цели и задачи социальной политики / О.Е. Побережная // Проблемы упр. – 2006. – №2. – С. 54-59.

79. Покровская С.Ф. Информационные технологии в сельском хозяйстве: Обзорн. информ // Центр информации и технико-экономических исследований АПК. – М., 2010. – 78 с.

80. Раджабов, Р.К. Региональные аспекты развития сферы платных услуг населению в условиях переходной экономики: монография / Р.К. Раджабов. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 196 с.

81. Расулов, Г. Иностранные инвестиции и их роль в развитии экономики Республики Таджикистан: автореф. дисс. канд. экон. наук. 08.00.05. / Гафур Расулов. – Душанбе, 2005. – 26 с.

82. Рахмон, Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации / Э. Рахмон. – Душанбе: Ирфон, 2006. Т. 1. – 360 с.

83. Рахмон, Э. Уфукҳои истиқлол / Э. Рахмон. – Душанбе: Ганҷнашриёт, 2018. – 440 с.

84. Самандаров, И.Х. Влияние социальной инфраструктуры на устойчивое развитие сельских территорий / Самандаров И.Х., Шоинбекова К.З. – Душанбе, 2011. – 136 с.

85. Самандаров И.Х. Современное состояние и совершенствование социальной инфраструктуры села в условиях становления рыночной экономики. – Душанбе. Изд-во ТАУ, 2004. – 142 с.

86. Самандаров И.Х. Уровень развития социальной инфраструктуры села. – Душанбе. Изд-во ТАУ, 2003. – 140 с.

87. Самородова, Е.М. Инвестиции в человеческий капитал / Елена Михайловна Самородова / дисс. канд. экон. наук: 08.00.01. – Орел, 2001. – 131 с.

88. Социально-трудовые проблемы воспроизводства человеческого капитала в условиях модернизации национальной экономической системы Таджикистана. – Душанбе: ООО «Нушбод», 2022. – 416

89. Социально-экономический потенциал городов и районов Республики Таджикистан с точки зрения человеческого развития. – Душанбе: ООО «Фарзин», 2013. – 200 с.

90. Социально-трудовые проблемы воспроизводства человеческого капитала в трансформирующейся экономике или в условиях модернизации (национальной экономической систем) современного Таджикистана. – Душанбе, 2022. – 416 с.

91. Тохирджонов Б.Т., Ашуров И.С. Воспроизводство трудовых ресурсов сельской местности и совершенствования их управления (Монография). – Душанбе: Эр-граф, 2020. – 144 с.

92. Устойчивое развитие агропродовольственного сектора как важнейший фактор социально-экономической стабильности России: доклады пленарного заседания / РАН, РАСХН. Всероссийский Конгресс экономистов-аграрников (№2; 13-15 февраля 2006 г.). – М., 2006. – 153 с.

93. Устойчивое развитие агропромышленного сектора как важнейший фактор социально-экономической стабильности России: материалы. Ч. 2 / РАСХН. Второй Всероссийский конгресс экономистов-аграрников (13-15 февраля 2006 г.). – М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2006. – 324 с. ISBN: 5-7367-0597-4.

94. Фозилханов, Д.О. Формирование и развитие рынка бытовых услуг в сельских территориях Таджикистана: автореф. дисс. канд. экон. наук: 08.00.05. / Дилшод Отаджонович Фозилханов. – Душанбе, 2009. – 24 с.

95. Формирование человеческого капитала и основные направления повышения уровня занятости населения в Республике Таджикистан. КВД. Матбааи «Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Монография. – Душанбе. 2021. – 357 с.

96. Хусаинов, М.К. Управление экономическим развитием в сфере услуг: монография / М.К. Хусаинов. – М.: Изд-во «Спутник», 2005. – 156 с.

97. Шаяхметов, И.Т. Социальная инфраструктура села: сущность, развитие, структура, проблемы / И.Т. Шаяхметов. – Уфа, 1999. – 90 с.

98. Шеламова Н.А. Социальное развитие сельских территорий: проблемы и пути решения // Экономика сельского хозяйства. Реферативный журнал. – 2005. – №1. – С. 169.

99. Экономические и социальные проблемы регионального развития / Под ред. Л.И. Абалкина; Ин-т экономики АН СССР. – М., 1989. – 198 с.

Мақолаҳо ва маърузаҳо:

100. Абдулаева З.З. Значение социального аспекта в индикаторах экономической безопасности // Вопросы структуризации экономики. – 2010. – №2. – С. 62-66.

101. Абдулкабатова Л.Г. Стратегическое развитие социальной инфраструктуры региона // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2015. – №12. – С. 177-183.

102. Авакян К.С. Актуальные проблемы занятости молодежи и пути их решения / К.С. Авакян, О.С. Таранова, Е.Д. Якутина / Исследование различных направлений современной науки: материалы XXXVI Междунар. науч. -практ. конф. – Астрахань, 2018. – С. 173-176. – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35322394> (дата обращения: 06.10.2022).

103. Адоньева А.В., Логвинова Р.М. О необходимости разработки программы «социально-экономическая модель устойчивого развития сельских территорий Орловской области» // Вестник Орловского государственного аграрного университета. – 2009. – Т. 21. – №6. – С. 26-29.

104. Адукова А.Н. Социально-экономическое развитие сельских территорий // Никоновские чтения. – 2001. – №6. – С. 16-17.

105. Азиева Р.Х. Устойчивое развитие социально-экономической инфраструктуры сельских территорий // Вестник экономической интеграции. – 2014. – №3(72). – С. 71-75.

106. Амонова Д.С. Особенности и проблемы управления системой социально-трудовых отношений в условиях инновационного развития. Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои соҳаи меҳнат, муҳоҷират ва шугли аҳоли дар давраи Истиқлолияти давлатӣ» (24 сентябри соли 2021). – С. 31-41.

107. Антонов Е.В. Динамика занятости и состояния рынков труда регионов России в 2010-2017 гг. // Вестник Санкт-Петербургского университета науки о земле. – 2019. – Т. 64, №4. – С. 559-574. – URL:

<https://istina.msu.ru/publications/article/256340406/> (дата обращения: 20.09.2022).

108. Ашуров И.С. Гулов И.Ҳ. Принципиҳои сиёсати иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2020. – №1/4(80). – С. 159-164. ISSN: 2663-5534

109. Ашурализода А. Таҳкими муносибатҳои меҳнатӣ ва сатҳи зиндагӣ дар даврони Истиқлолияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои соҳаи меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳоли дар давраи Истиқлолияти давлатӣ» (24 сентябри соли 2021). – 2021. – С. 86-90.

110. Бабаджанов Р.М. Развитие рынка труда Республики Таджикистан за годы Независимости / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои соҳаи меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳоли дар давраи Истиқлолияти давлатӣ» (24 сентябри соли 2021). – 2021. – С. 102-119.

111. Баканач О.В. Статистический анализ безработицы в Российской Федерации в разрезе федеральных округов // Системное управление: электрон. период. науч. изд. – 2016. – №2. – URL: <http://sisupr.mrsu.ru/2016-2/PDF/Bakanach.pdf> (дата обращения: 08.04.2022).

112. Бейдин С.В. Государственное и муниципальное регулирование в сфере политики занятости // Вестник Забайкальского государственного университета. – 2016. – Т. 22, №8. – С. 34-40. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennoe-i-munitsipalnoe-regulirovanie-v-sfere-politiki-zanyatosti> (дата обращения: 01.08.2022).

113. Белохвостова Н.В. Механизмы государственного регулирования занятости населения // Сервис в России и за рубежом. – 2016. – Т. 10, №6. – С. 90-100. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/mehanizmy-gosudarstvennogo-regulirovaniya-zanyatosti-naseleniya> (дата обращения: 10.08.2022).

114. Бероева З.М. Роль государственного управления в сфере труда и занятости // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 5:

Экономика. – 2015. – №2. – С. 15-19. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-gosudarstvennogo-upravleniya-v-sfere-truda-i-zanyatosti> (дата обращения: 25.10.2022).

115. Биганова Г.Г. Социальное партнерство в сфере трудовых отношений // Актуальные вопросы управления персоналом и экономики труда: материалы III Всерос. науч.-практ. конф. / Гос. ун-т упр., Нац. союз «Управление персоналом». – Москва, 2017. – С. 32-36.

116. Билолов Н.К. Особенности формирования социальной инфраструктуры в условиях трансформационного периода / Материалы респ. научно-практ. конф. «Экономическое мысли молодого поколения», 24.06.2014. – Душанбе, 2014. – С. 52-62.

117. Билолов Н.К. Развитие социальной инфраструктуры – одной из приоритетных направлений стратегии модернизации региональной экономики // Молодежь и современная наука. – Душанбе: Бухоро, 2013. – С. 291-300.

118. Бондаренко Л.В. Ресурсное обеспечение развития сельских территорий // ФГБНУ Всероссийский научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства. Статьи сотрудников. - [Электронный ресурс] <http://www.vniiesh.ru/publications>.

119. Бураев Ф.В. Устойчивое социально-экономическое развитие сельских муниципальных образований // Региональная экономика: теория и практика. – 2012. – №25. – С. 52-55.

120. Вдовина Е.С., Копылов А.А. Повышение качества жизни сельского населения – важнейший целевой ориентир социально-экономического развития России // Перспективы науки. – 2013. – №1(40). – С. 96-99.

121. Воронин И.Н. Анализ современного состояния национального рынка труда России // Геополитика и экогеодинамика регионов. – 2019. Т. 5. – №4. – С. 127-135. – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42254955> (дата обращения: 05.03.2022).

122. Восиев Ф.М. Масоили шуғли ғайрирасмӣ дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон / Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои соҳаи меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳоли дар давраи Истиқлолияти давлатӣ» (24 сентябри соли 2021). – 2021. – С.152-169.

123. Гнатюк А.Н. Проблемы трудовой занятости современной российской молодежи / А.Н. Гнатюк, М.А. Гнатюк, С.И. Самыгин // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2018. – №6. – С. 34-37. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemu-trudovoy-zanyatosti-sovremennoy-rossiyskoj-molodezhi> (дата обращения: 06.11.2022).

124. Гонская Е.С. Проблемы трудоустройства современной молодежи // Инновационная наука. – 2021. – №6. – С. 213-215 // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemu-trudoustroystva-sovremennoy-molodezhi> (дата обращения: 06.10.2022).

125. Грабар А.А. Рейтинговая оценка развития социальной инфраструктуры регионов [Электронный ресурс] / А.А. Грабар. – Режим доступа: <http://uecs.mcniip.ru/modules.php?name=News&ffle=print&sid=136206>.

126. Гулейчик А.И., Иванова Т.В., Шашлова Н.М. Влияние социальной инфраструктуры на развитие сельских территорий // Вестник кадровой политики, аграрного образования и инноваций. – 2012. – №10-12. – С. 23-25.

127. Джаббаров, А.Дж. Социальная защита населения как фактор общественного развития / А.Дж. Джаббаров. – Душанбе: Маориф, 1997. – С. 99-105.

128. Джурахонзода С. Развитие социально-трудовых отношений в период независимости РТ и её стратегические перспективы / Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои соҳаи меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳоли дар давраи Истиқлолияти давлатӣ» (24 сентябри соли 2021). – 2021. – С. 184-190.

129. Егоров Д.Ю. Методология формирования стратегии социально-экономического развития сельских поселений // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2009. – №56. – С. 30-37.

130. Жеребненко Ю.С., Корнилов А.Г., Черкашина К.Н. Социально-экологические проблемы управления территориальным развитием сельских поселений // Геология, география и глобальная энергия. – 2012. – №2. – С. 248-253.

131. Заболотная Е.А. Требования рынка труда к человеческому капиталу молодежи / Е.А. Заболотная, В.В. Серегина, М.Н. Середина // Современная экономика: проблемы и решения. – 2020. – №10(130). – С. 64-76. – URL: <https://journals.vsu.ru/meps/article/view/8195> (дата обращения: 06.11.2022).

132. Иванова Е.В. Рынок труда: стандартные и нестандартные формы занятости // World Science: Problems and innovations: сб. ст. XVIII междунар. науч.-практ. конф. – Пенза, 2018. – Ч. 2. – С. 49-52. – Электрон. копия сборника доступна на сайте МЦНС Наука и Просвещение. URL: (открыть ссылку) (дата обращения: 12.09.2022).

133. Игнашева Т.А. Оценка эффективности функционирования рынка труда региона // Актуальные проблемы экономики современной России: сб. материалов Всерос. (нац.) науч.-практ. конф. – Йошкар-Ола, 2022. – С. 13-16. – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=49495825> (дата обращения: 01.11.2022).

134. Ильичева О.В. Социальное развитие сельских территорий как один из рычагов экономического механизма хозяйствования // Региональная экономика: теория и практика. – 2011. – №4. – С. 38-43.

135. Каримова М.Т. Государственные услуги в Таджикистане: проблемы и перспективы / М.Т. Каримова, А.А. Сайфиддинов. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 25 с.

136. Коваленко Е.Г. Мониторинг устойчивости социально-экономического развития сельских территорий // Вестник Поволжского государственного технологического университета. Серия: Экономика и управление. – 2012. – №1. – С. 43-50.

137. Комилов С.Ҷ. Ҷанбаҳои назариявии рушди шуғли навъи инноватсионӣ / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи

«Дастовардҳои соҳаи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли дар давраи Истиқлолияти давлатӣ» (24 сентябри соли 2021). – 2021. – С. 60-70.

138. Комилов, С.Дж. Формирования регионального рынка инновационных, социальных услуг в современных условиях / С.Дж. Комилов / Материалы 4-й международной конференции «Актуальные проблемы развития экономики и образования» 3-4 июня. – Душанбе, 2016. – С. 118.

139. Кононенко А.С. Роль агропромышленного бизнеса в социальном развитии городов и сельских поселений (на примере предприятий алтайского края) // Социология в современном мире: наука, образование, творчество. – 2012. – №4(4). – С. 277-279.

140. Копина А.С. Анализ рынка труда и занятости в современной России // Молодой исследователь: вызовы и перспективы: сб. ст. по материалам СХVIII междунар. науч.-практ. конф. – Москва, 2019. – С. 238-242.

141. Копылов А.А., Вдовина Е.С. Повышение качества жизни сельского населения важнейший целевой ориентир социально-экономического развития России // Перспективы науки. – 2013. – №1(40). – С. 96. ISSN: 2077-6810.

142. Кочерга С.Ю. Трудоустройство молодежи: особенности, проблемы, пути решения // Вестник экспертного совета. – 2021. – №4(27). – С. 52-57. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/trudoustroystvo-molodezhi-osobennosti-problemy-puti-resheniya> (дата обращения: 06.10.2022).

143. Кудратов, Р.Р. Развитие свободных экономических зон как форма вовлечения страны в среду мирохозяйственных связей / Р.Р. Кудратов, К.К. Раджабов // Вестн. Тадж. нац. ун-та. Сер. экон. наук. – 2014. – №2/10. Ч. 1. – С. 91-96.

144. Кузнецова Ю.А. Социальная инфраструктура в рамках концепции конкурент устойчивости территории // Международной журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2017. – №8 (часть 2). – С. 333-337.

145. Кылыгдай А.Ч. Методика к исследованию рынка труда региона: новые подходы // Социальная политика и социология. – 2018. – Т. 17, №4(129). – С. 31-40. – URL: https://rgsu.net/netcat_files/multifile/5219/10/SP_4_2018_V_PeChAT.pdf (дата обращения: 04.11.2022).

146. Курбонзода, Д.Қ. Давлати иҷтимоӣ ва алоқамандии он ба сиёсати иҷтимоӣ / Д.Қ. Курбонзода // Идоракунии давлатӣ. – 2021. – №4-1(53). – С. 233-241. – EDN LBCJIK.

147. Курбонмамадова С.А. Тақомули ниҳодии ҳифзи меҳнат дар даври истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Маҷлаи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои соҳаи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли дар даври Истиқлолияти давлатӣ» (24 сентябри соли 2021). – 2021. – С. 214-219.

148. Лаврухина, Е.А. Качество жизни сельского населения (мировой опыт] / Е.А. Лаврухина // Социология власти. – 2012. – №1. – С. 105-112.

149. Леонтьева И.А. Применение аналитических методик в исследовании потребностей регионального рынка труда / И.А., Леонтьева К.В. Плешков // Экономика и предпринимательство. – 2020. – №2(115). – С. 382-387.

150. Мадаминов, М.Б. Доклад Министра труда и социальной защиты населения Республики Таджикистан / М.Б. Мадаминов // Труд и социальное развитие. – Душанбе, 2011. – №3(10). – С. 8-12.

151. Мансуров П.М. Дифференциация муниципальных образований по уровню развития сельской социальной инфраструктуры методом кластеризации // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2012. – №11. – С. 39-43.

152. Мансуров П.М. Методика и показатели, характеризующие развитие сельской социальной инфраструктуры // Вестник Ульяновского государственного технического университета. Экономика и экономические науки. – 2011. – №4. – С. 54-59.

153. Маслова Е.В. Кадровое обеспечение потребности региона на основе развития нестандартных форм занятости // Регион: системы, экономика, упр. – 2018. – №4(43). – С. 86-95. // URL: <http://rseu.vrn.ranepa.ru/jfiles/2018130219/17.pdf> (дата обращения: 28.10.2022).

154. Маслюкова Е.В. Восприятие государственной политики в области занятости молодежи в контексте прекаризации выпускников / Е.В. Маслюкова, А.И. Маскаев // Актуальные проблемы экономики и права. – 2020. – Т. 14, №4. – С. 771-782. –URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vospriyatie-gosudarstvennoy-politiki-v-oblasti-zanyatosti-molodezhi-v-kontekste-prekarizatsii-vypusknikov> (дата обращения: 17.10.2022).

155. Назаров, Т.Н. Таджикистан: стимулы экономического роста в контексте формирования и развития социально-ориентированных рыночных отношений / Т.Н. Назаров // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2004. – №2. – С. 34-58.

156. Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана (Стратегия вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира» 1 марта 2006 года.

157. Насриддинов Ф.И. Особенности формирования потребительской корзины Республики Таджикистан / Маводи конференсияи чумхуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои соҳаи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли дар давраи Истиқлолияти давлатӣ» (24 сентябри соли 2021). – 2021. – С. 242-252.

158. Никонов А.Г. Программный подход к развитию социальной инфраструктуры сельской местности // Экономика сельского хозяйства России. – 2016. – №11. – С. 79-84.

159. Нуретдинова Ю.В., Богданова Е.В. Социально-экономические проблемы развития сельских территорий и пути их решения // Международный научно-исследовательский журнал. – 2014. – №2-2(21). – С. 35-36.

160. Овчинцев Л.А. От поддержки социальной инфраструктуры к устойчивому развитию сельских территорий // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2012. – №12. – С. 40-44.

161. Олейникова Е.Г. Государственное управление социально-трудовой сферой в условиях рыночных отношений // Научный вестник Волгоградского филиала РАНХИГС. Серия: Политология и социология. – 2014. – №1. – С. 12-20. – URL: (открыть ссылку) (дата обращения: 02.09.2022).

162. Олисаева А.В. Государственное регулирование занятостью населения / А.В. Олисаева, М.В. Ледовская // Экономика и предпринимательство. – 2016. – №12-3. – С. 109-112.

163. Орлова В.С., Леонидова Е.Г. Сельский туризм как фактор социально-экономического развития провинциального региона (на примере Вологодской области) // Вестник Красноярского государственного аграрного университета. – 2012. – №9. – С. 25-30.

164. Отчетный анализ о результатах социально-экономического развития Республики Таджикистан в 2017 г. – Душанбе, 2018. – С. 32-35.

165. Папело В.Н., Ковтун Б.А., Терновой А.И. Стратегирование социально-экономического развития сельских территорий // Муниципалитет: экономика и управление. – 2013. – №1(4). – С. 45-52.

166. Пиризода Дж.С. Концепция аграрной политики Республики Таджикистан. – Душанбе, 2009. – С. 211.

167. Пиризода, Дж.С. Развитие социальной сферы в сельской местности на основе формирования государственно-частного партнерства / Дж.С. Пириев, Р.Р. Ахмадов / Сборник материалов VI-й межд. научно-прак. конф-ии (Март 2015 г.). – Пенза, 2015. – С. 299-304.

168. Поромонова А.Н. Факторы устойчивости социально-экономического развития сельских территорий Вологодской области // Проблемы стратегии и тактики регионального развития. – 2011. Т. 2. – С. 190-194.

169. Рубцова В.Н., Муханбетчина М.С. Социально-экономические проблемы формирования системы стратегического управления инновационным развитием основных социальных услуг в сельской местности // Научное обозрение. – 2012. – №5. – С. 691-695.

170. Савенкова О.Ю., Суровцев А.С. Точки агропромышленного роста в социальном и экономическом развитии сельских территорий // Теория и практика общественного развития. – 2012. – №12. – С. 556-560.

171. Савицкая Е.А. Социально-экономическая диагностика взаимодействия факторов, угрожающих продовольственной безопасности и устойчивому сельскому развитию // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2008. – №4. – С. 72-75.

172. Самандаров, И.Х. Социальные факторы улучшения использования рабочей силы на предприятиях АПК / И.Х. Самандаров // Экономико-правовые проблемы агропромышленного комплекса. – Душанбе, 1997. – С. 116-118.

173. Самандаров И.Х., Шоинбекова К.З., Бобоев А.М. Решения социальных проблем села важный фактор устойчивого развития сельского хозяйства // Кишоварз. – 2009. – №1. – С. 34-36.

174. Сангинзода Э.Н. Шугли пурмаҳсул: проблемаҳо ва роҳҳои ҳалли онҳо / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои соҳаи меҳнат, муҳоҷират ва шугли аҳоли дар давраи Истиқлолияти давлатӣ» (24 сентябри соли 2021). – 2021. – С. 324-330

175. Социально-экономические проблемы села в Китае и России (Аграрный семинар Интерцентра, МВШСЭН) // Журнал исследований социальной политики. – 2007. Т. 5. – №2. – С. 245-262.

176. Сычевая М.А. Социальная инфраструктура как основа развития сельских поселений // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2013. – №12-1. – С. 358-360.

177. Темираев В.Х., Галачиева С.В., Хайманов Т.Т. Управление устойчивым развитием социально-экономической инфраструктуры сельских

населенных пунктов (на материалах СКФО) // Известия Горского государственного аграрного университета. – 2013. Т. 50. – №3. – С. 237-242.

178. Голокольников А.Ю. Методические основы оценки социально-экономического развития сельских территорий // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2012. – №3. – С. 50-51.

179. Тохирджонов Б.Т. Пути совершенствования управления трудовыми ресурсами в сельской местности // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – 2021. – №1-4-2(92). – С. 127-130.

180. Тоҳирҷонов Б.Т. Асосҳои усули таҳқиқоти мониторинги захираҳои меҳнатии деҳот // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2020. – №1(30). – С. 243-248.

181. Тохирджонов Б.Т. Рост численности населения и воспроизводство трудовых ресурсов в условиях села // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – №3. – С. 156-163.

182. Трансформация региональных рынков труда в период пандемического кризиса / А.Р. Калинин, А.А. Абалакин, Е.Е. Миргород, А.Ф. Бейлина // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2022. – №6(212). – С. 46-58. – URL: http://vestnik.sseu.ru/lk_file.php?pdf=7985 (дата обращения: 08.10.2022).

183. Трухачев В.И., Громов Е.И. Оценка уровня развития сельских территорий в разрезе регионов России // Экономика сельского хозяйства России. – 2016. – №4. – С. 57-64.

184. Тю Л.В., Рудой Е.В., Волокитин П.Н. Методические аспекты разработки программ комплексного социально-экономического развития сельских поселений // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. – №5. – С. 67-69.

185. Фирова И.П. Повышение устойчивости развития рынка труда на основе совершенствования стратегий государственного регулирования / И.П.

Фирова, М.М. Глазов // Глобальный научный потенциал. – 2018. – №7. – С. 69-71. // URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=35618207> (дата обращения: 16.09.2022).

186. Холопова Ю.С., Галиуллин Х.Я. Оценка территориальной остроты ситуации сельских территорий как основа для разработки стратегии социально-экономического развития района // Вестник Ульяновской государственной сельскохозяйственной академии. – 2012. – №4. – С. 158-164.

187. Хуррамов Х. Где густо, а где и пусто... Как развиваются регионы Таджикистана? Интернет-ресурсы: <https://rus.ozodi.org/a/31043332.html>.

188. Хусаинов М.К. Вопросы функционирования рынка услуг в переходной экономике / М.К. Хусаинов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – Душанбе, 2004. – №4. – С. 4-10.

189. Шарипов С. Кооперация – основа социального развития сельских территорий // АПК: Экономика, управление. – 2008. – №2. – С. 33-36.

190. Шарипов С.А. Кадровое обеспечение устойчивого социально-экономического развития сельских территорий // Достижения науки и техники АПК. – 2009. – №11. – С. 71-72.

191. Цыганкова И.В. Социальные аспекты применения нестандартных форм занятости на российском рынке труда // Телескоп. – 2022. – №1. – С. 112-117. – URL: http://www.teleskop-journal.spb.ru/files/2022_1_13.pdf (дата обращения: 14.10.2022).

192. Pensions in Europe: expenditure and beneficiaries / Eurostat. – Luxemburg, 2004. – С. 2.

193. European social statistics. Social protection. Expenditure and receipts. Data 1995-2003. – Luxembourg, 2006. – С. 15.

Диссертация в авторефератх:

194. Афсахов И.А. Социальные проблемы улучшения здоровья и увеличения продолжительности жизни населения Таджикистана: автор. дисс. на соиск. уч. степ. к.э.н. – Москва, 1992. – 20 с.

195. Бабаева Л.Я. Бедность и социальная политика государства в Республике Таджикистан: автор. дисс. на соис. уч. степ. д.э.н. – Душанбе, 2009. – 32 с.

196. Байматов М.М. Совершенствование организационно-экономического механизма оплаты и стимулирования труда работников строительных проектных организаций (на материалах Республики Таджикистан): дисс. на соис. учен. степ. к.э.н., специальности 08.00.12 – Экономика труда. – Душанбе, 2023.

197. Гадоев А.Д. Формирование и развитие механизма рынка труда в условиях мобильности трудовых ресурсов (на материалах Республики Таджикистан): дисс. на соис. учен. степ. к.э.н., специальности 08.00.12 – Экономика труда. – Душанбе, 2022.

198. Гурезов С.И. Роль общего среднего образования в формировании человеческого капитала и повышения качества трудовых ресурсов (на материалах Республики Таджикистан): дисс. на соис. учен. степ. к.э.н., специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда). – Душанбе, 2022.

199. Зубайдов З.Н., Особенности формирования социальной политики Республики Таджикистан в годы независимости: дисс. уч. степ. кандидата политических наук. – Душанбе, 2006. – 144 с.

200. Кабутов К.Р. Регулирование занятости молодежи в условиях трудоизбыточности рынка труда (на примере Республики Таджикистан): дисс. на соис. учен. степ. к.э.н., специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда). – Душанбе, 2022.

201. Калашников С.В. Социальная политика социального государства: эволюция теории и практики: автор. дисс. на соис. уч. ст. к.э.н. – М., 2003. – С. 44 с.

202. Киёмиддинова Ф.К. Совершенствование механизма управления занятостью населения в трудоизбыточной экономике (на примере Республики Таджикистан): дисс. на соис. учен. степ. к.э.н., специальности

08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда).
– Душанбе, 2022.

203. Марупова Н.Ш. Развитие системы социальной защиты населения в условиях рыночной экономики: дисс. на соис. учен. степ. к.э.н., специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда).

204. Муминова Н.Р. обеспечение сбалансированности национального рынка труда (на материалах Республики Таджикистан): дисс. на соис. учен. степ. к.э.н., специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда). – Худжанд, 2019.

205. Назарзода Н.Н. Такмили арзёбии шуғли пурмахсули аҳоли дар чумхурии тоҷикистон: дисс. бар. дар. дар. илмии н.и.и. аз рӯи ихтисоси 08.00.12 – Иқтисодиёти меҳнат. – Душанбе, 2023.

206. Ойматов Б.Ш. Развитие социальной инфраструктуры учреждений высшего профессионального образования в условиях рыночной экономики (на материалах Республики Таджикистан): авт. дисс. на соис. учен. степ. к.э.н.

207. Расулова Д.Б. Такмили асосҳои ташкилӣ-иқтисодии ғӯсфандпарварӣ ва самаранокии иқтисодии он дар Тоҷикистон. Диссер. барои дарёфти дараҷаи илмии н.и.и. – 2022.

208. Смирнов С.Н. Методические основы учета социально-экономических особенностей регионов в социальной политике. Региональная экономика: дисс. на соис. уч. степ. к.э.н. – 12.01.2000.

209. Султанов Д.У. Формирование и развитие системы социальной защиты населения в условиях переходной экономики: На примере Республики Таджикистан: дисс. на соис. уч. степ. к.э.н.

210. Тохирджонов Б.Т. Совершенствование управления воспроизводством и использованием трудовых ресурсов в сельской местности (на примере Республики Таджикистан): дисс. на соис. учен. степ.

к.э.н., специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда). – Душанбе, 2022.

211. Чубарова Т.В. Социальная ответственность работодателей и ее современная роль в формировании социальной политики в России. Специальность 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда): автор. дисс. на соискание ученой степени д.э.н. – 2013.

Феҳристи интишороти довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ

А) Интишорот дар маҷаллаҳои тақризшаванда, ки аз ҷониби ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудаанд:

[1-М] Гулов И.Х. Масъалаҳои методологии таҳқиқи сифати зиндагии аҳоли доир ба сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ дар соҳаи шуғл [Матн] / И.Х. Гулов, Б.Т. Тохирҷонов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2023. – №1/2(110). – С. 264-270. ISSN: 2663-5534.

[2-М] Гулов И.Х. Ҳамкории давлат ва баҳши хусусӣ дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва меҳнатӣ [Матн] / И.С. Ашуров, И.Х. Гулов // Паёми Маркази тадқиқоти стратегии назди президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2022. – №3(3). – С. 187-201. ISSN: 2090-3567.

[3-М] Гулов И.Х. Таҳияи барномаҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ механизми асосии сиёсати иҷтимоӣ дар минтақа [Матн] / И.Х. Гулов, И. Аминов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе, 2022. – №4/1(43). – С. 113-120. ISSN: 2308-054X.

[4-М] Гулов И.Х. Мировой опыт социальной политики и возможности его использования в Таджикистане [Текст] / И.Х. Гулов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2021. – №2. – С. 53-61. ISSN: 2413-5151.

[5-М] Гулов И.Х. Моҳияти илмии сиёсати иҷтимоӣ меҳнатӣ [Матн] / И.Х. Гулов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2021. – №1/2(86). – С. 195-200. ISSN: 2663-5534.

[6-М] Гулов И.Х. Принципҳои сиёсати иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / И.С. Ашуров, И.Х. Гулов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2020. – №1/4(80). – С. 159-164. ISSN: 2663-5534.

[7-М] Гулов И.Х. Мавқеи бахши иҷтимоию меҳнат дар сиёсати аграрии давлат [Матн] / И.Х. Гулов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2019. – №1/4 (68). Қисми 2. – С. 77-82. ISSN: 2663-5534.

[8-М] Гулов И.Х. Баҳои сифати зиндагии аҳолии деҳот [Матн] / С.Ҷ. Кабиров, Қ.К. Баҳодурова, И.Х. Гулов, Б.Т. Тохирҷонов, С. Ашурзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2018. – №1/4(57). Қисми 2. – С. 169-175. ISSN: 2663-5534.

Б) Интишорот дар дигар маҷаллаҳои илмӣ:

[9-М] Гулов И.Х. Современное состояние рынка труда в Республике Таджикистан [Текст] / Б.Т. Тохирҷонов, И.Х. Гулов / Международный научно-практический журнал. Endless Light in Science. – Алматы, 25 июня 2023 г. – С. 469-475.

[10-М] Гулов И.Х. Оценка влияния факторов на воспроизводство трудовых ресурсов в сельской местности Таджикистана [Текст] / И.С. Ашуров, Б.Т. Тохирҷонов, И.Х. Гулов / Сборник статей по материалам круглого стола на тему: «Вопросы адаптации и воссоединения членов семей внешних трудовых мигрантов». – Душанбе: ДСРТ, 05 апреля 2023 г. – С. 166-179.

[11-М] Гулов И.Х. Мушкилоти иҷтимоӣ ва тафовути даромад дар деҳот [Матн] / Б.Т. Тохирҷонов, С. Салихов / Маҷмуаи мақолаҳои илмӣ. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Танзими молиявӣ қарзии рушди соҳибқорӣ инноватсионӣ дар Тоҷикистон». – Душанбе: ДСРТ, 10 майи соли 2022. – С. 277-285.

[12-М] Гулов И.Х. Нақши боварии иҷтимоӣ дар муносибатҳои мутақобилаи корфармоён ва кормандон [Матн] / И.Х. Гулов, Б.Т. Тохирҷонов / Маҷмуаи мақолаҳои илмӣ. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Мушкилоти замонавии математика ва методикаи таълими он», бахшида ба 25-солагии Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 80-солагии доктори илмҳои педагогӣ, профессор Шарифзода Ҷ.Ш. – Бохтар: Матбаа, 18-19 октябри соли 2019. – С. 332-333.

[13-М] Гулов И.Х. Решение проблемы занятости сельского населения путем совершенствования системы их управления [Текст] / Б.Т. Тохирджонов, И.Х. Гулов / Сборник материалов республиканской научно-практической конференции на тему «Государственное управление развития сферы туризма в Республике Таджикистан: состояние и перспективы». – Душанбе: Сохибкор, 22 июня 2019 года. – С. 181-186.

[14-М] Гулов И.Х. Механизм функционирования системы социально-трудовых отношений: организационные аспекты [Текст] / И.Х. Гулов, Б.Т. Тохирджонов / Сборник материалов республиканской научно-практической конференции на тему «Государственное управление развития сферы туризма в Республике Таджикистан: состояние и перспективы». – Душанбе: Сохибкор, 22 июня 2019 года. – С. 289-296.

[15-М] Гулов И.Х. Трудовые ресурсы: сущность и содержание [Текст] / Б.Т. Тохирджонов, И.Х. Гулов / Материалы республиканской научно-теоретической конференции на тему «Молодежь и вопросы финансового развития общества». – Куляб, 19 мая 2017 г. – С. 209-215.